

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 4 від 28 березня 2024 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення
(Рішення №1834 від 21.12.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-02332).

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 373:376-056.34(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.1>

Лариса АРНАУТОВА

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної і інклюзивної освіти та реабілітації, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», просп. Гагаріна, 16, м. Одеса, Україна, 65039

ORCID: 0000-0002-1844-0878

Бібліографічний опис статті: Арнаутова, Л. (2024). Сучасні підходи до активації психічних функцій у дітей із затримкою психічного розвитку в інклюзивних класах школи. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.1>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АКТИВАЦІЇ ПСИХІЧНИХ ФУНКЦІЙ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ШКОЛИ

Кількість дітей, які мають особливості розвитку, збільшується не лише в Україні, а й у всьому світі. Ці порушення розвитку торкаються всіх сфер діяльності дитини, рухової, психічної, інтелектуальної з великою різноманітністю патології, від розладів рухової сфери до синдрому Дауна і розумової відсталості. Збільшення кількості дітей з особливостями розвитку є значною соціальною проблемою, що пояснює необхідність їх інтеграції до соціуму, суспільного життя.

Корекція дітей з особливостями психофізичного розвитку ґрунтується на досвіді більшості країн Європи, що передбачає навчання цих дітей в інклюзивних загальноосвітніх школах за місцем їх проживання. Для цього необхідні інноваційні методи та технології, які орієнтовані на індивідуальні особливості дитини, які мотивують та активують пізнавальну сферу дітей, дозволяють вірити у свої сили, сприяють реалізації можливостей.

Метою дослідження є формування психічних функцій у школярів із затримкою психічного розвитку в інклюзивних класах школи.

Дослідження проводилось із 10 дітей віком 8 років, учнів перших класів спеціальної загальноосвітньої школи з затримкою психічного розвитку з метою аналізу рівня сформованості їх психічних функцій.

На першому етапі ми досліджували показники сформованості психічних функцій, що включало рівень розвитку просторових уявлень та просторового орієнтування, рівень розвитку образної пам'яті, рівень розвитку уваги, діагностики мислення та рівень розвитку та ступінь гнучкості.

Застосовувана нами корекційно-розвиваюча програма складалася з вправ, завдань, ігор з таких інноваційних технологій, як ізотерапія, пісочна терапія, кінезіотерапія, Су-джок терапія.

Програма, яка застосовувалася протягом навчального року, була направлена на всебічний розвиток дітей, покращення показників таких психічних функцій, як пам'ять, уява, увага, мислення, просторові уявлення та орієнтування.

Завдяки проведеній корекції розвиток різноманітних психічних процесів і стан нервової системи у школярів значно покращився. Зменшилися гіперзбудливість та бурхливі реакції до зауважень, діти стали активнішими, менш плаксивими, дружелюбнішими до своїх однолітків. Діти стали легше навчатися читанню та не допускати грубих помилок, з'явилися зачатки емоційності та виразності.

Порівняльний аналіз вказує на те, що рівень сформованості психічних функцій у дітей із ЗПР покращився в середньому від 20% до 40%, а в ступені розвитку гнучкості уяви і до 60%.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, інклюзивне навчання, корекція, психічні функції.

Larysa ARNAUTOVA

Candidate of Medical Sciences, assistant professor, Associate Professor Department of the special and inclusive education and rehabilitation of the State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», 16 Gagarin ave., Odesa, Ukraine, 65039

ORCID: 0000-0002-1844-0878

To cite this article: Arnautova, L. (2024). Suchasni pidkhody do artivatsii psykhychnykh funktsii u ditei iz zatrymkoiu psykhychnogo rozvytku v inkliuzyvnykh klasakh shkoly [Modern approaches to acti-

vation of mental functions in children with mental delay in inclusive school classes]. *Vvichlyvist. Humanitas, 1*, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.1>

MODERN APPROACHES TO ACTIVATING MENTAL FUNCTIONS IN CHILDREN WITH MENTAL DELAY IN INCLUSIVE SCHOOL CLASSES

The number of children with developmental disabilities is increasing not only in Ukraine, but also throughout the world. These developmental disorders affect all areas of the child's activity, motor, mental, intellectual with a wide variety of pathologies, from motor disorders to Down syndrome and mental retardation. The increase in the number of children with developmental disabilities is a significant social problem, which explains the need for their integration into society and public life.

The correction of children with special psychophysical development is based on the experience of most European countries, which involves the education of these children in inclusive comprehensive schools at their place of residence. For this, innovative methods and technologies are needed, which are focused on the child individual characteristics, which motivate and activate the cognitive sphere of children, allow them to believe in their own strength, and contribute to the realization of opportunities.

The purpose of the study is the formation of mental functions in schoolchildren with mental retardation in inclusive school classes.

The study was conducted with 10 children aged 8 years, students of the first grade a special general education school with mental retardation, in order to analyze the level formation of their mental processes.

At the first stage we investigated indicators of the mental formation functions, which included the level of spatial ideas development and spatial orientation, the level of visual memory development, the level of attention development, diagnosis of thinking, the level of development and degree of flexibility.

The correctional and developmental program we used consisted of exercises, tasks and games using innovative technologies such as isotherapy, sand therapy, kinesitherapy, and Su-Jok therapy.

The program, which was used during the school year, was aimed at the comprehensive development of children, at improving indicators of such mental functions as memory, imagination, attention, thinking, spatial concepts and orientation.

Thanks to the performed correction, the development of various mental processes and the state of the nervous system among schoolchildren have improved significantly. Hyperexcitability and violent reactions to remarks decreased, children became more active, less tearful, friendlier to their peers. It became easier for children to learn to read and not make gross mistakes, the rudiments of emotionality and expressiveness appeared.

The comparative analysis indicates that the level of formation of mental functions in children with mental retardation has improved on average from 20% to 40%, and the degree of development of flexibility of imagination has improved by up to 60%.

Key words: *delayed mental development, inclusive education, correction, mental functions.*

Актуальність проблеми. Кількість дітей, які мають особливості розвитку, збільшується не лише в Україні, а й у всьому світі. Ці порушення розвитку торкаються всіх сфер діяльності дитини, рухової, психічної, інтелектуальної з великою різноманітністю патології, від розладів рухової сфери до синдрому Дауна і розумової відсталості. Збільшення кількості дітей з особливостями розвитку є значною соціальною проблемою, що пояснює необхідність їх інтеграції до соціуму, суспільного життя.

Корекція дітей з особливостями психофізичного розвитку ґрунтується на досвіді більшості країн Європи, що передбачає навчання цих дітей в інклюзивних загальноосвітніх школах за місцем їх проживання. Для цього необхідні інноваційні методи та технології, які орієнтовані на індивідуальні особливості дитини, які мотивують та активують пізнавальну сферу дітей, дозволяють вірити у свої сили, сприяють реалізації можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняні та зарубіжні вчені упродовж останніх десяти років розглядають питання проблеми інноваційної діяльності освітніх закладів з особливою уважністю. М. Б Аразгелдієва звернула увагу, що проблемам теорії та практики педагогічної інноватики присвятили власні наукові розробки вітчизняні дослідники В. Войтко, Л. Галенко, В. Лапіна, О. Ревуцька та ін. (Аразгелдієва, 2020).

Як вказує Л. Галенко, успіх інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами безпосередньо залежить від взаємодії педагога з батьками учнів (Галенко, 2018, с.5).

Реформування освіти в Україні має на увазі інтенсивний пошук нових напрямків та докорінних змін освітнього процесу.

Особлива роль відводиться інноваціям в педагогіці, що забезпечує якісно нові підходи до педагогічного процесу як в цілому, так і до окремих його напрямків. Реформування освіт-

ньої системи визначається основним завданням: повсюдне впровадження інноваційних освітніх систем та технологій, що сприяють підвищенню ефективності навчання. Реформи освіти стосуються і навчання особливих дітей.

В роботах А. Бударного Е. Моносзон, С. Шацького та інших розглядаються питання застосування інноваційних технологій у педагогіці.

Для активної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у життя суспільства потрібна наявність великого вибору інноваційних програм з корекції особливостей їх розвитку. І.П. Логвінова вказує на збільшення кількості дітей з різною патологією, особливо з порушеннями психофізичного розвитку, що пояснює необхідність впровадження нових технологій навчання та виховання даної категорії дітей різного віку, що підштовхує до створення оптимальних умов для їх всебічного розвитку (Логвінова, 2016).

Метою дослідження є формування психічних функцій у школярів із затримкою психічного розвитку в інклюзивних класах школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилось із 10 дітей віком 8 років, учнів перших класів спеціальної загальноосвітньої школи з затримкою психічного розвитку.

На першому етапі нами досліджувались показники сформованості психічних функцій, що включало рівень розвитку просторових уявлень та просторового орієнтування, рівень розвитку образної пам'яті, рівень розвитку уваги, діагностики мислення та рівень розвитку та ступінь гнучкості.

Із метою дослідження просторових уявлень та просторового орієнтування ми використали методику «Схований предмет», яка представлена контурними малюнками зі «схованими» предметами. Завданням для дітей було назвати окреслення усіх предметів за 1 хвилину.

Обстеження образної пам'яті дітей з затримкою психічного розвитку проведено за методикою «Пам'ять на образи», яка складається з 16 образів, зображених на аркуші формату А5. Завданням дітей було запам'ятати якомога більше образів за 20 секунд та відтворити їх намалювавши чи висловивши словесно образи.

Визначення рівня розвитку уваги проводилось за методикою «Коректурна проба».

Дітям був запропонований бланк з фігурами (10 рядків по 10 фігур) та поставлено завдання: викреслити усі трикутники, підкреслити усі кола, обвести усі квадрати.

Дослідження такого психічного процесу, як мислення, а саме здатності до узагальнення і абстрагування, вміння виділяти суттєві ознаки проведено з використанням методики «Виключення зайвого». Завдання полягало в тому, щоб з чотирьох предметів, обрати один, що не має спільних ознак з іншими трьома, та пояснити чому саме цей предмет є зайвим. Усього пропонувалося п'ять комплектів предметів.

За допомогою проведеної методики «Творча уява» ми визначали два показника – рівень розвитку та ступінь гнучкості. Дітям було роздано по три аркуші формату А5 з зображеннями кола, трикутника і квадрата. Завдання полягало в тому, щоб діти за 1 хвилину доповнили фігури так, щоб утворився малюнок.

За результатами діагностики сформованості психічних функцій ми отримали наступні результати: головним чином діти знаходяться на низькому та дуже низькому рівні розвитку за всіма показниками. Низький рівень складає від 10% до 30%, причому 30% успішності виконання завдань стосується дослідженням рівня розвитку уваги та такого психічного процесу, як мислення, а саме здатності до узагальнення і абстрагування, вміння виділяти суттєві ознаки.

Нами була розроблена корекційно-розвиваюча програма, яка складалася з вправ, завдань, ігор з таких інноваційних технологій, як ізотерапія, пісочна терапія, кінезіотерапія, Су-джок терапія.

Програма, яка застосовувалася протягом навчального року, була направлена на всебічний розвиток дітей, покращення показників таких психічних функцій, як пам'ять, уява, увага, мислення, просторові уявлення та орієнтування.

Методи, які застосовуються при ізотерапії, практично безмежні. Дитина може займатися будь-яким різновидом образотворчого мистецтва, використовуючи будь-які методи і засоби. Єдиною умовою є те, що цей процес повинен приносити емоційне задоволення і позитивний ефект. Ми використовували наступні вправи: «Чарівні плями», «Розфарбуй картинку», «Домалюй предмети», «Малювання пластиліном» та інші.

Педагогічна пісочна терапія – інноваційна технологія навчання та виховання школярів, здатна активізувати розвиток емоційної сфери дитини, її пізнавальну діяльність, створити умови для індивідуально-творчого розвитку особистості. Цей вид арт-терапії сприяє вдосконаленню вмінь і навичок практичного спілкування, розвитку зв'язного мовлення, концентрації уваги, розвитку уяви, збагаченню словникового запасу.

В роботі з дітьми ми використовували наступні вправи нашої експериментальної програми, наприклад такі, як: «Ми їдемо у гості», «Пісочні хованки», «Відбитки», «Доріжка з рахункових паличок».

За допомогою кінезіологічних вправ укріплюється фізичне здоров'я, оптимізуються головні психічні процеси (пам'ять, увага, мислення, мова, слух, увага, сприйняття), підвищується розумова працездатність, покращується психоемоційний стан. За допомогою фізичних вправ стимулює реабілітаційні можливості організму, це лікування рухом, метою якого є зниження м'язової напруги, покращення кровообігу, збільшення амплітуди рухів. Діти із задоволенням виконували такі вправи, як «Гачки», «Дзеркальне малювання», «Вуха – ніс», «Слон».

Метод Су-джок терапії заснований на стимулюванні біологічно активних точок, які розміщені на поверхні тіла, на кистях та стопах і є рефлекторною проекцією органів та частин тіла людини.

Стимулювання цих точок розвивають дрібну моторику, гнучкість і точність рухів пальців рук, тактильну чутливість, а це своєю чергою є потужним стимулом розвитку сприйняття, уваги, пам'яті, мислення та мови. Розвиваються всі психічні процеси, необхідні для сприйняття навчальної програми й повноцінної навчальної діяльності. Ми використовували ігри та вправи з масажними кульками та еластичними кільцями: пальчикова гра «Черепашка», пальчикова гра «Іжачок», вправа «Доріжка», вправа «Прогоулянка» та інші.

Повторне дослідження показало, що завдяки проведеній корекції розвиток різноманітних психічних процесів і стан нервової системи у школярів значно покращився. Зменшилися гіперзбудливість та бурхливі реакції до зауважень, діти стали активнішими, менш плакси-

вими, дружелюбнішими до своїх однолітків. Вони стали легше навчатися читанню та не допускати грубих помилок, з'явилися зачатки емоційності та виразності.

Динаміка розвитку психічних функцій у дітей покращилась, що свідчить про ефективність впровадження інноваційних технологій у корекційну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження рівня розвитку просторових уявлень свідчать, що кількість дітей, які виконали завдання, що відповідає середньому рівню розвитку, збільшилася на 20%, і 30% дітей перейшли з дуже низького рівня на низький (рис. 1).

Аналіз результатів рівня розвитку образної пам'яті показав зменшення кількості дітей з низьким показником, причому одна дитина досягла високого рівня. Показники середнього рівня розвитку образної пам'яті збільшилися на 40%, тоді як низький рівень розвитку показали на 50% менше дітей (рис. 2).

Позитивні зміни відзначаються і при повторному дослідженні показників рівня розвитку уваги у більшості дітей. Суттєві зміни стосуються дітей з низьким рівнем уваги, які знизилися на 40%. Тоді як кількість дітей, які виконали завдання, що відповідає середньому і вище середнього рівня розвитку, підвищилося на 10% і 20% відповідно (рис. 3).

У дітей покращилися розумові процеси, про що свідчать результати контролюючого експерименту. Значно зменшилась кількість учнів з низьким показником (на 50%), збільшилась кількість учнів з середнім показником (на 40%), та один учень показав достатньо високий рівень, що складає 10% (рис. 4).

Особливо вражають позитивні зміни у розвитку гнучкості уваги після проведеної корекції. У жодної дитини не був виявлений низький рівень. Значно збільшилась кількість дітей з середнім рівнем до 80% та з високим рівнем до 20% (рис. 5).

Корекційна робота охоплює всі напрями навчальної діяльності з дітьми, які мають вади, спрямована на розвиток різноманітних психічних процесів: сприйняття, пам'яті, мислення, мовлення, емоційно-вольової сфери тощо. Комплексний підхід у корекційному вихованні дітей реалізовуватиметься лише тоді, коли до конкретних завдань піді-

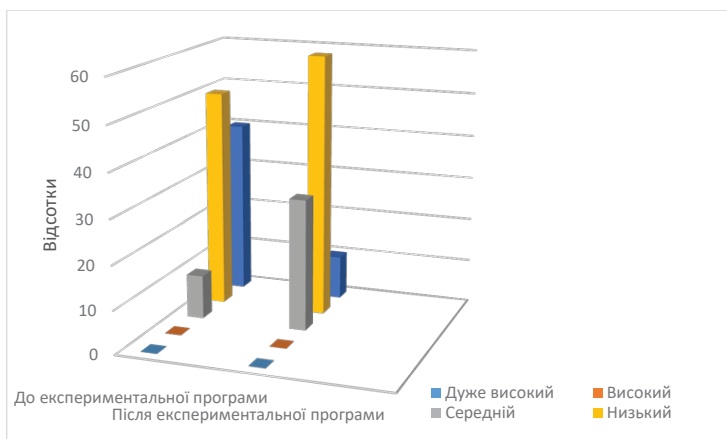

Рис. 1. Динаміка результатів за методикою «Схований предмет»

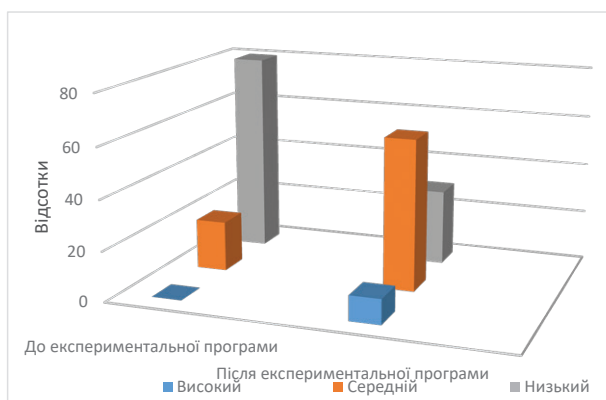

Рис. 2. Динаміка результатів за методикою «Пам'ять на образи»

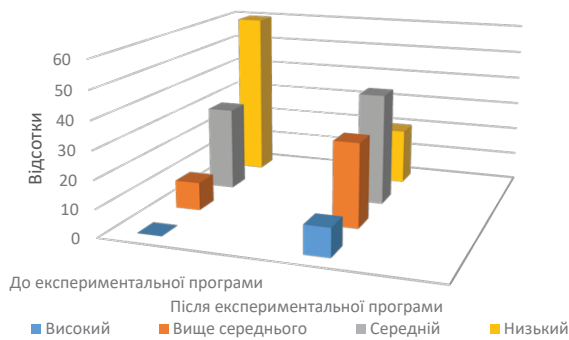

Рис. 3. Динаміка результатів за методикою «Коректурна проба»

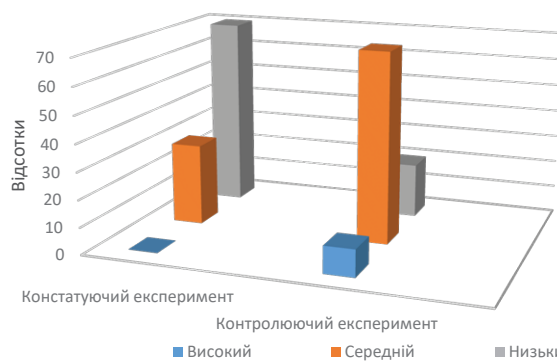
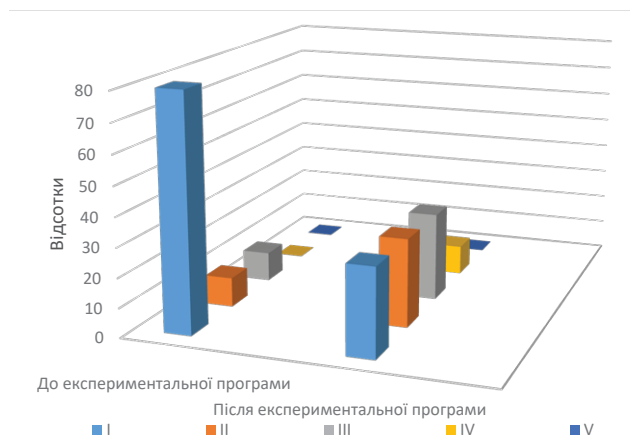

Рис. 4. Динаміка результатів за методикою «Виключення зайвого»

Рис. 5. Динаміка результатів за методикою «Творча увага» за рівнем розвитку уваги

брані найефективніші технології корекційної роботи. Ефект корекційно-розвивального навчання вищий, якщо його мету сформульовано точно й адекватно.

Програма направлена на всебічний розвиток дітей, покращення показників таких психіч-

них функцій, як пам'ять, увага, мислення, просторові уявлення та орієнтування.

Порівняльний аналіз вказує на те, що рівень сформованості психічних функцій у дітей із ЗПР покращився в середньому від 20% до 40%, а ступінь розвитку гнучкості уваги – до 60%.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аразгелдієва М. Б. Особливості корекційної роботи з формування зорово-просторових уявлень у дітей із затримкою психічного розвитку та системним недорозвиненням мовлення : зб. наук. праць / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. 376 с.
2. Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис.... канд. псих. наук: 19.00.08. Кам'янець-Подільський : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 322 с.
3. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
4. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 110 с.
5. Інноваційні педагогічні технології: посібник / О.І. Огієнко та ін. ; за ред. О.І. Огієнко. Київ : Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2015. 314 с.
6. Колупаєва А., Таранченко О. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «Атопол», 2016. 152 с.
7. Логвінова І.П. «Корекція розвитку». Програма з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 40 с.
8. Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу: навч.-метод. посібник / за ред. Л.І. Прохоренко. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології, 2020. 435 с.
9. Середа І., Савінова Н., Стельмах Н. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти: монографія. Миколаїв: Іліон, 2019. 190 с.
10. Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи із молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05. Старобільськ, 2016. 46 с.

REFERENCES:

1. Arazgeldieva, M.B. (2020). Osoblyvosti korektsiynoyi roboty z formuvannya zorovo-prostorovykh uyavlen' u ditey iz zatrymkoyu psykhichnoho rozvytku ta systemnym nedorozvynennyam movlennya [Peculiarities of corrective work of visuospatial representations formation in children with mental retardation and systemic underdevelopment of speech]. Kharkiv: HNPU [in Ukrainian].
2. Buiniak, M.G. Formuvannya psykhologichnoyi hotovnosti vchyteliv do inklyuzyvnoho navchannya ditey z osoblyvymy osvitymy [Formation of psychological readiness of teachers for inclusive education of

children with special educational needs]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kam'yanets'- Podil's'kyi: NPU [in Ukrainian].

3. Tchaikovskyyu, M.Ye. (2016). *Teoriya i praktyka sotsial'no-pedahohichnoyi roboty iz moloddyu z osoblyvymy potrebamy v umovakh inklyuzyvnoho osvith'oho prostoru* [Theory and practice of socio-pedagogical work with young people with special needs in the conditions of an inclusive educational space]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Starobilsk [in Ukrainian].

4. Galenko, L. (Eds.). (2018). *Innovatsiyni tekhnolohiyi v korektsiyniy roboti z dit'my z osoblyvymy osvithnimy potrebamy* [Innovative technologies in correctional work with special educational needs children]. Kharkiv: «Drukarnia Madrid» [in Ukrainian].

5. Kolupaeva, A. & Taranenko O. (2016). *Inklyuzyivna osvita: vid osnov do praktyky* [Inclusive education: from basics to practice]. Kyiv: TOV: «Apostol» [in Ukrainian].

6. Logvinova, I.P. (2016). «Korektsiya rozvytku». *Prohrama z korektsiyno-rozvytkovoyi roboty dlya pidhotovchyykh, 1-4 klasiv spetsial'nykh zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv dlya ditey iz zatrymkoyu psykhhichnoho rozvytku* [Program for corrective and developmental work for preparatory, 1-4 grades of special general educational institutions for children with mental retardation]. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedagogiky NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

7. Ogienko, O.I. (Eds.). (2015). *Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Instytut pedagogichnoi osvity NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

8. Prohorenko, L.I. (Eds.). (2020). *Navchannya ditey z porushennyamy kohnityvnoho rozvytku v umovakh kompetentnisnoho pidkhodu* [Education of children with disorders of cognitive development under the conditions of the competence approach]. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedagogiky i psykhhologii [in Ukrainian].

9. Sereda, I., Savinova, N., & Stelmakh N. (2016). *Korektsiyno-vykhovna diyal'nist' pedahoha u suchasnykh zakladakh osvity* [Corrective and educational activity of the teacher in modern educational institutions]. Mykolayiv: Ilion [in Ukrainian].

10. Voitko, V. (2016). *Navchannya i vykhovannya ditey z osoblyvymy osvithnimy potrebamy* [Education and upbringing of children with special educational needs]. Kropivnytskyi: KZ «KOIPPO imeni Vasylya Suhomlynskogo» [in Ukrainian].

УДК 159.923:316.62]:159.94

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.2>

Олена БЕЛКІНА-КОВАЛЬЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0001-7115-3889

Діана МЕЛЬНИЧУК

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальності 231 Соціальна робота, кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0009-0006-9510-986X

Бібліографічний опис статті: Белкіна-Ковальчук, О., Мельничук, Д. (2024). Життєстійкість у системі споріднених понять. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 10–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.2>

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ У СИСТЕМІ СПОРІДНЕНИХ ПОНЯТЬ

Сучасне українське суспільство вже протягом двох років переживає тотальну агресію росії та перебуває в постійному стані відчуття стресу та кризи. Війна, що супроводжує соціально-політичну нестабільність, є головною причиною фізичних і психологічних травм та морального виснаження людей. Враховуючи ці аспекти сучасна наука вимагає плідної концентрації з питань дослідження феномену життєстійкості.

У статті розглянуто проблему визначення поняття «життєстійкість» у сучасній науковій літературі. Аналіз праць українських та закордонних науковців засвідчує, що життєстійкість є необхідним елементом формування стійкості особистості, завдяки якій людина чинить опір негативним впливам середовища, долає стресові ситуації, не втрачаючи ресурсів та стає впевненою й рішучою у власних діях.

Дана тема дослідження спрямована на аналіз концепту життєстійкості в контексті порівняння з суміжними категоріями. У рамках дослідження розглядається взаємодія життєстійкості з іншими характеристиками розвитку особистості, такими як життєздатність, життєтворчість, резильєнтність, стресостійкість, особистісний адаптаційний потенціал та ін. Акцент робиться на вивченні спільних рис і відмінностей між цими поняттями, а також їх взаємодії в різних життєвих сценаріях.

У статті розкривається сутність кожного з цих понять, надаючи визначення та висвітлюючи їхню взаємодію та відмінності. Зазначається, що розуміння цих термінів є важливим для впровадження їх у практичний контекст роботи з особистістю в різних життєвих ситуаціях. Дослідження сприяє глибшому розумінню взаємодії та взаємозв'язків між цими концепціями, розширюючи наше уявлення про фактори, що визначають адаптивність та стійкість особистості.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні сутності поняття «життєстійкість» з метою розширення розуміння основних характеристик та взаємозв'язків цього терміну з іншими категоріями.

Ключові слова: життєстійкість особистості, життєздатність, життєтворчість, резильєнтність, стресостійкість, особистісний адаптаційний потенціал, ресурси особистості.

Olena BIELKINA-KOVALCHUK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0001-7115-3889

Diana MELNYCHUK

applicant for the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 231 Social Work, Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0009-0006-9510-986X

To cite this article: Bielkina-Kovalchuk, O., Melnychuk, D. (2024). Zhyttestiikist u systemi sporidnenykh poniat [Sustainability in the system of related concepts]. *Vvichlyvist. Humanitas, 1*, 10–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.2>

SUSTAINABILITY IN THE SYSTEM OF RELATED CONCEPTS

Modern Ukrainian society has been experiencing russia's total aggression for two years and is in a constant state of stress and crisis. War, which accompanies socio-political instability, is the main cause of physical and psychological trauma and moral recognition of people. Taking into account these aspects, modern science needs a fruitful concentration on the research of the phenomenon of vitality.

The article examines the problem of defining the concept of "sustainability" in modern scientific literature. The analysis of the works of Ukrainian and foreign scientists proves that life resilience is a necessary element of the formation of personality resilience, thanks to which a person resists the negative effects of the environment, overcomes stressful situations without losing resources, and becomes confident and determined in his own actions.

This research topic is aimed at analyzing the concept of sustainability in the context of comparison with related categories. The study examines the interaction of resilience with other characteristics of personality development, such as vitality, resilience, stress resistance, personal adaptation potential, etc. Emphasis is placed on the study of common features and differences between these concepts, as well as their interaction in various life scenarios.

The article explores the essence of each of these concepts, providing definitions and highlighting their interactions and differences. It is noted that understanding these terms is important for their implementation in the practical context of working with a person in various life situations. The research contributes to a deeper understanding of the interaction and relationships between these concepts, expanding our understanding of the factors that determine the adaptability and resilience of the individual.

The scientific novelty of the study consists in clarifying the essence of the concept of "sustainability" in order to expand the understanding of the main characteristics and relationships of this term with other categories

Key words: sustainability, vitality of the individual, viability, life creativity, resilience, stress resistance, personal adaptation potential, personality resources.

Актуальність проблеми. Розвиток суспільства в сучасну епоху характеризується швидкими змінами в усіх сферах життя, невпевненістю у завтрашньому дні та загальним прискоренням ритму існування. Такий стрімкий розвиток людства ставить перед людьми нові вимоги та накладає на них додатковий тягар. Для того, щоб адаптуватися до складних та негативних ситуацій та успішно самореалізуватися, людині необхідно розвивати навички вирішення проблем та набувати якостей і рис особистості, які дозволяють ефективно реалізовувати себе, внутрішньо зростати, адаптуватися до сучасних життєвих обставин, зберігати ефективну працездатність та приймати правильні рішення. Однією з якостей особистості, яка допомагає людині впоратися з труднощами є життєстійкість.

Поняття «життєстійкість» в психолого-педагогічній науці має широкий спектр асоціативних виразів, а також пов'язані з ним категорії, такі як «життєздатність», «життєтворчість», «резильєнтність», «стресостійкість», «особистісний адаптаційний потенціал» і т. д.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у низці праць сучасних українських науковців, серед яких педагоги, психологи, соціологи та ін., презентовано різні

погляди щодо досліджуваних категорій: життєстійкість (І. Германський, С. Максименко, К. Маннапова); життєздатність (Л. Березовська, Ю. Борець, І. Шлімакова); життєтворчість (Н. Артюхіна, О. Даценко); резильєнтність (Г. Войтович, Е. Грішин, Г. Лазос); стресостійкість (М. Кудінова, М. Шпак); копінг (А. Вдовиченко, О. Войцеховська, Я. Ляшин); особистісний адаптаційний потенціал (Н. Скрипник, Н. Старинська) та ін.

Враховуючи різноманітність досліджуваних явищ, вважаємо за доцільне провести теоретичний аналіз основних характеристик та взаємозв'язків поняття життєстійкості з іншими категоріями.

Мета дослідження. Основною метою даного дослідження є уточнення особливостей поняття життєстійкості в порівнянні зі спорідненими категоріями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання дослідження життєстійкості в контексті розвитку особистості завжди було актуальним для людства, проте цей аспект часто описувався різними термінами, які мали подібне значення.

Поняття «життєстійкість» є міждисциплінарним і використовується в різних науках,

таких як психологія, педагогіка, соціологія та ін. Однак аналіз наукової літератури показав, що немає єдиної точки зору щодо трактування цього поняття.

Так, різними дослідниками пропонуються такі підходи до розуміння поняття «життєстійкість»: особлива інтегративна якість особистості, система установок та переконань про світ і самого себе, які дозволяють витримувати стресову ситуацію, зберігаючи при цьому баланс та гармонію (Мадді, 2012); загальна здатність особистості до розвитку власної життєдіяльності, продукування її досконаліших моделей, володіння новими сферами прояву життєвих сил та способами діяльності (Германський, Кондратюк, 2016); індивідуальна здатність людини керувати власними ресурсами в контексті соціальних норм і умов середовища (Маннапова, 2019); особлива інтегративна якість особистості, система можливостей, які забезпечують свідому та творчу організацію індивідом свого життя (Даценко, 2022); особистісна система установок та переконань, що сприяє включеності до процесу підвищеної складності, контролю та управління цим процесом, а також сприйняттю подій як позитивного характеру, так і негативного, як соціальний досвід для подальшого зростання та розвитку особистості (Костенко, 2022).

Науковці виділяють такі основні ознаки життєстійкості: навички здорового способу життя, фізичну та нервово-психологічну витривалість; стресостійкість, моральну стійкість; володіння методиками аутотренінгу, релаксації; стійкий пізнавальний інтерес, навички рефлексії, аналізу та узагальнення, роботи із суперечливою інформацією; володіння комунікативними навичками; навички побутової, господарської та трудової діяльності (Германський, Кондратюк, 2016).

Оскільки поняття «життєстійкість» в окрему категорію потрапило порівняно недавно, тому є потреба у чіткому усвідомленні диференціації від близьких до нього понять. Дослідниками використовуються різні терміни, які часто є спорідненими, оскільки відображають наявність внутрішніх можливостей людини, якими вона може скористатися в різних ситуаціях життя (Балабанова, 2016). У сучасних наукових дослідженнях часто використовуються різні терміни, узгодженість між якими стає об'єктом широких наукових обговорень.

При вивченні поняття життєстійкості, науковці виділяють близьким до цього поняття життєздатність. Однак аналіз показав, що ці терміни мають свої специфічні характеристики.

Здебільшого науковці розуміють життєздатність, як інтегральну характеристику особистості, життєвий принцип, характеристику, що відображає якість деяких функцій, які відповідають за успішну адаптивну поведінку, активність суб'єкта (Березовська, 2017); індивідуальну здатність людини керувати власними ресурсами в контексті соціальних норм і умов середовища (Борець, Шлімакова, 2019); певний набір особистісних властивостей і поведінкових реакцій, що дозволяють конструктивно вирішити важку життєву ситуацію (Маннапова, 2012).

Терміни «життєстійкість» і «життєздатність» можуть бути схожими за звучанням, але вони мають трохи різне значення. Життєстійкість вказує на здатність індивіда, спільноти або системи виживати в умовах стресу, труднощів чи кризи та адаптуватися до них. Це концепція, яка описує, як люди чи системи можуть відновлюватися та стають міцнішими після важких обставин. У той час, життєздатність вказує на здатність індивіда, спільноти чи системи існувати і функціонувати в загальному контексті або в певних умовах. Це концепція, яка визначає, чи здатен індивід, спільнота чи система продовжувати існування без значущої загрози для власної життєздатності.

Основними ознаками життєздатності особистості вважають: незалежність від авторитетів, неупередженість, критичність та самостійність мислення; схильність до конструктивної соціальної дії, соціальної активності; здатність до самонавчання і самовиховання, цілеспрямованого здобування нового досвіду; відповідальне ставлення до власної поведінки та поведінки інших людей; спрямованість у майбутнє; гармонійний психологічний розвиток; мотивація досягнення (Германський, Кондратюк, 2016).

Отже, основна різниця між цими термінами полягає в тому, що «життєстійкість» описує здатність виживати та адаптуватися до стресових ситуацій, тоді як «життєздатність» вказує на загальну здатність існувати та функціонувати в різних умовах без загрози для життєздатності.

Наступним поняттям, з яким часто порівнюють життєстійкість є життєтворчість. Це поняття визначається як діяльність, що спрямована на проектування, планування, програмування та творче здійснення індивідом своєї індивідуальної біографії (Даценко, 2018). Це концепція, яка вказує на здатність людини створювати, інноваційно діяти та втілювати новаторські ідеї в життя. Це не тільки творчість в мистецтві чи науці, але і загальна здатність приносити нове в будь-яку сферу життя. Також життєтворчість розуміють як інтегративну, духовну здатність суб'єкта організувати умови свого життя, перетворювати і розширювати свій життєвий світ, змінювати систему відношень до світу, інших людей і до себе в процесі розвитку індивідуальності (Джура, 2012).

Як зазначають науковці, життєтворчість може виявлятися у різних формах, таких як вирішення проблем, розв'язання труднощів, створення нових продуктів або послуг, творення нових соціальних практик, та інше. Вона передбачає креативний підхід до життя та здатність бачити можливості та використовувати їх для досягнення цілей. Життєтворчість включає в себе інновації, ризик, та відкритість до нового. Це може виявлятися в творчих рішеннях проблем, впровадженні нових ідей чи підходів, а також в пошуку можливостей для самовдосконалення та особистісного розвитку (Артюхіна, 2019; Даценко, 2018).

Життєстійкість і життєтворчість є взаємопов'язаними концепціями, хоча вказують на різні аспекти особистісного розвитку.

Ці поняття можуть мати певні спільні характеристики, такі як: адаптивність до труднощів (життєстійкість передбачає здатність виживати та адаптуватися до труднощів та стресових ситуацій – життєтворчість може виявитися в здатності знаходити творчі рішення на шляху до пристосування та подолання труднощів); творчий підхід до життя (якщо людина є життєстійкою, вона може виявляти творчий підхід до вирішення проблем та подолання викликів – життєтворчість в цьому випадку виражається у здатності створювати нові ідеї, концепції та підходи); пошук можливостей в труднощах (життєстійкість може сприяти пошуку можливостей в труднощах та невдачах – життєтворчість включає в себе здатність бачити можливості для інновацій та творчого розвитку

в будь-якій ситуації); розвиток особистісного потенціалу (якщо людина є життєстійкою і життєтворчою, вона може активно розвивати свій особистісний потенціал, це включає в себе не тільки виживання в умовах труднощів, а й активний пошук можливостей для творчого зростання) (Даценко, 2018).

Життєстійкість та життєтворчість можуть доповнювати одне одного, створюючи фундамент для ефективного впорядкування труднощів і творчого розвитку у житті особистості. Однак життєстійкість більше фокусується на виживанні та адаптації в умовах стресу, тоді як життєтворчість більше пов'язана з творчістю, інноваціями та здатністю до творчого мислення.

Часто поняття «життєстійкість» ототожнюється науковцями із поняттям «резильєнтність». Ці два поняття часто вживаються в подібному контексті, але вони мають деяку різницю в значенні.

Феномен «резильєнтність», що з'явився у ХХ сторіччі, трактується дослідниками неоднозначно. Г. Войтович вважає, що резильєнтність – це здатність людини опиратися впливу несприятливих умов чи ситуацій, ефективно управляти стресом та протистояти фізичному та/або психологічному тиску, не показуючи значного виснаження чи погіршення основних функцій (Войтович, 2019). На думку Е. Грішина, резильєнтність – це риса чи здатність особистості долати стрес, як процес копінгу та як адаптаційно-захисний механізм особистості, що дозволяє протистояти стресу чи адаптуватися після психотравми (Грішин, 2021). Г. Лазос розуміє резильєнтність як явище, пов'язану зі здатністю психіки особистості відновлюватися після несприятливих умов (Лазос, 2018).

Отже, резильєнтність, так само як і життєстійкість, вказує на здатність до подолання труднощів та адаптації до стресових умов, але вона більше акцентується на процесі індивідуального або колективного розвитку під час та після таких ситуацій. Це означає, що резильєнтність не тільки описує здатність виживати, але також надає позитивний підхід до росту та розвитку після стресових подій. Резильєнтність може бути розглянута як здатність перетворювати негативні досвіди на можливості для зростання та навчання.

Основною відмінністю понять життєстійкість та резильєнтність є те, що життєстій-

кість визначається як особистісна якість, котра пом'якшує дію сильного стресу, в той час як резильєнтність розуміється як здатність особистості повернутися до попереднього стану і вказує на приріст життєвих сил.

Досліджуючи питання життєстійкості, науковці часто пов'язують її з терміном «стресостійкість», оскільки це два поняття, пов'язані зі здатністю до подолання труднощів і стресу. Проте, заглибившись в аналіз цих термінів, розуміємо, що вони мають різну акцентуацію і значення.

Життєстійкість вказує на здатність індивіда, спільноти або системи виживати в умовах стресу, труднощів чи кризи та адаптуватися до них. Вона описує, як люди чи системи можуть відновлюватися та стають міцнішими після важких обставин. Життєстійкість часто передбачає здатність до психологічної, соціальної та емоційної адаптації після травм чи стресових ситуацій (Чиханцова, 2018).

Стресостійкість – це системна характеристика особистості, що містить особистісний і поведінковий компоненти, які забезпечують здатність успішно здійснювати життєдіяльність в складних та екстремальних умовах (Кудінова, 2019). Стресостійкість є інтегральною властивістю особистості, яка охоплює комплекс когнітивних, емоційних, адаптивних та особистісних властивостей, що забезпечують здатність людини протистояти стресу, чинити опір негативному впливу стресових факторів з метою збереження психічного здоров'я (Шнак, 2022).

В. Корольчук, узагальнивши наукові підходи щодо детермінант стресостійкості, визначив зовнішні і внутрішні фактори стресостійкості особистості. До зовнішніх дослідник пропонує віднести: оцінку стресової ситуації, що охоплює об'єктивні і суб'єктивні параметри стресової ситуації; стратегії долаття стресу; вплив на особистість травматичних подій і ступінь опрацювання травматичного досвіду; соціальну підтримку; професійний та особистісний досвід; психологічну підготовку до діяльності в екстремальних умовах. До внутрішніх: Я-концепція особистості, когнітивний розвиток, розвиненість комунікативної сфери, врівноваженість, упевненість у собі, відкидання сором'язливості, низький рівень особистісної тривожності, вольовий самоконтроль, само-

владання; певні характеристики мотиваційної сфери (Корольчук, 2011).

Враховуючи погляди дослідників, бачимо, що стресостійкість більше акцентується на здатності витримувати стресові ситуації без значущого впливу на фізичне чи психологічне здоров'я. Це означає, що стресостійкість підкреслює здатність до запобігання стресовим реакціям або зменшення їхнього впливу. Стресостійкість може включати у себе такі аспекти, як ефективне керування стресом, адаптивні стратегії реагування на стрес, здатність зберігати спокій під час складних обставин.

Отже, різниця полягає в тому, що «життєстійкість» більше акцентується на здатності виживати та адаптуватися після стресових ситуацій, тоді як «стресостійкість» більше підкреслює здатність до витримування стресу та запобігання негативним наслідкам стресових ситуацій.

Одним із близьких понять до життєстійкості є копінг. Життєстійкість та копінг – це поняття, пов'язані зі способами, якими люди адаптуються до стресу та труднощів, але вони мають деякі відмінності.

Копінг – це усвідомлені і адекватні складній життєвій ситуації поведінкові, когнітивні чи спрямовані на регуляцію свого стану зусилля (Ляшин, 2017). Термін об'єднує різноманітні емоційні, когнітивні та поведінкові стратегії, що використовуються для вирішення завдань, що виникають у повсякденному житті.

На думку О. Войцеховської, копінг – це індивідуальний спосіб подолання суб'єктом важкої ситуації, у відповідності з її значущістю у житті індивіда і його особистісно-середовищними ресурсами. Це усвідомлена й цілеспрямована активність людини, адже суб'єкта спонукають чіткі наміри розв'язати проблемну ситуацію, загроза від якої здебільшого зовнішня (наприклад, хвороба, катастрофа) (Войцеховська, 2016). Відповідно до цього людина самостійно визначає, як подолати труднощі життя.

Копінг – це індивідуальний спосіб взаємодії особистості із складною, кризовою, стресовою ситуацією на зниження впливу стресу. Це певний різновид соціальної поведінки особистості і включає в себе ситуаційні, особистісні, ресурсні компоненти (Вдовиченко, 2013).

Більшість учених поділяють копінг-стратегії на активні та пасивні. Узагальнивши різні

дослідження, І. Корнієнко зазначає, що до активних стратегій відносять стратегію «вирішення проблем», як базову копінг-стратегію, котра містить усі варіанти поведінки людини, спрямовані на вирішення проблемної чи стресової ситуації, а також стратегію «пошуку соціальної підтримки», що спрямована на одержання соціальної підтримки від середовища. Пасивна копінг-поведінка забезпечує використання варіантів поведінки, що містять базову копінг стратегію «уникання» (Корнієнко, 2015).

Таким чином, у сучасній науці термін «копінг» застосовується для опису типових стратегій поведінки людей у різноманітних складних життєвих обставинах. Головною метою цих стратегій і водночас критерієм їх ефективності можна вважати зменшення стресового впливу ситуації та повернення до нормального рівня функціонування.

Отже, життєстійкість – це загальна властивість особистості, тоді як копінг – це конкретні методи або стратегії, якими люди користуються для подолання стресу та труднощів. Наприклад, життєстійка людина може мати сильну загальну стійкість до стресу, а її копінг-стратегії можуть включати в себе вправи з медитації, спорт, розмови з друзями або професійну психологічну підтримку.

Ще однією важливою деталлю є той факт, що життєстійкість формується протягом усього життя і в період стресу людина використовує необхідні стратегії копіngu. Таким чином, у нашому дослідженні використовується поняття життєстійкості як міри здатності особистості протистояти стресовим ситуаціям, зберігаючи внутрішню гармонію і не зменшуючи при цьому результативність життєдіяльності.

Поняття «життєстійкість» та «особистісний адаптаційний потенціал» обидва пов'язані з адаптацією до складних ситуацій, але мають свої відмінності. Як зазначалося раніше, життєстійкість – це здатність людини витримувати стрес, негативні обставини та труднощі. Особистісний адаптаційний потенціал, в свою чергу, відображає гнучкість та здатність особистості ефективно адаптуватися до нових умов, ситуацій та викликів. Це може охоплювати вміння швидко відновлюватися після стресу, здатність до адаптації до нових середовищ та здатність змінювати свої стратегії та підходи для досягнення успіху в різних умовах (Скрипник, 2019).

Особистісний адаптаційний потенціал включає такі аспекти: стійкість нервово-психічної системи, рівень якої забезпечує високу толерантність до стресових ситуацій, самооцінку особистості, що є центральним елементом саморегуляції та визначає ступінь адекватності сприйняття умов діяльності та можливостей особистості, відчуття соціальної підтримки, що обумовлює почуття власної значущості для оточення, рівень конфліктності особистості, досвід соціального спілкування (Побідаш, 2011).

Всі перераховані характеристики є значущими при оцінці та прогнозі успішності адаптації до важких і екстремальних ситуацій, а також при оцінці швидкості відновлення психічної рівноваги.

Отже, основна різниця між життєстійкістю та особистісним адаптаційним потенціалом полягає в тому, що життєстійкість більше спрямована на здатність витримувати труднощі, тоді як особистісний адаптаційний потенціал відображає гнучкість та здатність ефективно пристосовуватися до змін в різних умовах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши різноманітні дослідження науковців, можемо зробити висновок, що життєстійкість особистості, життєздатність, життєтворчість, резильєнтність, стресостійкість і особистісний адаптаційний потенціал є різними поняттями, хоча вони можуть мати спільні характеристики. Життєстійкість особистості – це здатність особистості виживати та впоратися з труднощами, негараздами та стресами, які можуть виникнути в житті. Життєздатність – це загальна здатність особистості виживати та функціонувати в різних сферах життя, таких як професійна, соціальна та особиста. Життєтворчість – це здатність створювати та втілювати новаторські ідеї, долати творчі виклики та приносити нове в життя. Резильєнтність – це здатність особистості адаптуватися до стресу, труднощів чи травматичних подій, відновлювати свою психологічну та емоційну стійкість, а також зростати та розвиватись після стресових подій. Стресостійкість – це здатність утримувати емоційну та фізичну стійкість під час стресових ситуацій. Вона включає в себе здатність ефективно управляти стресом і не допускати його негативного впливу на функціонування. Особистісний

адаптаційний потенціал – це загальний потенціал особистості до адаптації до нових умов, змін у середовищі та подолання труднощів.

Хоча ці терміни можуть перетинатися в певних випадках, кожен з них є унікальною особистісною характеристикою, яка в тій чи іншій мірі доповнює одна одну.

Перспективами подальших досліджень є розгляд впливу контексту та соціокультурного середовища на вираження та розвиток життєстійкості, а також вивчення, як ці фактори можуть модифікувати роль та значення життєстійкості в різних соціальних групах та обставинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюхіна Н. Базові складові життєтворчості особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 2. Т. 1. С. 10–16.
2. Балабанова К. Феномен життєстійкості в професійній діяльності осіб ризиконебезпечних професій. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2016. Вип. 53. С. 5–12.
3. Березовська Л. Окремі аспекти розуміння життєздатності особистості. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : збірник тез II Всеукраїнської наук.-практ. конф., 20 жовтня 2017 р. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 28–33.
4. Борець Ю., Шлімакова І. Обумовленість життєздатності особистості впливами оточуючого середовища. *Актуальні проблеми психології* : Збірник наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Екологічна психологія. 2019. Том. VII. Вип. 47. С. 47–55.
5. Вдовиченко А. «Особливості копінг – поведінки особистості у життєвих та професійних ситуаціях». *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету (серія «Психологічні науки»)*. 2013. № 114. С. 17–20.
6. Войтович Г. Гендерні особливості резиліентності особистості. *Актуальні проблеми психології* : Збірник наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том VIII. Психологічна теорія і технологія навчання. 2019. С. 343.
7. Войцеховська О. Сучасні напрями досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 95–104.
8. Германський І. Теоретичні підходи до розуміння сутності життєстійкості особистості. Збірник наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна", 2016. № 12. С. 129–132.
9. Грішин Е. Резиліентність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди «Психологія»*. 2021. Вип. 64. С. 62–81.
10. Даценко О. Життєстійкість як ресурс особистості. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. Том 33 (72) № 4. С. 1–7.
11. Даценко О. Технології життєтворчості особистості. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2018. 8, (Вер 2018), С. 6–14. <https://doi.org/10.31812/psychology.v0i0.3783>.
12. Джура О. Становлення життєтворчості особистості в контексті модернізації української освіти. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2013. 40 (1). С. 152–162.
13. Корнієнко І. Особливості стратегій копінг-поведінки у підлітковому віці. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. №18 (13). С.102–107
14. Корольчук В. Психологічні засади дослідження стресостійкості особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 26. С. 183–192.
15. Костенко Д. Життєстійкість як професійна складова підготовки здобувачів вищої освіти в умовах війни. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 50. С. 113–119.
16. Кудінова М. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «стресостійкість». *Молодий вчений*. 2019. №3 (67), С. 137–143. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-28>
17. Лазос Г. Резиліентність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; Вінниця, 2018. Вип. 14. С. 26–64.
18. Ляшин Я. Копінг у подоланні життєвих труднощів. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Вип. 35. С. 293–309.
19. Маннапова К. Життєстійкість в системі поняття життєздатності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*, 2012. Вип. 44(1). С. 143–150.
20. Маннапова К. Теоретичний аналіз підходів до розвитку життєстійкості підлітків. *Science and society. Proceedings of the 12th International conference. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada*. 2019. Pp. pp. 214–221

21. Побідаш А. Основні психологічні підходи щодо поняття «життєстійкості особистості» у вітчизняній та закордонній науці. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2011. Вип. 10. С. 98–108.
22. Скрипник Н. Проблема особистісного адаптаційного потенціалу в сучасній психологічній науці. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1. Т. 1. С.100–104.
23. Старинська Н. Адаптаційний потенціал як чинник професійної самореалізації особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2017. Вип. 8. С. 259–263.
24. Чиханцова О. Життєстійкість та її зв'язок із цінностями особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 42. С. 211–231.
25. Шпак М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. *Габітус : науковий журнал. Гельветика*, 2022. Вип. 39. С. 199–203. DOI : <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.36>
26. Maddi S. Hardiness: Turning Stressful Circumstances Into Resilient Growth. New York: *Springer*. 2012. 88 p.

REFERENCES:

1. Artiukhina, N. (2019). Bazovi skladovi zhyttietvorchosti osobystosti [Basic components of life-creativity of a personality]. *Theory and practice of modern psychology*. 2 (1). 10-16. Retrieved from: <http://surl.li/rqorq> [in Ukrainian].
2. Balabanova, K. (2016). Fenomen zhyttiistiikosti v profesiinii diialnosti osib ryzykonebezpechnykh profesii [The phenomenon of resilience in the professional activity of persons in risky professions]. *Bulletin of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology*. 53. 5-12. Retrieved from: <http://surl.li/rqork> [in Ukrainian].
3. Berezovska, L. (2017). Okremi aspekty rozuminnia zhyttiezdatnosti osobystosti [Some aspects of understanding the vitality of the individual]. *Mental health of the individual in a crisis society: collection of abstracts of the II All-Ukrainian scientific and practical conference, October 20, 2017. Lviv, Lviv State University of Internal Affairs*, 28-33. Retrieved from: <http://surl.li/rqorh> [in Ukrainian].
4. Borets, Yu., Shlimakova, I. (2019). Obumovlenist zhyttiezdatnosti osobystosti vplyvamy otouchiuchoho seredovyscha [Conditionality of personality viability by environmental influences]. *Actual problems of psychology: Collection of scientific works of the G.S. Kostiuk Institute of Psychology. Ecological psychology*. 7 (47). 47-55. Retrieved from: <http://surl.li/rqorx> [in Ukrainian].
5. Vdovychenko, A. (2013). «Osoblyvosti kopinh – povedinky osobystosti u zhyttievykh ta profesiinykh sytuatsiakh» [Features of coping behavior of a person in life and professional situations]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University (series "Psychological Sciences")*. 114. 17-20. Retrieved from: <http://surl.li/rqosf> [in Ukrainian].
6. Voitovych, H. (2019). Genderni osoblyvosti rezyliientnosti osobystosti [Gender peculiarities of personality resilience]. *Actual problems of psychology: Collection of scientific works of the H.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Psychological theory and technology of education*. 7. 343. Retrieved from: <http://surl.li/mphli> [in Ukrainian].
7. Voitsekhovska, O. (2016). Suchasni napriamy doslidzhen kopinh-stratehii osobystosti [Modern directions of research on coping strategies of personality]. *Pedagogy and psychology of vocational education*. 2. 95-104. Retrieved from: <http://surl.li/rqosz> [in Ukrainian].
8. Hermanskyi, I. (2016). Teoretychni pidkhody do rozuminnia sutnosti zhyttiistiikosti osobystosti [Theoretical approaches to understanding the essence of personality vitality]. *Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*. 12. 129-132. Retrieved from: <http://surl.li/rqote> [in Ukrainian].
9. Hrishyn, E. (2021). Rezyliientnist osobystosti: sutnist fenomenu, psykhdiahnostyka ta zasoby rozvytku [Personality resilience: the essence of the phenomenon, psychodiagnostics and means of development]. *Bulletin of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University "Psychology"*. 64. 62-81. Retrieved from: <http://surl.li/mkhnj> [in Ukrainian].
10. Datsenko, O. (2022). Zhyttiistiikist yak resurs osobystosti [Vitality as a resource of personality]. *Scientific notes of Vernadsky TNU*. 33 (72). 1-7. Retrieved from: <http://surl.li/rqotx> [in Ukrainian].
11. Datsenko, O. (2018). Tekhnolohii zhyttietvorchosti osobystosti [Technologies of life-creativity of a personality]. *Actual problems of psychology in educational institutions*. 8 (Sept. 2018), 6-14. Retrieved from: <http://surl.li/rqoud> [in Ukrainian].
12. Dzhura, D. (2012). Stanovlennia zhyttietvorchosti osobystosti v konteksti modernizatsii ukrainskoi osvity [Formation of life-creativity of a personality in the context of modernization of Ukrainian education]. *Bulletin of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Philosophy*. 2013. 40 (1). 152-162. Retrieved from: <http://surl.li/rqoum> [in Ukrainian].
13. Kornienko, I. (2015). Osoblyvosti stratehii kopinh-povedinky u pidlitkovomu vitsi [Features of coping strategies in adolescence]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University*. 18 (13). 102-107. Retrieved from: <http://surl.li/rqovw> [in Ukrainian].
14. Korolchuk, V. (2011). Psykholohichni zasady doslidzhennia stresostiikosti osobystosti [Psychological bases of research of personality stress resistance]. *Scientific studies in social and political psychology*. 26. 183-192. Retrieved from: <http://surl.li/rqowh> [in Ukrainian].

15. Kostenko, D. (2022). Zhyttiistiikist yak profesiina skladova pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh viiny [Vitality as a professional component of training of higher education applicants in wartime]. Bulletin of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. Pedagogical sciences. 50. 113-119. Retrieved from: <http://surl.li/rqowq> [in Ukrainian].
16. Kudinova, M. (2019). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia «stresostiikist» [Theoretical approaches to defining the essence of the concept of «stress resistance»]. Young scientist. 3 (67). 137-143. Retrieved from: <http://surl.li/rqowv> [in Ukrainian].
17. Lazos, H. (2018). Rezilientnist: kontseptualizatsiia poniat, ohliad suchasnykh doslidzhen [Resilience: conceptualization of concepts, review of modern research]. Actual problems of psychology. Counseling psychology and psychotherapy. H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 3 (14). 26-64. Retrieved from: <http://surl.li/fviht> [in Ukrainian].
18. Liashyn, Ya. (2017). Kopinh u podolanni zhyttievykh trudnoshchiv [Coping in overcoming life difficulties]. Problems of modern psychology: a collection of scientific works of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 35. 293-309. Retrieved from: <http://surl.li/rqoxg> [in Ukrainian].
19. Mannapova, K. (2012). Zhyttiistiikist v systemi poniattia zhyttiezdatnosti [Resilience in the system of the concept of viability]. Bulletin of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology. 44 (1). 143-150. Retrieved from: <http://surl.li/rqoxm> [in Ukrainian].
20. Mannapova, K. (2019). Teoretychnyi analiz pidkhodiv do rozvytku zhittiistiikosti pidlitkiv [Theoretical analysis of approaches to the development of adolescent resilience]. Science and society. Proceedings of the 12th International conference. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 214-221. Retrieved from: <http://surl.li/rqoxx> [in Ukrainian].
21. Pobidash, A. (2011). Osnovni psykholohichni pidkhody shchodo poniattia «zhyttiistiikosti osobystosti» u vitchyzniani ta zakordonnii nauzi [Basic psychological approaches to the concept of "personality resilience" in domestic and foreign science]. Problems of extreme and crisis psychology. 10. 98-108. Retrieved from: <http://surl.li/rqoyf> [in Ukrainian].
22. Skrypnyk, N. (2019). Problema osobystisnoho adaptatsiinoho potentsialu v suchasni psykholohichnii nauzi [The problem of personal adaptive potential in modern psychological science]. Theory and practice of modern psychology. 1 (1). 100-104. Retrieved from: <http://surl.li/rqoyl> [in Ukrainian].
23. Starynskaia, N. (2017). Adaptatsiinyi potentsial yak chynnyk profesiinoy samorealizatsii osobystosti [Adaptive potential as a factor of professional self-realization of a personality]. Psychology: reality and prospects. 8. 259-263. Retrieved from: <http://surl.li/rqoyv> [in Ukrainian].
24. Chykhantsova, O. (2018). Zhyttiistiikist ta yii zviazok iz tsinnostiamy osobystosti [Resilience and its relationship with personality values]. Problems of modern psychology. 42. 211-231. Retrieved from: <http://surl.li/rqoyz> [in Ukrainian].
25. Shpak, M. (2022). Stresostiikist osobystosti v dyskursi suchasnykh psykholohichnykh doslidzhen [Personality stress resistance in the discourse of modern psychological research]. Habitus : a scientific journal. Helvetyka, 39. 199-203. Retrieved from: <http://surl.li/rqozb> [in Ukrainian].
26. Maddi, S. (2012). Hardiness: Turning Stressful Circumstances Into Resilient Growth. New York: Springer. 88. Retrieved from: <http://surl.li/rqozq>

УДК 37.013.42:316.613.434-053.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.3>

Юрій БРИНДІКОВ

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна, 29000

ORCID: 0000-0002-5621-2112

Бібліографічний опис статті: Бриндіков, Ю. (2024). Профілактика булінгу в підлітковому середовищі: соціально-педагогічний аспект. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 19–24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.3>

**ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ:
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Наші наукові розвідки зумовлені невтішними статистичними даними, які вказують на зростання кількості неповнолітніх осіб, схильних до правопорушень, асоціальних дій, булінгу зокрема.

Стаття містить напрацювання плеяди вітчизняних та зарубіжних науковців, де надано трактування булінгу як насильницьких дій, що скоюються однією особою стосовно іншої. Опіраючись на науковий доробок, ми висвітлили певні підходи щодо вивчення досліджуваного явища: диспозиційний, темпоральний, контекстуальний. Розкрито зміст таких видів булінгу, як наклеп, флеймінг, нападки, обман, хепіслепінг, кіберпереслідування.

Аналіз наукової літератури щодо окресленого явища дозволив нам розкрити напрацювання низки європейських країн, виявити прогалини та успіх в боротьбі з булінгом на території України.

У статті здійснено наголос на підлітковій агресії як передумові насильства щодо однолітків, акцентовано увагу на необхідності профілактичної роботи. Ми окреслили головні принципи такої діяльності, дотримання яких забезпечуватиме високу ефективність. Зауважено на тренінговій роботі, що сприяє синтезу навчальних та психокорекційних методів. Зображено головні правила профілактичної роботи в освітньому середовищі щодо булінгу.

В дослідженні висвітлено мету та зміст первинної, вторинної та третинної профілактик булінгу у підлітковому середовищі. Усі вони покликані оптимізувати превентивну функцію виховання; виявити потенційних жертв та булерів задля подальшої інтенсивної роботи через посередництво індивідуальних та групових профілактичних програм.

Надано рекомендації педагогам щодо превенції булінгу, які полягають у систематичному проведенні занять зі створення безпечного класного простору, навчанні дітей толерантності та повазі до ближнього. Педагогам рекомендовано підвищувати власний компетентнісний рівень шляхом участі у тренінгах та програмах; інтенсифікувати інформаційно-просвітницьку роботу з батьками щодо проявів булінгу та шляхів його локалізації.

Ключові слова: агресія, насильство, підлітки, булінг, соціально-педагогічна профілактика булінгу.

Yuriy BRYNDIKOV

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department of Social Work and Social Pedagogy, Khmelnytskyi National University, Instytutska str., Khmelnytskyi, Ukraine, 29000

ORCID: 0000-0002-5621-2112

To cite this article: Bryndikov, Y. (2024). Profilaktyka bulinhu v pidlitkovomu seredovyshchi: sotsialno-pedahohichniy aspekt [Prevention of bullying in teenage environment: social and pedagogical aspect]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 19–24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.3>

**PREVENTION OF BULLYING IN TEENAGE ENVIRONMENT:
SOCIAL AND PEDAGOGICAL ASPECT**

Our scientific investigations are conditioned by disappointing statistical data, which indicate an increase in the number of minors prone to delinquency, antisocial actions, and bullying, in particular.

The article contains the work of a galaxy of domestic and foreign scientists, which interprets bullying as violent actions committed by one person against another. Based on the scientific work, we highlighted certain approaches to studying the phenomenon: dispositional, temporal, and contextual. The content of such types of bullying as slander, flaming, attacks, deception, happy-slapping, and cyber-harassment are revealed.

The analysis of scientific literature regarding the described phenomenon allowed us to reveal the achievements of a number of European countries and to identify gaps and successes in the fight against bullying in the territory of Ukraine.

The article emphasizes adolescent aggression as a prerequisite for violence against peers and emphasizes the need for preventive work. We have outlined the main principles of such activities, the observance of which will ensure high efficiency. It was noted in the training work that it contributes to the synthesis of educational and psychocorrective methods. The main rules of preventive work regarding bullying in the educational environment are depicted.

The research highlights the purpose and content of primary, secondary, and tertiary prevention of bullying in the adolescent environment. All of them are designed to optimize the preventive function of education and identify potential victims and bullies for further intensive work through individual and group prevention programs.

Recommendations were given to teachers regarding the prevention of bullying, which consists of systematically conducting classes on creating a safe classroom space and teaching children tolerance and respect for others. Teachers are recommended to increase their own level of competence by participating in trainings and programs and to intensify informational and educational work with parents regarding manifestations of bullying and ways of its localization.

Key words: aggression, violence, teenagers, bullying, socio-pedagogical prevention of bullying.

Актуальність проблеми. Однією з нагальних проблем сьогодення є агресивна поведінка підлітків, їх схильність до насильницьких дій. Диференціація булінгу сприяла виявленню нових форм тиску однією особою на іншу. Невтішна статистика щодо зростання випадків скоєння насилля одними учнями над іншими змусила фахівців соціально-педагогічної та психологічної сфер поглиблено вивчити характерні особливості досліджуваного явища.

Наші наукові розвідки передбачали окреслення детермінант та наслідків подібних дій, настанови щодо превентивізації булінгу як соціального явища, оскільки соціалізація підлітків повинна відбуватись при взаємодії з іншими членами соціальної групи, з врахуванням певних усталених морально-етичних та правових норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Булінг став предметом досліджень плеяди вітчизняних та зарубіжних науковців: О. Карпенко, Є. Зеленський, О. Собкін, М. Нечаєва (визначення феномену булінгу); О. Олвеус, А. Пікас, Е. Роланд, П. Хайнеман (розробка концепції булінгу).

Мета дослідження полягає у висвітленні першопричин булінгу, його соціально-психологічних наслідків, демонстрації дієвих соціально-педагогічних технологій його профілактики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське суспільство зіштовхнулось з проблемою насильства (побиття, цькування, псування особистих речей) в учнівському середовищі задовго до введення поняття «булінг» у науковий вжиток. Інтерпретація досліджуваного явища вимагає від фахівців соціальної сфери поглибленого вивчення першопричин формування ганебної поведінки у підлітків, що призводить до негативних соціальних наслідків.

Д. Лейн, Е. Мутт, В. Ортон у своїх напрацюваннях зазначили, що булінг – це насильство, де дії певної особи протягом певного часу створюють загрозу для іншої, ізолюючи та обмежуючи останню. Цю думку поділяє і доповнює О. Маланцева (Лесько, 2019), яка наголошує, що булінг супроводжується низкою соціально-психологічних та педагогічних проблем. К. Плутницька (Плутницька, 2017) визначає підлітковий булінг як форму систематичної насильницької поведінки із застосуванням більшої влади / сили при суспільній підтримці (замовчуванні певної його частини).

Беручи до уваги вище наведені визначення булінгу, ми можемо стверджувати, що його головне спрямування – це заподіяння шкоди особі / групі осіб, приниження їх гідності, позбавлення впевненості у власних силах; систематичні дії, спрямовані на погіршення психічного та фізичного здоров'я (Єфремова, 2018).

Наукові розвідки дослідників проблеми (Kowalski Robin M., Limber Susan P., Agatston Patricia W., 2008) дали змогу виокремити певні підходи щодо вивчення досліджуваного явища (рис. 1).

Існує чимало поглядів щодо булінгу в підлітковому середовищі (таблиця 1).

Опираючись на вище зазначені результати наукових розвідок, можна стверджувати, що головним спрямуванням булінгу є цькування, нанесення психологічної або фізичної шкоди особі. Булінг нищить людську гідність, повагу, впевненість. Булінг – це груповий процес, в якому задіяні кривдник (має фізичну або психологічну перевагу), жертва (потребує допомоги третіх осіб) та спостерігачі.

Варто зауважити, що подолання або попередження булінгу вимагає участі компетентних педагогів, діяльність яких спрямовувати-

Рис. 1. Підходи щодо вивчення булінгу

Таблиця 1

Різновиди булінгу

№ з/п	Вид булінгу	Зміст
1.	Наклеп	Поширення образливої інформації про жертву.
2.	Флеймінг	Супроводжується невеликими негативно-емоційними репліками.
3.	Нападки	Здійснюється під акомпанемент образ, адресованих жертві.
4.	Обман	Полягає в отриманні конфіденційної інформації про особу обманним шляхом з її подальшим розповсюдженням.
5.	Хепіслепінг	Знуцання з жертви перед камерою з метою подальшого розповсюдження відео у соціальних мережах.
6.	Кіберпереслідування	Полягає у прихованому відстеженні особистого життя жертви через посередництво електронних засобів.

меться на підтримку та допомогу учням, які зазнали насильства, налагодження ділових взаємин з ними. Педагог повинен уміти виявляти сильні сторони, потенціал дитини задля подолання проблемних аспектів її життя. Педагогічна робота повинна стати фундаментальною основою превентивізації та локалізації проявів булінгу.

Існує чимало проблем, що стоять на заваді вчасного виявлення та попередження булінгу, зокрема, помилкове трактування булінгу як елемента виховання, винятковості поведінки дитини; наполягання на тому, що булінг може зароджуватись у будь-якому середовищі і впоратись з цим явищем можна за допомогою разо-

вих заходів (лекцій, бесід, батьківських зборів). Чимало шкіл намагається уникнути розголосу щодо присутності окресленого явища в стінах їхнього освітнього закладу, замовчують проблему і подекуди виправдовують кривдників.

Попри недоліки у боротьбі з булінгом, існують певні здобутки у законодавчій сфері. На попередження та захист дітей від насильницьких дій спрямовані Закони України «Про охорону дитинства», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)», (2024); Декларація прав дитини, Конвенція про

права дитини (Конвенція ООН «Про права дитини», 2024).

Здобутками у сфері запобігання булінгу у підлітковому середовищі може похизуватись низка європейських держав. Так, Уряд Норвегії прийняв маніфест про боротьбу із насильством. Фіни розробили та впровадили програму по запобіганню ситуацій булінгу. Програма вказує на необхідність володіння педагогами дієвими технологіями та методами щодо запобігання цього ганебного явища.

Нагальність досліджуваного питання зумовила плеяду вітчизняних науковців зосередитись на розробці програм з профілактики булінгу. Насьогодні ми маємо можливість ознайомитись з наступними освітніми програмами: «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації», «Вирішуємо конфлікти та будемо мир навколо себе».

В результаті аналізу літературних джерел було виявлено неоднотайність думок дослідників щодо булінгу як суспільного феномену. Проте вони єдині в тому, що це явище притаманне будь-якому соціуму і вимагає профілактичних дій задля формування соціально і психологічно здорових осіб.

Фахівці наголошують, що в освітньому середовищі діти часто зіштовхуються з проблемами агресії у взаєминах з однолітками, оскільки у цей період у них формується характер, з'являється бажання вирізнитись, самоактуалізуватись, що здійснює вплив на характер взаємин між підлітками. Даний факт вимагає від педагогів створення сприятливих умов для успішної соціалізації дітей, попередження агресивних проявів в освітньому середовищі.

На жаль, технології, націлені на профілактику булінгу, нерідко бувають застарілими й вимагають оновлення, застосування спеціальних технологій, покликаних покращити якість життя учня, його поведінки шляхом зміни особистих орієнтирів (Москаленко, 2013).

Головним вектором профілактичної роботи є покращення соціального самопочуття дітей; попередження соціально небезпечних, травмуючих ситуацій; зміна уявлень учнів про свою особистість та взаємини з оточенням; розвиток вмінь володіти собою у кризових ситуаціях.

Норвезький дослідник Ден Олвеус вперше запровадив програму, положення якої досі складають основу багатьох сучасних програм

профілактики булінгу серед школярів, де передбачалась робота з кризою, втручання і профілактична діяльність. Ефективність профілактики забезпечуватиме дотримання наступних принципів:

- принцип взаємодії (командна робота фахівців щодо профілактичної діяльності);
- принцип попередження (полягає в реалізації превентивних заходів стосовно цькування у шкільному середовищі);
- принцип системності (полягає у послідовних систематичних діях, націлених на збір інформації, розробку програми підтримки й супроводу підлітків, дотичних до булінгу);
- принцип лангитюдності (систематичний моніторинг динаміки булінгу, оцінка ефективності проведеної роботи).

Профілактика булінгу – це багатовекторна діяльність, покликана реалізовувати просвітницькі заходи (тренінги, лекції, бесіди, робота консультативних пунктів) для учнів з метою попередження агресії та асоціальної поведінки; інформувати шкільну спільноту про динаміку та тенденції поширення булінгу у підлітковому середовищі, його форми та наслідки; створення гідних умов для повноцінної соціалізації підлітків, формування в них компетентності щодо булінгу та його проявів (Цюпак, Бойчук, 2018).

Спеціалісти наголошують на тренінговій роботі як найбільш дієвій в площині профілактики булінгу. Тренінгові заняття, на їх думку, сприяють синтезу навчальних та психокорекційних методів, головне завдання яких полягає в розвитку навичок саморегуляції, міжособистісної взаємодії, професійних та комунікативних навичок (Васильєва, Бондар, 2018). Тренінги можуть проводитись в атмосфері невимушеності, доброти та комунікативного комфорту. Така умова допомагає розвитку міжособистісних взаємин та розв'язанню існуючих проблем.

Профілактична робота щодо булінгу в освітньому закладі повинна базуватись на певних правилах:

- не замовчувати проблему, ототожнюючи її з дитячою витівкою; долучати до обговорення проблеми підлітків та батьків, адміністрацію закладу та педагогів;
- варто диференціювати профілактичні заходи на системні та екстрені, при цьому сис-

тематично проводити роботу щодо поліпшення мікроклімату у школі / класі;

- здійснювати ранню профілактику, попереджаючи момент зародження явища та формування жорсткої ієрархії в учнівському колективі;

- запровадження чітко алгоритмізованого плану дій із залученням адміністративного ресурсу, кращих шкільних практик;

- фахівців, які переймаються профілактикою булінгу, повинні обов'язково залучати батьків, які мусять спостерігати за дивними поведінковими проявами дитини, здійснювати їх корекцію.

У наукових джерелах дослідники розрізняють первинну, вторинну та третинну профілактику булінгу в підлітковому середовищі. У першому випадку профілактика покликана оптимізувати превентивну функцію виховання, підвищити рівень правової культури й поведінки підлітків, попередити вияви дитячої агресії. Первинна профілактика – це етап формування згуртованості дитячих спільнот, вироблення почуття шани, взаєморозуміння та допомоги.

Головна мета вторинної профілактики – виявлення потенційних булерів та їх жертв. Даний етап провадиться інтенсивною розробкою та використанням індивідуальних та групових профілактичних програм, супроводом потенційних агресорів (учнів, схильних до вирішення проблемних питань шляхом застосування сили / тиску). Дієвим вважається залучення адміністрації школи, соціальних педагогів, фахівців психологічної служби, служби медіації, сім'ї.

Завдання третинної профілактики полягає у своєчасному реагуванні на обставини, що можуть сприяти зародженню насильства; вчасному реагуванні педагогів, практичних психологів задля попередження трагічних наслідків булінгу; психолого-педагогічного супроводу усіх учасників булінгу, забезпечення конструктивної взаємодії підлітків, учнів та педагогів, дітей та батьків. Крім того, забезпечується взаємодія із закладами та установами, головним вектором діяльності яких є профілактика підліткових правопорушень.

Профілактичну роботу складають кілька етапів. Перший з них – діагностичний, мета якого полягає у виявленні агресивних поведінкових проявів у підлітка через посередництво спосте-

реження, аналітичної діяльності, опитування, анкетування тощо. Завдячуючи вище зазначеним методикам, формується діагноз.

Наступний крок – прийняття проблеми, усвідомлення необхідності її врегулювання, вибір дієвого інструментарію (самоприйняття, моделювання власної особистості) подолання труднощів.

Діяльнісний етап передбачає включення учнів до активної роботи задля профілактики булінгу, побудови гарних взаємин з оточенням. На даному етапі фахівець виховує дітей, схильних до насильницьких дій, прищеплює високу мораль, толерантність та гуманізм. Жертвам створюються комфортні умови для зниження рівня тривожності, підвищення самооцінки.

Кінцевий етап (рефлексивний) характеризується проведенням діагностичної роботи, порівнянням результатів. Подальша робота полягає у побудові перспективних шляхів, виробленні нових цілей. Спеціалістами використовується метод рефлексивного щоденника: діти, які можуть перебувати в ролі булера або жертви, використовують в роботі метод само-спостереження, самоаналізу та самозвіту.

Профілактика націлена на викорінення у підлітків схильності щодо скоєння асоціальних, протиправних дій. Дана робота покликана мінімізувати кількість насильницьких ситуацій у підлітковому середовищі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Програма профілактики булінгу повинна опиратись на низку чітко окреслених правил та принципів. Профілактика мусить проходити через весь навчальний процес учнів. Фахівцям варто висвітлювати характерні ознаки, детермінанти, різновиди та наслідки булінгу.

Практики, дотичні до окресленої проблеми, рекомендують педагогам систематично проводити заняття зі створення безпечного класного простору, навчати дітей повазі, толерантності, підтримці ближнього. Фахівці наполягають на створенні комунікаційних каналів для дітей задля надання можливості останнім повідомляти про випадки булінгу.

Педагоги повинні розвивати в учнів вміння вирішувати спірні ситуації цивілізованими шляхами. Педагогам варто відвідувати тренінги для підвищення власного компетентнісного рівня, використовувати практичні приклади

булінгу, пояснювати шляхи уникання цього явища. Необхідно інтенсифікувати інформаційно-просвітницьку роботу з батьками щодо проявів булінгу та шляхів його локалізації. Дотримання вказаних рекомендацій сприятиме оптимізації соціально-педагогічної профілактики булінгу в підлітковому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва Н., Бондар К. Як захистити учнів від небезпеки? Кінолекторій профілактики правопорушень. Школа. 2018. № 6. С. 42–52.
2. Єфремова Г. Причини та наслідки шкільного булінгу. Педагогічна майстерня. 2018. № 1. С. 37–42.
3. Конвенція ООН «Про права дитини» від 20.11.1989. Ратифікована постановою ВР України 27.02.1991. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U?an=456428> (дата звернення: 15.01.2024).
4. Лесько Н. В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2019. 489 с.
5. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. К.: Фенікс, 2013. 540 с.
6. Плутницька К. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2017. № 2. Т. 2. С. 78–80.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування): Закон України від 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 10.01.2024).
8. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. 2018. С. 22.
9. Kowalski Robin M., Limber Susan P., Agatston Patricia W. Cyber bullying: bullying in the digital age. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. P. 218.
10. Olweus D. Bullying at school: what we know and what we can do. Cambridge, MA: Blackwell. 1993. P. 215.

REFERENCES:

1. Vasyliieva N., Bondar K. (2018). Yak zakhystyty uchniv vid nebezpeky? Kinolektorii profilaktyky pravoporushen. [How to protect students from danger? Crime prevention film lecture]. Shkola. № 6 – School. № 6. 42–52. [in Ukrainian].
2. Yefremova H. (2018). Prychyny ta naslidky shkilnoho bulinhu. [Causes and consequences of school bullying]. Pedagogichna maisternia. № 1. – Pedagogical workshop. No. 1. 37–42. [in Ukrainian].
3. Konventsiia OON «Pro prava dytyny» vid 20.11.1989. Ratyfikovana postanovoio VR Ukrainy 27.02.1991. [UN Convention «On the Rights of the Child» dated November 20, 1989. Ratified by the resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine on February 27, 1991]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U?an=456428>
4. Lesko N. V. (2019). Administratyvno-pravove zabezpechennia formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zakhystu ditei vid nasylstva ta inshykh protypravnykh dii. [Administrative and legal support for the formation and implementation of state policy in the field of protecting children from violence and other illegal actions]. Dysertatsiia doktora yurydychnykh nauk : 12.00.07. – Doctor of Laws thesis: 12.00.07. Lviv, 489 p. [in Ukrainian].
5. Moskalenko V. V. (2013). Sotsializatsiia osobystosti. [Socialization of personality]. Monohrafiia – Monograph. Kyiv, 540 p. [in Ukrainian].
6. Plutnytska K. (2017). Pidkhody do rozuminnia bulinhu yak formy shkilnoho nasylstva. [Approaches to understanding bullying as a form of school violence]. Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia «Iurisprudentsiia». № 2. T. 2. – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Jurisprudence». № 2. Volume 2. 78–80. [in Ukrainian].
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvannia): Zakon Ukrainy vid 18.12.2018. [On making changes to some legislative acts of Ukraine on countering bullying (harassment): Law of Ukraine dated 18.12.2018]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
8. Tsiuman T. P., Boichuk N. I. (2018). Kodeks bezpechnoho osvitnoho seredovyscha. [Code of a safe educational environment]. Metodychnyi posibnyk – Methodical guide. 22 p. [in Ukrainian].
9. Kowalski Robin M., Limber Susan P., Agatston Patricia W. Cyber bullying: bullying in the digital age. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. P. 218.
10. Olweus D. Bullying at school: what we know and what we can do. Cambridge, MA: Blackwell. 1993. P. 215.

УДК 364.63-027.553:355.4(477-651.2:470-651.1)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.4>

Інна ВІТКОВСЬКА

старший викладач закладу вищої освіти кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0001-5624-4301

Бібліографічний опис статті: Вітковська, І. (2024). Доступ до соціальних послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства в умовах воєнного стану в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 25–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.4>

ДОСТУП ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Широкомасштабна агресія Росії проти України негативно вплинула на рівень та якість життя населення й загострила проблему домашнього насильства. За даними Національної поліції України, із січня по травень 2023 року було зареєстровано 349 355 випадків домашнього насильства, що на 66% більше, ніж у 2022 році (231 244 випадків) за аналогічний період. Також прогнозують зростання кількості випадків домашнього насильства й у 2024 році. Чинниками, які впливають на ріст домашнього насильства, є: воєнні дії, стрес, тривожність, конфліктність, матеріальні труднощі, відсутність власного житла й гідних умов життя, безробіття, пияцтво, вживання наркотиків, проблеми посттравматичного стресового розладу, як у військових, так і в цивільного населення. Це актуалізує вивчення цієї проблеми, зокрема дослідження доступу до соціальних послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Мета статті – схарактеризувати стан проблеми домашнього насильства та дослідити доступ до соціальних послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

У статті автором визначено, що наразі в Україні функціонує розгалужена система державних, комунальних та недержавних організацій, які надають екстрену та комплексну допомогу постраждалим від всіх видів насильства.

На основі вторинного аналізу результатів соціологічного опитування визначено, що менше половини респондентів (45,9%) звернулися за допомогою до спеціалізованих служб підтримки та отримали кваліфіковану допомогу. З них тільки 65% позитивно оцінили доступність послуг для постраждалих від домашнього насильства у своєму регіоні проживання.

У статті зроблено висновок, що всім надавачам соціальних послуг необхідно посилювати роботу щодо профілактики домашнього насильства та покращувати доступ постраждалих до допомоги.

Ключові слова: воєнний стан, домашнє насильство, консультування, постраждалі, соціальна робота, соціальні послуги.

Інна VITKOVSKA

Senior Lecture Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0001-5624-4301

To cite this article: Vitkovska, I. (2024). Dostup do sotsialnykh posluh ta dopomohy postrazhdalykh vid domashnoho nasylstva v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Access to social services and assistance for victims of domestic violence under martial law in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 25–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.4>

ACCESS TO SOCIAL SERVICES AND ASSISTANCE FOR VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Russia's large-scale aggression against Ukraine has had a negative impact on the standard of living and quality of life of the population and has exacerbated the problem of domestic violence. According to the National Police of Ukraine, from January to May 2023, 349,355 cases of domestic violence were registered, which is 66% more than in 2022 (231,244 cases) for the same period. The number of domestic violence cases also expected to increase in

2024. The factors that influence the growth of domestic violence are: hostilities, stress, anxiety, conflict, financial difficulties, lack of own housing and decent living conditions, unemployment, alcoholism, drug use, and post-traumatic stress disorder, both in the military and in the civilian population. This actualizes the study of this problem, in particular, the study of access to social services and assistance to victims of domestic violence under martial law.

The purpose of the article is to characterize the status of the problem of domestic violence and to study access to social services and assistance to victims of domestic violence under martial law.

In the article, the author determines that currently in Ukraine there is an extensive system of state, municipal and non-governmental organizations that provide emergency and comprehensive assistance to victims of all types of violence.

Based on the secondary analysis of the results of the sociological survey, it was determined that less than half of the respondents (45.9%) sought help from specialized support services and received qualified assistance. Of these, only 65% positively assessed the availability of services for victims of domestic violence in their region of residence.

The article concludes that all social service providers need to strengthen their efforts to prevent domestic violence and improve access to assistance for victims.

Key words: martial law, domestic violence, counseling, victims, social work, social services.

Актуальність проблеми. Домашнє насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини, а також серйозною соціальною проблемою, яка загострилася після початку широкомасштабного вторгнення Росії на територію України.

Кризові ситуації завжди загострюють соціальні проблеми. Так, карантинні обмеження під час пандемії COVID-19 негативно вплинули на рівень життя населення та інтенсифікували проблему домашнього насильства (Вітковська, 2021, с. 24). Таку ж саму тенденцію спостерігаємо й з початком повномасштабної війни. За даними Національної поліції України із січня по травень 2023 року було зареєстровано 349 355 випадків домашнього насильства, що на 66% більше, ніж у 2022 році (231 244 випадків) за аналогічний період (Коломієць, 2023). Зменшення кількості зареєстрованих випадків домашнього насильства у 2022 році можемо пояснити тим, що мільйони українців вимушені були покинути свої домівки через активні бойові дії, деякі території України знаходилися в окупації, тому постраждали не мали можливості звернутися за допомогою, а на деокупованих територіях не відразу почали працювати всі профільні служби, які фіксували випадки домашнього насильства та надавали комплексну допомогу.

У 2023 році кількість випадків домашнього насильства значно зросла. Експерти це пояснюють тим, що частина жінок з дітьми повернулася додому, а саме жінки найчастіше потерпають від насильства. Це підтверджують результати онлайн-опитування «Доступ до послуг та допомоги постраждалих від

домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»¹, адже 80,4% респондентів зазначили, що постраждали від домашнього насильства, з них 88,7% – це жінки. Соціальний портрет постраждалих від домашнього насильства виглядає так: жінки віком від 30 до 49 років, із яких майже половина перебуває у шлюбі (47,3%), мають вищу освіту (51,4%) та офіційно працевлаштовані (61,4%) (Доступ до послуг та допомоги, 2023).

За результатами іншого соціологічного опитування² 75,5% опитаних зазначили, що зазнавали домашнього насильства ще до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, а 53% опитаних зауважили, що ситуація почала погіршуватися після початку повномасштабної війни. Таким чином, окрім війни, додатковими чинниками, які вплинули на ріст домашнього насильства, є: стрес, тривожність, конфліктність, матеріальні труднощі, відсутність власного житла й гідних умов життя, безробіття, пияцтво, вживання наркотиків. Також збільшилася кількість випадків домашнього насильства у сім'ях демобілізованих та внутрішньо переміщених осіб, а також щодо дітей (Мобілізація зусиль, 2023, с. 6-7).

¹ Проведення опитування ініційоване Національною соціальною сервісною службою України та реалізовано Управлінням з питань дотримання стандартів рівності в межах Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та в рамках Всеукраїнської кампанії «16 днів проти насильства». Загальна кількість опитаних респондентів – 1048. Дослідження проводилося у листопаді 2023 року на території всієї України за винятком тимчасово окупованих територій.

² Дослідження проведене впродовж вересня-листопада 2023 року. Опитано 212 постраждалих від насильства за ознакою статі, зокрема домашнього насильства, в контексті повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Опитування проводилося у рамках реалізації проекту «Підтримка жінок, миру та безпеки в Україні», який реалізується Центром економічного відновлення в консорціумі з ГО «Ла Страда-Україна», ГО «Поруч» та Інститутом конструктивної журналістики та нових медіа за підтримки Посольства Великої Британії в Україні.

Прогнозуємо також зростання кількості випадків домашнього насильства й у 2024 році. До вище зазначених чинників, які впливають на ріст домашнього насильства, додається й проблема посттравматичного стресового розладу, як у військових, які не отримують належну психологічну допомогу після повернення із зони бойових дій, так і в цивільного населення. Це актуалізує вивчення проблеми домашнього насильства, зокрема дослідження доступу до соціальних послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику домашнього насильства досліджували такі закордонні науковці, як Р. Бек, М. Кауфман, Келлі Ліз, Дж. Кентор, М. Селігман, Л. Уокер, Дж. Хирн, М. Шеллер та інші.

Вагомий внесок у розробку проблеми домашнього насильства та його попередження здійснили такі сучасні вітчизняні науковці, як І. Бандурка, О. Безпалько, О. Беспаль, А. Блага, Т. Веретенко, А. Галай, В. Галай, Б. Головкін, Л. Головка, Т. Журавель, Д. Заброта, І. Зверева, О. Кочемировська, Л. Крижна, Ю. Лисюк, О. Мартиненко, Н. Мілорадова, В. Муранова, В. Огоренко, Т. Перцева, О. Тунтула та інші вчені.

Темі соціальної роботи з постраждалими від домашнього насильства присвячені праці Ю. Бриндікова, О. Заболотної, І. Звереві, О. Кравченко, Т. Лактіонової, Л. Любецької, Т. Лях, Н. Маркової, В. Нестерчук, М. Скочко та інших, які досліджують різні аспекти цієї проблеми, включаючи ефективні стратегії підтримки та допомоги постраждалим від домашнього насильства. Дослідники також звертають увагу на дієвість системи соціальних служб та роль соціальних працівників щодо попередження та подолання цієї проблеми. Однак наразі відсутні наукові публікації, присвячені дослідженню доступу до соціальних послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства в умовах воєнного стану, що обумовлює наукову актуальність зазначеної теми.

Мета статті – схарактеризувати стан проблеми домашнього насильства та дослідити доступ до соціальних послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтуючись на аналізі сучасної вітчизняної наукової літератури та чинного законодавства України ми визначаємо поняття «домашнє насильство» як будь-яке умисне діяння (дія чи бездіяльність) із застосуванням насильства певного виду (видів) щодо членів сім'ї, родичів незалежно від факту спільного проживання, до осіб, що спільно проживають (проживали) та є (були) пов'язані спільним побутом з кривдником.

Сьогодні війна є складовою нашої реальності, яка посилила збільшення кількості випадків домашнього насильства. Під час війни люди втрачають здатність діяти мирно і зростає вплив тих, хто має фізичну перевагу, яку вони використовують для вирішення конфліктів. Тому в умовах сьогодення урядом внесені зміни до законодавства України щодо надання соціальних послуг в умовах воєнного стану екстрено (кризово), що забезпечує оперативне надання допомоги постраждалим.

Екстрене (кризове) надання соціальних послуг постраждалим від домашнього насильства охоплює такі соціальні послуги, як: консультування, інформування, надання притулку, короткотермінове проживання, натуральну допомогу тощо.

В повсякденній практиці фахівців соціальної сфери соціальна послуга консультування має найбільший попит. Консультування – це процес взаємодії між фахівцем та отримувачем консультації, спрямований на підвищення рівня соціальної компетентності клієнта, подолання труднощів, пов'язаних із соціальним функціонуванням, розвиток здатності до опанування нових моделей поведінки для поліпшення якості життя та виходу зі складної життєвої ситуації (Вітковська, 2021, с. 307-308).

Надання постраждалим від домашнього насильства соціальної послуги консультування має свою специфіку та складається з таких етапів роботи:

1. *Встановлення контакту та збір інформації про постраждалу особу від насильства.* Цей етап спрямований на налагодження контакту та встановлення довірчих стосунків між фахівцем та клієнтом; включає проведення бесіди з метою збору інформації про постраждалу особу, кривдника та конфліктну ситуацію.

2. *Оцінка потреб та загроз постраждалої особи від насильства.* Цей етап полягає в оцінці

необхідної допомоги та виявленню можливих загроз життю, безпеці постраждалої особи та інших осіб, які перебувають під впливом кривдника.

3. *Розробка плану дій.* Після оцінки потреб та виявлення загроз необхідно розробити план дій, який передбачає таку допомогу, як: надання притулку, медичну, психологічну, юридичну, натуральну тощо.

4. *Надання необхідної допомоги.* Фахівці надають постраждалій особі необхідну допомогу згідно з розробленим планом; допомагають відновити контроль над своїм життям та забезпечити власну безпеку.

5. *Довгострокова підтримка.* Фахівець забезпечує постраждалій особі довгострокову підтримку та допомогу, включаючи підтримку при розв'язанні юридичних питань, отриманні соціальних послуг тощо.

Надання соціальних послуг та допомоги постраждалим від домашнього насильства здійснюється як державними, комунальними та недержавними організаціями. За даними наведеними на сайті Національної соціальної сервісної Служби України станом на 01.12.2023 р. в Україні функціонували 865 спеціалізованих служб підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. До цих спеціалізованих служб відносять: 51 притулок цілодобового перебування (до 90 днів); 60 кризових кімнат цілодобового перебування (до 10 днів); 61 денний центр соціально-психологічної допомоги; 89 спеціалізованих служб первинного соціально-психологічного консультування; 579 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги та 25 інших закладів та установ, призначених виключно для постраждалих осіб та осіб які постраждали від домашнього насильства за ознакою статі (спеціалізовані служби).

Окрім спеціалізованих служб підтримки осіб, постраждалих від домашнього насильства, в Україні є «гарячі» лінії допомоги. Це цілодобова «гаряча лінія» 1547 з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей. В середньому за тиждень фахівці опрацьовують більше 1000 звернень. За січень 2024 року фахівці розглянули 3993 звернень та надали 2700 інформаційних, психологічних та юридичних кон-

сультацій. 1293 звернень передали до органів виконавчої влади (Гаряча лінія).

Громадська організація «Ла Страда-Україна» з 1997 року забезпечує роботу Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації за номером 116-123. З січня по грудень 2023 року фахівцями організації надано 38472 консультацій (із них 50,2% у формі телефонної розмови та 49,8% текстові). Найпоширенішим видом консультації є інформаційно-просвітницькі (70,2%), психологічні (21,3%) та юридичні (8,5%) щодо попередження домашнього насильства (Ла Страда-Україна).

Важливим суб'єктом у протидії насильству та допомозі постраждалим є громадські та благодійні організації. Це Фонд ООН у галузі народонаселення, ГО «Ла Страда-Україна», БО «Молодіжний благодійний фонд «Ініціатива», БО «Світло Надії», ГО «Жіноча правозахисна група», ГО «Центр Жіночі перспективи» та багато інших.

У кожній із вище зазначених організацій з постраждалими працюють висококваліфіковані психологи, соціальні працівники, юристи та інші фахівці надаючи екстрену та комплексну допомогу, захист від подальшого насильства, підтримку в подоланні наслідків насильства й повернення до «нормального» життя осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

Незважаючи на розгалужену систему організацій, які допомагають постраждалим, важливим чинником щодо зменшення кількості випадків насильства та недопущення нових випадків домашнього насильства в майбутньому є доступ постраждалих до допомоги. На основі вторинного аналізу результатів онлайн-опитування «Доступ до послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» було з'ясовано, що тільки 65% опитаних позитивно оцінюють доступність послуг для постраждалих від домашнього насильства у своєму регіоні проживання. Менше половини респондентів (45,9%) звернулася за допомогою до спеціалізованих служб підтримки та отримали кваліфіковану допомогу. 55,3% опитаних респондентів отримали психологічну допомогу; 40,2% – соціальні послуги; 20,4% – гуманітарну допомогу; 15,4% – юридичні консуль-

тації, 4,8% – матеріальну (грошову), а 4,7% – медичну.

Також важливим аспектом дослідження є не тільки доступність до соціальних послуг, а і якість їх надання. Згідно з результатами дослідження, 78,3% опитаних високо оцінили рівень задоволеності від отриманих послуг та наданої допомоги, а 73,6% зазначили, що послуги та допомогу отримали повною мірою. 86% респондентів зазначили, що не стикалися з ситуаціями відмови у наданні допомоги чи послуг (Доступ до послуг та допомоги, 2023).

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що зважаючи на збільшення кількості випадків домашнього насильства необхідно посилювати роботу щодо профілактики

цієї проблеми та покращувати доступність та якість надання соціальних послуг постраждалим. Вважаємо, що злагоджена робота всіх соціальних суб'єктів буде сприяти зменшенню кількості випадків домашнього насильства в майбутньому.

Зазначимо, що проведений авторкою аналіз є лише однією зі спроб вивчення проблеми доступу до соціальних послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства в умовах воєнного стану в Україні й, звичайно, не є вичерпним. Одним з перспективних напрямів дослідження може стати вивчення співпраці організацій «третього сектору» зі спеціалізованими службами підтримки для осіб, постраждалих від домашнього насильства щодо надання соціальних послуг та допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огороденко. Дніпро, 2021. – 188 с.
2. Вітковська І. М. Особливості консультування в соціальній роботі. *Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві* : тези доп. учасників IV Конгресу соціологічної асоціації України, м. Харків, 28-29 жовтня 2021 р. Харків, 2021. С. 307–308.
3. Вітковська І. М., Потапенко М. В. Домашнє насильство як соціальна проблема сучасної України. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2021, № 11. С. 23–29. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2021-11-03>
4. Гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей 1547. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/>
5. Доступ до послуг та допомоги постраждалих від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : звіт за результатами онлайн-опитування. Київ : Національна соціальна сервісна служба України, 2023. URL: <https://nssu.gov.ua/analitichni-doslidzhennia>
6. Коломієць В. В. Україні різко зростає кількість випадків домашнього насильства. Із чим це пов'язано? *Hromadske*, 03 серпня 2023. URL: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrayini-rizko-zrostaye-kilkist-vipadkiv-domashnogo-nasilstva-z-chim-ce-povyazano>
7. Ла Страда-Україна : веб-сайт громадської організації. URL: <https://la-strada.org.ua/>
8. Мобілізація зусиль громади щодо ідентифікації та реагування на випадки гендерно зумовленого насильства, з особливою увагою до домашнього насильства під час війни : практичний посібник для тренерів і тренерок / авт. кол. В. Л. Андрєєнкова, Т. В. Войцях, М. М. Легенька, К. В. Черпаха, К. О. Чернець. Київ, 2023. 116 с.
9. Нестерчук В. Домашнє насильство як феномен соціальної роботи. *Social work and education*. 2020. Vol. 7, № 3. С. 254–262. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.1>
10. Спеціалізовані служби підтримки для осіб, постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі : веб-сайт Національної соціальної сервісної служби України. URL: <https://nssu.gov.ua/domashnyenasilstvo/specializovani-sluzhbi-pidtrimki>

REFERENCES:

1. Pertseva, T. O. & Ogorenko, V. V. (2021). *Aktualni problemy simeinoho nasylstva: monohrafiia [Actual problems of family violence: monograph]*. Dnipro [in Ukrainian].
2. Vitkovska, I. M. (2021). Osoblyvosti konsultuvannia v sotsialnii roboti. [Peculiarities of counseling in social work]. *Tezy dopovidei uchastykiv IV Konhresu sotsiologichnoi asotsiatsii Ukrainy. – Abstracts of the reports of the participants of the IV Congress of the Sociological Association of Ukraine*. (pp. 307-308). Kharkiv [in Ukrainian].
3. Vitkovska, I. M., & Potapenko, M. V. (2021). Domashnie nasylstvo yak sotsialna problema suchasnoi Ukrainy [Home violence as a social problem in modern Ukraine]. *SOCIOPROSTIR: mizhdystsylinarnyi elektronnyi zbirnyk nau-*

kovykh prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty – SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work, 11, 23-29 [in Ukrainian].

4. *Hariacha liniia z pytan protydii torhivli liudmy, zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu, nasyilstvu za oznakoiu stati ta nasyilstvu stosovno ditei 1547 – Hotline for combating human trafficking, preventing and combating home violence, gender-based violence and violence against children 1547*. Retrieved from: <https://1547.ukc.gov.ua/> [in Ukrainian].

5. *Dostup do posluh ta dopomohy postrazhdalykh vid domashnoho nasyilstva ta/abo nasyilstva za oznakoiu stati: zvit za rezultatamy onlain-opytuvannia – Access to services and assistance for victims of home violence and/or gender-based violence: report on the results of an online survey* (2023). Retrieved from: <https://nssu.gov.ua/analychni-doslidzhennia> [in Ukrainian].

6. Kolomiets, V. V. (2023). Ukraini rizko zrostaie kilkist vypadkiv domashnoho nasyilstva. Iz chym tse pov'iazano? [The number of cases of home violence in Ukraine is sharply increasing. What is it connected with?]. *Hromadske – Hromadske*. Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/v-ukrayini-rizko-zrostaye-kilkist-vipadkiv-domashnogo-nasyilstva-z-chim-ce-povyazano> [in Ukrainian].

7. *La Strada-Ukraina: veb-sait hromadskoi orhanizatsii – La Strada-Ukraine: website of the public organization*. Retrieved from: <https://la-strada.org.ua/> [in Ukrainian].

8. Andreenkova, V. L. (Eds.). (2023). *Mobilizatsiia zusyl hromady shchodo identyfikatsii ta reahuvannia na vypadky genderno zumovlenoho nasyilstva, z osoblyvoiu uvahoiu do domashnoho nasyilstva pid chas viiny : praktychnyi posibnyk dlia treneriv i trenerok [Mobilizing community efforts to identify and respond to cases of gender-based violence, with special attention to home violence in times of war: a practical guide for trainers]*. Kyiv [in Ukrainian].

9. Nesterchuk, V. (2023). Domashnie nasyilstvo yak fenomen sotsialnoi roboty. [Home violence as a phenomenon of social work]. *Sotsialna robota ta osvita – Social work and education*, 3, 254-262 [in Ukrainian].

10. *Spetsializovani sluzhby pidtrymky dlia osib, postrazhdalykh vid domashnoho nasyilstva ta nasyilstva za oznakoiu stati : veb-sait Natsionalnoi sotsialnoi servisnoi sluzhby Ukrainy – Spetsializovani sluzhby pidtrymky dlia osib, postrazhdalykh vid domashnoho nasyilstva ta nasyilstva za oznakoiu stati: web-sait Natsionalnoi sotsialnoi servisnoi sluzhby Ukrainy*. Retrieved from: <https://nssu.gov.ua/domashnye-nasyilstvo/spetsializovani-sluzhbi-pidtrimki> [in Ukrainian].

УДК 378:364-4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.5>

Vita ГРИЦАНЮК

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, Україна, 79007

ORCID: 0000-0001-7066-0600

Емілія КОСТИШИН

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, Україна, 79007

ORCID: 0000-0002-3890-6831

Бібліографічний опис статті: Грицанюк, В., Костишин, Е. (2024). Підготовка майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності: досвід Канади. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 31–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.5>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОСВІД КАНАДИ

Професія соціального працівника є надзвичайно актуальною в Канаді, вона відіграє важливу роль у вирішенні різноманітних соціальних проблем та сприянні благополуччю окремих осіб, сімей та громад. У Канаді понад сорок вищих навчальних закладів пропонують акредитовані програми бакалаврату (BSW) або магістратури (MSW). Сім із цих навчальних закладів пропонують програми соціальної роботи, орієнтовані на корінне населення, а навчальний план базується на духовності, знаннях і підходах першої нації. Після отримання бакалавра майбутні спеціалісти повинні отримати ліцензію або сертифікат для практики соціального працівника в Канаді. Вимоги до ліцензування відрізняються залежно від провінції та території.

Окреслено, що спектр професійної діяльності соціальних працівників в Канаді надзвичайно широкий, вони можуть працювати в різних місцях, включаючи лікарні, школи, психіатричні клініки, установи соціального обслуговування тощо. Соціальні працівники відіграють важливу роль у громадах корінних народів, вирішуючи унікальні проблеми, пов'язані зі збереженням культури, освітою, охороною здоров'я та соціальним добробутом, поважаючи традиції та цінності корінного населення.

Проаналізовано алгоритм отримання професії соціального працівника в Канаді. Зокрема визначено, що потрібно здійснити наступні кроки: отримати ступінь бакалавра соціальної роботи, під час навчання займатися волонтерською діяльністю в соціальній сфері; здати іспит в організації, яка відповідальна за підготовку соціальних працівників в тій провінції, де ви збираєтеся працювати, і отримати ліцензію або сертифікат; з початком професійної діяльності потрібно приєднатися до професійної організації, такої як Канадська асоціація соціальних працівників (CASW); щоб зберегти ліцензію постійно професійно розвиватися, брати участь у конференціях, вебінарах, семінарах.

Зроблено висновки, що актуальність професії соціального працівника у Канаді підкреслюється прихильністю країни до соціальної справедливості, прав людини та добробуту своїх громадян. Вони відіграють вирішальну роль у просуванні соціальних змін, справедливості та інклюзивності в канадському суспільстві.

Ключові слова: соціальна робота, фахівець соціальної роботи, професійна діяльність, заклад вищої освіти.

Vita HRYTSANIUK

PhD in Political Science, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work, Management and Social Sciences, Lviv State University of Life Safety, 35 Kleparivska str., Lviv, Ukraine, 79007

ORCID: 0000-0001-7066-0600

Emilia KOSTYSHYN

PhD in History, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work, Management and Social Sciences, Lviv State University of Life Safety, 35 Kleparivska str., Lviv, Ukraine, 79007

ORCID: 0000-0002-3890-6831

To cite this article: Hrytsaniuk, V., Kostyshyn, E. (2024). Pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do profesiinoi diialnosti: dosvid Kanady. [Preparation of future social workers for professional activity: the experience of Canada]. *Vvichlyvist. Humanitas, 1*, 31–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.5>

PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY: THE EXPERIENCE OF CANADA

The social work profession plays a crucial role in addressing various social issues and promoting the well-being of individuals, families, and communities in Canada. Over forty post-secondary institutions across the country offer accredited bachelor's (BSW) or master's (MSW) programs, with seven of them focusing on Indigenous social work programs based on First Nations spirituality, knowledge, and approaches. After completing their bachelor's degree, future social work professionals must obtain a license or certificate to practice in Canada. The requirements for obtaining a license vary by province and territory.

Social workers have a broad range of professional activities and can work in various settings such as hospitals, schools, mental health clinics, social service agencies, and others. Social workers also play a vital role in Indigenous communities by addressing unique challenges associated with cultural preservation, education, health care, and social welfare while respecting the traditions and values of the Indigenous population.

The algorithm for obtaining the profession of social worker in Canada is analyzed. In particular, it is determined that the following steps should be taken: obtain a bachelor's degree in social work, during your studies engage in volunteer activities in the social sphere; pass an exam in an organization responsible for training social workers in the province where you are going to work and obtain a license or certificate; with the beginning of a professional career, you need to join a professional organization such as the Canadian Association of Social Workers (CASW); to maintain a license, constantly develop professionally, participate in conferences, and attend conferences.

It is concluded that the relevance of the social work profession in Canada is emphasized by the country's commitment to social justice, human rights, and the well-being of its citizens. Social workers are crucial in promoting social change, equity, and inclusiveness in Canadian society.

Key words: social work, social work specialist, professional activity, higher education institution.

Актуальність проблеми. Під час російсько-української війни багато країн відкрили свої кордони для захисту українців. Уряд Канади з березня 2022 року відкрив відповідну програму «Canada-Ukraine authorization for emergency travel» (CUAET, 2022). В рамках цієї програми українцям і членам їхньої родини пропонується безкоштовний, розширений тимчасовий статус і надається дозвіл на роботу, навчання та перебування в країні. Багато українців вирушили до Канади в пошуках безпеки та кращого майбутнього. Для цих людей інтеграція в канадське суспільство є надзвичайно важливою. знання та розуміння того, як отримати професію соціального працівника в Канаді, стає місцем інструменту інтеграції для українців, які мігрують до цієї країни. Це сприятиме їх успішній адаптації, допоможе побудувати нове життя в новому середовищі і стати активними учасниками канадського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Канадськими науковцями напрацьовано значний досвід надання якісної освіти майбутнім соціальним працівникам для належного вико-

нання своїх професійних обов'язків, зокрема це відображається в різноманітній тематиці наукових досліджень. Так, вчені Tracy Smith-Carriger та Julie MacArthur (2023) досліджували, якою мірою канадські школи соціальної роботи готують соціальних працівників для просування соціально-екологічної справедливості. Дослідниці вважають, що зі збільшенням кількості кліматичних катаклізмів соціальні працівники все більше допомагатимуть громадам із пов'язаними з ними екологічними проблемами та соціальними трансформаціями. Провівши аналіз навчальних програм багатьох університетів Канади, науковці зробили висновок, що там присутній дефіцит екологічних дисциплін. Такий напрям підготовки соціальних працівників зумовлений змінами щодо освітньої політики та стандартів акредитації навчальних закладів, які готують майбутніх фахівців з соціальної роботи, які зробила Канадська асоціація освіти соціальної роботи (CASWE-ACFTS). До липня 2023 року в Канаді діяли два набори стандартів акредитації шкіл соціальної роботи: стандарти акредитації 2014 року та стандарти освітньої політики та стандарти акредитації

2021 року. З 1 липня 2023 року всі акредитовані школи соціальної роботи в Канаді повинні були відмовитися від набору стандартів 2014 року, вони використовуватимуть освітню політику та стандарти акредитації 2021 року у своїй звітності та відповідати цим стандартам. Стандарти акредитації соціальної роботи 2021 року визнають, що соціальні працівники повинні мати сформовані навички, щоб розуміти необхідність створення екологічно стійких спільнот, економік, а також штучного та природного середовища, в якому всі форми життя та екосистеми можуть виживати та процвітати; визначати та кидати виклик екологічній несправедливості та расизму; сприяти екологічній стійкості в індивідуальному, організаційному та професійному контексті та приймати свою роль у відстоюванні політики та практики, які забезпечують екологічне здоров'я та екологічну стійкість на місцевому, регіональному, національному та глобальному рівнях (CASWE, 2021). Ami Goulden, Rose C. B. Singh та Tracy Smith-Carrier (2023) у своєму дослідженні розкривають тему інклюзивних освітніх послуг та вважають, що навчальні заклади, які готують соціальних працівників повинні впроваджувати принципи універсального навчального дизайну, він допоможе здобувачам вищої освіти з обмеженими можливостями уникати бар'єрів, які ускладнюють навчання та надасть можливість всім студентам здобути якісну фахову освіту. Вчені Toulia Kourgiantakis, Rachelle Ashcroft, Faisa Mohamud, Alison Benedict, Eunjung Lee, Shelley Craig, Karen Sewell, Marjorie Johnston, Alan McLuckie та Deery Sur (2023) нещодавно опублікували критичне дослідження клінічної соціальної роботи (clinical social work), яке виявило проблему непослідовності стандартів по всій країні. Зокрема науковці висвітлюють як регулюється клінічна соціальна робота в Канаді, а саме вимоги щодо реєстрації клінічного статусу соціального працівника, контроль за використанням таких методів, як психотерапія і діагностика, супервізія, консультування, також виокремлюють проблему, яким чином регулюючі органи враховують питання мультикультурної різноманітності, рівності, расизму та дискримінації. Науковець Maik Arnold (2022) у своїй праці, досліджуючи особливості підготовки майбутніх соціальних працівників, підкреслює, що змінний соціальний поря-

док, соціальні проблеми та соціальні зміни в сучасному суспільстві вимагають нових підходів до освіти та практики соціальної роботи. Навчальні заклади соціальної роботи в усьому світі повинні виховувати нові підходи до виховання та навчання майбутніх соціальних працівників. Основна увага в освітніх програмах, на його думку, має бути зосереджена на розвитку потенціалу та необхідних навичок для соціальних змін і трансформації.

Розглянувши публікації канадських вчених, можна стверджувати, що професія соціального працівника є надзвичайно актуальною в Канаді, вона відіграє важливу роль у вирішенні різноманітних соціальних проблем та сприянні благополуччю окремих осіб, сімей та громад.

До українських науковців, що розглядали зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників в системі вищої освіти, слід віднести О. Бартош (Велика Британія); Н. Сайко (Німеччина); Н. Голова, Г. Лещук (Франція); О. Пришляк (Німеччина); Л. Віннікову, Н. Собчак, В. Тіменко (США), Н. Микитенко, В. Робак, Г. Скачкова, С. Ставкова (Канада). Окремі аспекти підготовки соціальних працівників до роботи з особами, що мають особливі освітні потреби, в закордонних вузах було проаналізовано Скачковою Г. Вона охарактеризувала навчальні плани вищих навчальних закладів ряду європейських країн, США та Канади, що готують майбутніх кваліфікованих соціальних працівників, виокремила форми і методи навчання, що домінують в системі підготовки фахівців соціальної сфери (Скачкова, 2018). Дисертаційне дослідження Софії Ставкової (2018) розкриває особливості неперервної професійної підготовки соціальних працівників до супервізійної діяльності в Канаді, наявність етичних кодексів та підкреслює першорядну роль професійних цінностей та комплексне поєднання традиційних та інноваційних форм і методів неперервної професійної підготовки супервізорів; наголошує на тісному взаємозв'язку супервізії як сфери професійної діяльності в галузі соціальної роботи та неперервної професійної підготовки соціальних працівників до її здійснення (Ставкова, 2018).

Як бачимо, з вищенаведеного велика кількість українських науковців досліджують особливості закордонного досвіду підготовки соціальних працівників, зокрема в Канаді, до

професійної діяльності, оскільки це підвищить якість підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в Україні, проте багато аспектів все ще лишається недослідженими.

Мета та завдання дослідження. Мета статті – розглянути особливості професійної діяльності соціальних працівників в Канаді та проаналізувати алгоритм отримання фаху соціального працівника. Відповідно до зазначеної мети поставлено такі завдання:

- з'ясувати особливості професійної діяльності соціальних працівників в Канаді;
- розкрити зміст підготовки соціальних працівників у начальних закладах Канади.

Виклад основного матеріалу. Професія фахівця з соціальної роботи знаходить застосування в численних сферах і має вагоме значення для канадського суспільства в цілому. Канадська асоціація соціальних працівників (CASW), яка заснована ще в 1926 році для моніторингу умов працевлаштування та встановлення стандартів практики в професії, сьогодні перетворилася на потужну організацію, яка популяризує професію соціальної роботи в Канаді та просуває соціальну справедливість. У 2023 році Радою CASW було визначено, що ця організація існує для того, щоб професію соціального працівника поважали як унікальну, різноманітну та гідну довіри професію в Канаді та за кордоном. CASW прагне сприяти чіткому розумінню сфери діяльності соціальних працівників у Канаді; прагне посилити різноманітності в практиці соціальної роботи, соціальних послуг, соціальних детермінант здоров'я та інклюзії в канадському контексті; прагне до того, щоб соціальні працівники мали доступ до широкої бази інформації та інструментів, які покращать їх знання, практику і добробут (CASW, 2023).

Соціальні працівники в Канаді працюють в різних напрямках. Перш за все вони працюють в агенціях із захисту дітей, програмах патронатної опіки та службах підтримки сімей для вирішення питань жорстокого поводження з дітьми, зневаги та сімейних криз. Саме соціальні працівники відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки та добробуту дітей та молоді. В школах соціальні працівники вирішують такі проблеми, як знущання, проблеми з відвідуваністю та академічні проблеми. Вони надають консультації, підтримку та ресурси студентам,

батькам і викладачам. Також соціальні працівники інтегровані в команди охорони здоров'я в лікарнях, клініках і закладах довгострокового догляду. Вони допомагають пацієнтам і сім'ям орієнтуватися в складній системі охорони здоров'я, надають емоційну підтримку та допомагають у плануванні та догляді наприкінці життя. Соціальні працівники надають оцінку психічного здоров'я, консультують і підтримують осіб і сім'ї, які мають справу з розладами психічного здоров'я та проблемами зловживання психоактивними речовинами, відіграють важливу роль у зниженні стигматизації та підключенні людей до відповідного лікування та ресурсів. В системі кримінального правосуддя вони працюють з особами, залученими в правову систему, включаючи правопорушників, жертв та їхні родини. Вони надають реабілітаційні послуги, консультації та підтримку для реінтеграції в суспільство.

Звичайно соціальні працівники працюють і в громаді, беруть участь у проєктах розвитку громади, визначають місцеві потреби та виступають за соціальну справедливість. Вони співпрацюють з громадськими організаціями, щоб покращити загальний добробут мешканців, працюють у різних установах соціального обслуговування, включаючи програми підтримки доходів, житлові послуги та підтримку людей з інвалідністю. Соціальні працівники відіграють важливу роль у громадах корінних народів, вирішуючи унікальні проблеми, пов'язані зі збереженням культури, освітою, охороною здоров'я та соціальним добробутом, поважаючи традиції та цінності корінного населення. Цей напрям діяльності надзвичайно популярний зараз, оскільки одним з основних принципів соціальної політики Канади є принципи істини і примирення. У 2021 році у Канаді набула чинності Декларація ООН про права корінних народів (The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP)). Комісія правди та примирення (The Truth and Reconciliation Commission (TRC)) Канади розробила керівний набір із 10 принципів, які вони вважали необхідними для примирення між корінними, які довгий час піддавалися расизму та дискримінації, та некорінними жителями Канади. Центральним у цих принципах є процес зцілення стосунків, який вимагає публічного обміну правдою, вибачень

і вшанування пам'яті, які визнають і відшкодовують шкоду, завдану минулим. Примирення має створити більш справедливе та інклюзивне суспільство шляхом усунення розривів у соціальних, медичних та економічних результатах, які існують між корінними (перша нація, інуїти та метиси) та некорінними жителями Канади (CASW, 2021).

В умовах старіння населення Канади соціальні працівники, що спеціалізуються на геронтології, допомагають літнім людям отримати доступ до медичної допомоги, довгострокового догляду та громадських послуг. Вони також підтримують сім'ї у прийнятті рішень, пов'язаних з доглядом за літніми людьми.

Активно соціальні працівники в Канаді співпрацюють з урядовими установами, некомерційними організаціями та групами захисту прав, щоб вирішити системні проблеми та покращити життя маргінальних груп населення.

Як бачимо, спектр професійної діяльності соціальних працівників в Канаді надзвичайно широкий, відповідно вимоги до їх освіти є серйозними, ця професія належить до сертифікованих професій. Отже, щоб працювати соціальним працівником в Канаді потрібно зробити наступні кроки:

1. Спершу отримати ступінь бакалавра соціальної роботи, це мінімальна вимога, щоб стати соціальним працівником у Канаді. Під час навчання можна обрати спеціалізацію в галузі соціальної роботи або в суміжній галузі, як психологія. У Канаді понад сорок вищих навчальних закладів пропонують акредитовані програми бакалаврату (BSW) або магістратури (MSW). Сім із цих навчальних закладів пропонують програми соціальної роботи, орієнтовані на корінне населення, а навчальний план базується на духовності, знаннях і підходах першої нації. Особлива увага приділяється виробничій практиці або стажуванню під час навчання, як правило, студенти багато займаються волонтерською діяльністю для отримання практичних навичок в соціальній роботі (CASWE, 2024). Варто зазначити, що дипломів українських навчальних закладів в Канаді не визнають, а отже, всім українським мігрантам, які хочуть працювати соціальним працівником, потрібно здобувати освіту знову.

2. Після отримання бакалавра майбутні спеціалісти повинні отримати ліцензію або сертифікат для практики соціального працівника в Канаді. Вимоги до ліцензування відрізняються залежно від провінції та території, у деяких провінціях для отримання ліцензії достатньо бакалавра соціальної роботи для багатьох посад початкового рівня. Наприклад, законодавство провінції Нова Шотландія вимагає, що працювати соціальними працівниками можуть лише особи, які мають ліцензію Коледжу соціальних працівників Нової Шотландії (NSCSW). Щоб отримати повну ліцензію та використовувати звання соціального працівника після отримання ступеня бакалавра, необхідно мати 3858 годин оплачуваного досвіду соціальної роботи під супервізією (NSCSW, 2024).

3. Отримавши освіту та ліцензію можна почати подавати свої резюме на посади соціального працівника. Як згадувалося вище, соціальні працівники можуть працювати в різних місцях, включаючи лікарні, школи, психіатричні клініки, установи соціального обслуговування тощо.

4. Соціальним працівникам часто потрібно брати участь у постійному професійному розвитку та навчанні, щоб зберегти свою ліцензію та бути в курсі найкращих практик у цій галузі. Також потрібно приєднатися до професійної організації, такої як Канадська асоціація соціальних працівників (CASW, 2024). Членство в професійних організаціях надає можливості спілкування, доступ до ресурсів і відчуття спільності, згуртованості серед соціальних працівників.

5. Якщо фахівець з соціальної роботи хоче надавати терапевтичні або консультаційні послуги (clinical social work) особам і сім'ям в складних життєвих обставинах, потрібно отримати додаткову сертифікацію або ліцензію. Вимоги до неї залежать від провінції. Отримавши таку ліцензію, соціальний працівник має право проводити комплексну оцінку психічного здоров'я та емоційного благополуччя клієнтів, щоб визначити їхні потреби та потенційні діагнози, розробляти індивідуальні плани лікування на основі результатів оцінки, цілей клієнта, надавати клієнтам послуги психотерапії та консультування, використовуючи різні психотерапевтичні методи для вирішення проблем психічного здоров'я та емоційних проблем;

проводити кризове втручання; проводити групові терапевтичні сеанси для клієнтів із подібними проблемами психічного здоров'я, сприяючи підтримці однолітків та обміну досвідом навчання (CASWE, 2024).

Важливо зазначити, що сфера діяльності клінічних соціальних працівників у Канаді може відрізнятися залежно від провінції, і деякі клінічні соціальні працівники можуть спеціалізуватися в певних сферах, таких як дитяча та підліткова терапія, консультування залежностей або відновлення після травми. Крім того, клінічні соціальні працівники часто працюють у різних закладах, включаючи психіатричні клініки, лікарні, школи, приватні практики та громадські організації, залежно від їх спеціалізації та потреб їхніх клієнтів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Актуальність професії соціального працівника у Канаді підкреслюється прихильністю країни до соціальної справедливості, прав людини та добробуту своїх громадян. Соціальні

працівники навчаються вирішувати складні соціальні проблеми, забезпечувати адвокацію та надавати людям і громадам можливість вести більш здоровий спосіб життя та повноцінно жити. Вони відіграють вирішальну роль у просуванні соціальних змін, справедливості та інклюзивності в канадському суспільстві. Розуміння процесу отримання професії соціального працівника в Канаді може слугувати допомогою для полегшення працевлаштування українців у Канаді, а для українських фахівців знання провідного канадського досвіду допоможе більш якісно, відповідно до сучасних викликів в світі, вести підготовку до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників.

У подальшому дослідження цієї проблематики може стосуватися порівняння навчальних планів майбутніх соціальних працівників в обох країнах, також вивчення та порівняння стандартів до акредитації навчальних закладів, які готують майбутніх соціальних працівників

ЛІТЕРАТУРА:

1. Canadian Association for Social Work Education URL: <http://caswe-acfts.ca/> (дата звернення 03.02.2024)
2. Canadian Association of Social Workers URL: <https://www.casw-acts.ca/> (дата звернення 03.02.2024)
3. Goulden A., Singh R., Smith-Carrier T. Teaching Note – Incorporating Universal Instructional Design in Social Work Education: A Practical Application. *Journal of Social Work Education*. 2023. DOI: 10.1080/10437797.2023.2260873
4. Immigration measures and support for Ukrainians and their families URL: <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures.html> (дата звернення 02.02.2024)
5. Kourgiantakis T., Ashcroft R., Mohamud F., Benedict A., Lee E., Craig Sh., Sewell K., Johnston M., McLuckie A. and Sur D. Clinical Social Work Practice in Canada: A Critical Examination of Regulation. *Sage Journals. Research on Social Work Practice*. 2023. Vol. 33, Issue 1. P. 15-28 DOI: 10.1177/10497315221109486
6. Maik Arnold Current Approaches and Concept for Social and Human Service Organisations. *Social Work Leadership and Management*. 2022. DOI: 10.1007/978-3-031-17632-6
7. NSCSW: Nova Scotia College of Social Workers URL <https://nscsw.org/> (дата звернення 02.02.2024)
8. Smith -Carrier T., MacArthur J. The state of eco-social work training in Canada: Transformative praxis for climate constrained futures. *Sage Journals. International Social Work*. 2023. DOI: 10.1177/00208728231196366
9. Скачкова Г. Зарубіжний та вітчизняний досвід підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з особами, що мають особливі освітні потреби. Освітологічний дискурс. 2018 № 1-2 (20-21) , С. 116-128. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/502040.pdf>
10. Ставкова С. Г. Неперервна професійна підготовка соціальних працівників до супервізійної діяльності в Канаді : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2018. 374 с. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/41263>

REFERENCES:

1. Canadian Association for Social Work Education. Retrieved from <http://caswe-acfts.ca/>
2. Canadian Association of Social Workers. Retrieved from <https://www.casw-acts.ca/>
3. Goulden A., Singh R., & Smith-Carrier T. Tracy (2023) Teaching Note – Incorporating Universal Instructional Design in Social Work Education: A Practical Application, *Journal of Social Work Education*, DOI:10.1080/10437797.2023.2260873
4. Immigration measures and support for Ukrainians and their families. Retrieved from <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures.html>

5. Kourgiantakis T., Ashcroft R., Mohamud F., Benedict A., Lee E., Craig Sh., Sewell K., Johnston M., McLuckie A. and Sur D. (2023). Clinical Social Work Practice in Canada: A Critical Examination of Regulation. *Sage Journals. Research on Social Work Practice*, 33, 1, 15-28 DOI: 10.1177/10497315221109486
6. Maik Arnold (2022) Current Approaches and Concept for Social and Human Service Organisations. *Social Work Leadership and Management*. DOI: 10.1007/978-3-031-17632-6
7. NSCSW: Nova Scotia College of Social Workers. Retrieved from <https://nscsw.org/>
8. Smith -Carrier T., MacArthur J. The state of eco-social work training in Canada: Transformative praxis for climate constrained futures. *Sage Journals. International Social Work*. 2023. DOI: 10.1177/00208728231196366
9. Skachkova H. (2018). Zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z osobamy, shcho maiut osoblyvi osvichni potreby [Foreign and domestic experience of preparing future social workers to work with persons who have special educational needs]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educological discourse*. 1-2 (20-21), 116-128. DOI:10.28925/2312-5829.2018.1-2.5749 [in Ukrainian].
10. Stavkova S. H. (2018) Neperervna profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do superviziinoi diialnosti v Kanadi [Continuing Professional Training of Social Workers for Supervisory Activity in Canada]. *Candidate's thesis*. Lviv. Retrieved from <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/41263> [in Ukrainian].

УДК 364-786:355.1-058.65(477)

<https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6>

Аліна ДУЛЯ

доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus-Author ID: 57208213486

Тетяна СПІРИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

Бібліографічний опис статті: Дуля, А., Спіріна, Т. (2024). До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6>

ДО ПИТАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження обумовлена не лише збільшенням кількості військовослужбовців, які потребують соціального захисту через участь у бойових діях, але й тим, що у період активних бойових дій в Україні велика кількість учасників бойових дій отримують травми та поранення різної тяжкості, що вимагають негайного державного втручання. Авторами визначено, що саме реабілітація учасників бойових дій має вирішальне значення для повного відновлення їх фізичних, психологічних функцій та повноцінного відновлення їхньої здатності працювати та жити в суспільстві. На основі аналізу українських та міжнародних нормативно-правових документів визначено сутність поняття «учасники бойових дій» як військовослужбовці, службовці низки інших державних силових структур, а також особи з-поміж учасників добровільних формувань, які захищали (захищали) незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України та є безпосередніми учасниками бойових дій. Визначено та охарактеризовано види реабілітації учасників бойових дій, а саме: соціальна, медична, фізична, соціально-педагогічна, військово-професійна та психологічна реабілітація. З'ясовано, що кожен вид реабілітації відіграє значну роль у повному відновленні учасників бойових дій та допомагає їм повернутися до активного та повноцінного життя після війни. Для ефективною реабілітації учасників бойових дій потрібно враховувати їхні індивідуальні потреби та дотримуватись принципів комплексності, системності та міждисциплінарності.

Ключові слова: військовослужбовець, учасник бойових дій, ветеран війни, реабілітація, соціальна реабілітація, медична реабілітація, фізична реабілітація, соціально-педагогічна реабілітація, військово-професійна реабілітація, психологічна реабілітація.

Alina DULIA

Doctor of Philosophy, specialty 231 Social work, senior lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus-Author ID: 57208213486

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor at Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

To cite this article: Dulia, A., Spirina, T. (2024). Do pytannia reabilitatsiyi uchasykh boiovykh diy v Ukraini [On the issue of rehabilitation of participants of combat actions in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6>

ON THE ISSUE OF REHABILITATION OF PARTICIPANTS OF COMBAT ACTIONS IN UKRAINE

The relevance of the study is due not only to the increase in the number of servicemen who need social protection due to participation in hostilities, but also to the fact that during the period of active hostilities in Ukraine, a large number of participants in hostilities receive injuries and wounds of varying severity, which require immediate state intervention. The authors determined that it is the rehabilitation of combatants that is crucial for the complete restoration of their physical and psychological functions and the full restoration of their ability to work and live in society. Based on the analysis of Ukrainian and international legal documents, the essence of the concept of "participants in hostilities" was determined as military personnel, employees of a number of other state power structures, as well as persons from among the participants of voluntary formations that defended (defend) the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and are direct participants in hostilities. The types of rehabilitation of combatants are defined and characterized, namely: social, medical, physical, socio-pedagogical, military-professional and psychological rehabilitation. It was found that each type of rehabilitation plays a significant role in the full recovery of combatants and helps them return to an active and fulfilling life after the war. For the effective rehabilitation of combatants, it is necessary to take into account their individual needs and adhere to the principles of complexity, systematicity and interdisciplinary.

Key words: military serviceman, combatant, war veteran, rehabilitation, social rehabilitation, medical rehabilitation, physical rehabilitation, socio-pedagogical rehabilitation, military-professional rehabilitation, psychological rehabilitation.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії на територію України призвело до загальної мобілізації військово-службовців та збільшення кількості учасників бойових дій, які стали на захист України. За даними Міністерства оборони України, станом на 23 серпня 2023 року, близько мільйона українців стали учасниками бойових дій за 9,5 років російсько-української війни (У Міноборони назвали ..., 2024). Військовослужбовці, які повертаються із зони бойових дій, можуть зіткнутися з труднощами щодо соціальної реінтеграції, пошуку роботи, медичного обслуговування та реабілітації, оформлення статусу «учасника бойових дій», забезпечення їхніх прав, стереотипів, пристосування до цивільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Білий, М. Бойчак, Л. Голик, Я. Радиш вивчають медичну реабілітацію військово-службовців як систему медичних заходів, спрямованих на попередження зниження і втрати працездатності (Термінологічний словник-довідник ..., 2001); О. Моркляник, Х. Паляниця обґрунтовують модель організації багатофункційного реабілітаційного центру для військово-службовців (Моркляник, Паляниця, 2023); А. Дуля обґрунтовує соціальну підтримку недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції (Дуля, 2023); Т. Лях, Т. Спіріна аналізують особливості соціальної профілактики ген-

дерних стереотипів серед військовослужбовців (Лях, Спіріна, 2020); Л. Вікторова, К. Чулкова досліджують соціально-педагогічну реабілітацію військово-службовців-учасників збройних конфліктів (Вікторова, Чулкова, 2019); Ю. Бриндіков вивчає соціальні та поведінкові аспекти учасників бойових дій, процеси соціальної адаптації після повернення із зони бойових дій (Бриндіков, 2018); С. Базарний розглядає фізичну реабілітацію військовослужбовців (Базарний, 2020).

Мета дослідження. Незважаючи на велику кількість наукових розробок, малодослідженим залишається питання реабілітації учасників бойових дій. Це і спонукало нас до розгляду питання реабілітації учасників бойових дій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Війна стала справжнім випробуванням здатності Збройних сил України виконувати свої завдання щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності нашої держави та психологічної стійкості нашого війська. Термін «учасники бойових дій» часто використовується в контексті війни, конфліктів чи внутрішніх сутичок. Зокрема, у статті 43 додаткового протоколу Женевських конвенцій дається юридичне визначення «учасника бойових дій» й зазначається, що учасниками бойових дій є члени збройних сил Сторони, що перебувають у конфлікті (Protocol Additional to the Geneva Conventions, 2010).

У Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» наголошується, що учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у воєнний та у мирний час (Про внесення змін до Закону України ..., 2015).

Таким чином, можемо зазначити, що учасниками бойових дій є військовослужбовці, службовці низки інших державних силових структур, а також особи з-поміж учасників добровольчих формувань, які є безпосередніми учасниками бойових дій й захищали територіальну цілісність України (Дуля, 2023).

Реабілітація учасників бойових дій є одним із найважливіших напрямків діяльності органів державної влади щодо створення та реалізації програм соціального захисту військовослужбовців, збереження або відновлення психофізичного здоров'я, досягнення ними соціально-психологічного благополуччя (Гарантована психологічна допомога ..., 2023).

На думку Ю. Бриндікова, реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій є комплексом медичних, фізичних, психологічних, соціально-педагогічних заходів, спрямованих на відновлення у них здоров'я, психоемоційного стану, працездатності, покращення процесу соціалізації та адаптації до умов мирного життя (Бриндіков, 2018).

Аналіз наукових публікацій дає можливість визначити основні види реабілітації учасників бойових дій: медична, фізична, соціальна, соціально-педагогічна, військово-професійна, психологічна реабілітація.

Медична реабілітація спрямована на відновлення фізичного здоров'я та функцій, що можуть бути пошкоджені внаслідок участі в бойових діях та розглядається як система медичних заходів щодо попередження зниження і втрати працездатності, відновлення порушених функцій, профілактику ускладнень і рецидивів захворювань військовослужбовців та повернення їх до професійної діяльності (Термінологічний словник-довідник менеджера охорони здоров'я, 2001).

Медична реабілітація учасників бойових дій, на думку О. Моркляник, Х. Паляниці, спрямована на відновлення стану здоров'я військового за допомогою діагностики та лікування (Моркляник, Паляниця, 2023). Вона передбачає такі

заходи, як: медична діагностика; хірургічне лікування; медикаментозна терапія (Реабілітація військовослужбовців, 2024).

С. Базарний визначає фізичну реабілітацію, як застосування з лікувальною і профілактичною метою фізичних вправ й природних факторів у комплексному процесі відновлення здоров'я, фізичного стану та працездатності хворих військовослужбовців (Базарний, 2020).

Після лікування в госпіталі учасники бойових дій стикаються з проблемою відновлення своєї функціональності. Фізична реабілітація учасників бойових дій після поранень потребує тривалого часу й спрямовується на відновлення організму після завершення гострого періоду, дозволяючи уникнути первинної інвалідності чи перешкодити подальшому погіршенню стану. Ключовими аспектами фізичної реабілітації є: фізіотерапія та мануальна терапія; психомоторні та функціональні тренування; реабілітація після поранень чи травм; адаптація до фізичних обмежень; спортивна реабілітація (Реабілітація військовослужбовців, 2024).

До новітніх систем фізичної реабілітації належать: ерготерапія (відновлення втрачених рухових навичок у побуті), кінезотерапія (метод лікування рухом та навантаженнями), лікувальна фізична культура, ігрова реабілітація учасників бойових дій. В Україні почала активно впроваджуватись інтерактивна реабілітація Ігex за канадською методикою, яка відбувається в ігровій формі: футбол, волейбол, парашут. У ході реабілітації учасник бойових дій бачить себе на екрані героєм спортивної гри, де за правильні рухи даються бали, а система імітує рухи, вона змушує людину згадати, як працює його рука, нога. Учасник грає, гра відволікає його від больового синдрому і дає можливість розробити суглоби та сформувати новий руховий стереотип (Сучасні види реабілітації ..., 2024).

Учасники бойових дій після повернення додому стикаються з труднощами в соціальній адаптації до мирного життя, в оформленні документів, в отриманні гарантій та захисту на які він має право, в пошуку роботи, у взаємовідносинах з сім'єю. Таким чином, постає необхідність здійснення соціальної реабілітації з метою їх повернення до активного соціального життя, поновлення соціального статусу, відновлення емоційної стабільності, інтеграції у соціальне

середовище й створення умов для максимальної самореалізації (Енциклопедія освіти, 2021).

Зокрема С. Базарний під соціальною реабілітацією учасників бойових дій, розуміє комплекс заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для соціальної інтеграції військовослужбовця в суспільство, відновлення його здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності (Базарний, 2020).

Соціальна реабілітація учасників бойових дій, на думку Ю. Бриндікова, представляє систему заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу військовослужбовців, можливість стати повноцінним учасником соціального процесу (Бриндіков, 2018).

Уряд України активно розробляє програми підтримки учасників бойових дій, щоб допомогти їм повернутися до громадського життя. Сьогодні вже відкрито велику кількість груп та центрів безкоштовної соціальної реабілітації для учасників бойових дій (Сучасні види реабілітації ..., 2024).

Комплекс заходів соціально-педагогічної реабілітації учасників бойових дій, на думку Л. Вікторової та К. Чулкової, передбачає професійну орієнтацію; навчання, перенавчання, підвищення кваліфікації; формування і коригування позитивного досвіду соціальної поведінки, стимулювання діяльності та поведінки, додаткової мотивації, самовиховання; професійну адаптацію; надання допомоги в отриманні робочого місця, включаючи сприяння при вступі на роботу (Вікторова, Чулкова, 2019).

Психологічна реабілітація є важливою частиною процесу реабілітації, оскільки вона спрямована на покращення психічного стану та психосоціального благополуччя, відновлення особистісного та військового статусу військовослужбовця, що отримав психічну травму (Базарний, 2020).

Метою психологічної реабілітації є: збереження фізичного та психічного здоров'я; відновлення фізичної та психологічної спроможності й готовності виконувати службові обов'язки; зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі посттравматичних стресових станів. Психологічна реабілітація складається із комплексу психофізіологічних, психотерапевтичних, організаційних та медичних заходів та здійснюється на госпітальному, санаторному та амбулаторно-поліклінічному етапах з військовослужбовцями, які проходять лікування (Про затвердження ..., 2015).

Військово-професійна реабілітація передбачає прийняття заходів із відновлення в найкоротші терміни після травмування психіки військовослужбовців їхніх професійних навичок, найважливіших функцій, що забезпечують виконання обов'язків за штатним призначенням (Базарний, 2020).

Результатом військово-професійної реабілітації є відновлення професійних навичок захисника, якщо повернення до військової справи є неможливим, перекваліфікації, що потребує сприяння з боку служби зайнятості та військомату (Чапляк, Романів, Надь, 2018).

Кожен вид реабілітації відіграє значну роль у повному відновленні учасників бойових дій та допомагає їм повернутися до активного та повноцінного життя після війни.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для ефективної реабілітації учасників бойових дій потрібно враховувати індивідуальні потреби та дотримуватись принципів комплексності, системності та міждисциплінарності. Реабілітація учасників бойових дій має вирішальне значення для повного відновлення їх фізичних, психологічних функцій та повноцінного відновлення їхньої здатності працювати та жити в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базарний С. В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 32. С.152–157.
2. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. Хмельницький, 2018. 559 с.
3. Вікторова Л. В., Чулкова К. О. Соціально-педагогічна реабілітація військовослужбовців-учасників збройних конфліктів : загальнонауковий аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2019. Вип. 26. С. 94–102.

4. Гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців – складова національної безпеки / В. М. Якимець та ін. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 3. С. 41–50.
5. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції : дис. ... д-ра філософії зі спеціальності 231 – соціальна робота. Київ, 2023. 355 с.
6. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
7. Мorkляник О., Паляниця Х. Модель функціональної організації багатofункційного реабілітаційного центру для військовослужбовців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2023. № 2 (10). С. 130–140.
8. Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України» : Закон України від 07.04.2015 р. № 291-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 37. 45 с.
9. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремі : Наказ М-ва оборони України від 09.12.2015 р. № 702 : станом на 14 лют. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text> (дата звернення: 18.02.2024).
10. Реабілітація військовослужбовців. *ADONIS*. URL: <https://adonis.com.ua/uk/direction/reabilitacija-vijskovosluzhbovciv/> (дата звернення: 10.01.2024).
11. Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни та ветеранів ЗСУ. *EnableMe Україна*. URL: <https://www.enableme.com.ua/ua/article/sucasni-vidi-reabilitacii-dla-postrazdalih-vid-vijni-ta-veteraniv-zsu-8895> (дата звернення: 26.01.2024).
12. Термінологічний словник-довідник менеджера охорони здоров'я : (навч.довідк. вид.) / кол. авт. : В. Я. Білий, М. П. Бойчак, Л. А. Голик та ін. ; упоряд.: В. Я. Білий, Я. Ф. Радиш. Київ : Преса України, 2001. 230 с.
13. У Міноборони назвали, скільки людей в Україні є учасниками бойових дій. *Волинські новини*. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/u-minoborony-nazvaly-skilky-liudey-v-ukrayini-ye-uchasnykamy-boyovykh-di/> (дата звернення: 10.01.2024).
14. Liakh T., Spirina T. The problem of social prevention of gender inequality in military services. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. 2020. Вип. 21 (2). С. 192–195.
15. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva: International Committee of the Red Cross. 2010. 126 p.

REFERENCES:

1. Bazarny, S. V. (2020). Sotsialna rehabilitatsiia viiskovosluzhbovtsiv [Social rehabilitation of military personnel]. *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific notes of the International Humanitarian University*, 32, 152–157 [in Ukrainian].
2. Bryndikov, Y. L. (2018). Teoriia ta praktyka rehabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv uchasnykiv boiovykh dii v systemi sotsialnykh sluzhb [Theory and practice of rehabilitation of servicemen participating in hostilities in the system of social services]. *Doctor's thesis*. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
3. Viktorova, L. V., & Chulkova, K. O. (2019). Sotsialno-pedahohichna rehabilitatsiia viiskovosluzhbovtsiv-uchasnykiv zbroinykh konfliktiv : zahalnonaukovyi aspekt [Socio-pedagogical rehabilitation of servicemen participating in armed conflicts: general scientific aspect]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii II : Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series II: Social work. Social pedagogy*, 26, 94–102 [in Ukrainian].
4. Yakimets, V. M., Pechyborshch, V. P., Voronenko, V. V., Yakimets, V. V., Pechyborshch, O. V., Nikonenko, & et al. (2023). Harantovana psykholohichna dopomoha ta rehabilitatsiia viiskovosluzhbovtsiv – skladova natsionalnoi bezpeky [Guaranteed psychological assistance and rehabilitation of servicemen is a component of national security]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Herald of social hygiene and health care organization of Ukraine*, 3, 41–50 [in Ukrainian].
5. Dulia, A. V. (2023). Sotsialna pidtrymka nederzhavnymy orhanizatsiiamy simei uchasnykiv antyterorystychnoi operatsii [Social support by non-governmental organizations to the families of participants in the anti-terrorist operation]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Kremen, V. G. (Ed.). (2021). *Entsyklopediia osvity (2-he vyd.)* [Encyclopedia of Education (2nd ed.)]. Kyiv: Yurinko Inter [in Ukrainian].
7. Morklyanyk, O., & Palyanitsa, H. (2023). Model funktsionalnoi orhanizatsii bahatofunktsiinoho rehabilitatsiinoho tsentru dlia viiskovosluzhbovtsiv [Model of the functional organization of a multifunctional rehabilitation center for

military personnel]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, 2 (10), 130–140 [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu» shchodo statusu osib, yaki zakhyshchaly nezalezhnist, suverenitet ta terytorialnu tsilisnist Ukrainy» : Zakon Ukrainy vid 07.04.2015 r. № 291-VIII [On amendments to the Law of Ukraine "On the status of war veterans, guarantees of their social protection" regarding the status of persons who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine: Law of Ukraine dated 04/07/2015 No. 291-VIII]. *Official Gazette of Ukraine* [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichnu reabilitatsiiu viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy ta Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu, yaki braly uchast v antyterrorystychnii operatsii, zdiisniuvaly zakhody iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh chy vykonuvaly sluzhbovi (boiovi) zavdannia v ekstre [On the approval of the Regulation on the psychological rehabilitation of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and the State Special Transport Service, who participated in an anti-terrorist operation, carried out measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression of the Russian Federation in the Donetsk and Luhansk regions, or performed official (combat) emergency tasks]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text> [in Ukrainian].

10. Reabilitatsiia viiskovosluzhbovtziv [Rehabilitation of military personnel]. *ADONIS*. Retrieved from <https://adonis.com.ua/uk/direction/reabilitacija-vijskovosluzhbovtziv/> [in Ukrainian].

11. Suchasni vydy reabilitatsii dlia postrazhdalykh vid viiny ta veteraniv ZSU [Modern types of rehabilitation for war victims and veterans of the Armed Forces]. *EnableMe Ukraine*. Retrieved from <https://www.enableme.com.ua/ua/article/sucasni-vidi-reabilitacii-dla-postrazhdalih-vid-vijni-ta-veteraniv-zsu-8895> [in Ukrainian].

12. Belyy, V. Ya., Boychak, M. P., Golyk, L. A., & et al. (2001). *Terminolohichniy slovnyk-dovidnyk menedzhera okhorony zdorovia : (navch.dovidk. vyd.) [Terminological dictionary-handbook of the health care manager: (educational reference ed.)]*. Kyiv: Press of Ukraine [in Ukrainian].

13. U Minoborony nazvaly, skilky liudei v Ukraini ye uchashnykamy boiovykh dii [The Ministry of Defense said how many people in Ukraine are participating in hostilities]. *Volyn news*. Retrieved from <https://www.volynnews.com/news/all/u-minoborony-nazvaly-skilky-liudey-v-ukrayini-ye-uchashnykamy-boiovykh-di/> [in Ukrainian].

14. Liakh, T., & Spirina, T. (2020). Sotsialna profilaktyka hendernoї nerivnosti u viiskovosluzhbovtziv [The problem of social prevention of gender inequality in military services]. *Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika» – Scientific journal "Innovative Pedagogy"*, 21 (2), 192–195.

15. *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. (2010). Geneva: International Committee of the Red Cross.

УДК 378.091.113-057.15:378.014.6](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.7>

Оксана КРАВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

Ірина КАРПИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

Бібліографічний опис статті: Кравченко, О; Карпич, І. (2024). Роботодавці як зовнішні стейкхолдери у забезпеченні якості вищої освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 44–51, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.7>

РОБОТОДАВЦІ ЯК ЗОВНІШНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто діяльність роботодавців у забезпеченні якості вищої освіти. Метою статті є висвітлення ролі роботодавців як зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні якості вищої освіти: з досвіду факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Методами дослідження є моніторинг, аналіз, систематизація, узагальнення, опитування та синтез.

Науковою новизною є те, що в статті висвітлено досвід конкретного ЗВО щодо аналізу ефективних форм співпраці з роботодавцями у забезпеченні якості підготовки фахівців соціальної сфери та психологів.

Вважаємо, що задля посилення практикоорієнтованої складової в освітньому процесі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та врахування потреб ринку праці створена Рада роботодавців.

З'ясовано, що ефективною формою співпраці із роботодавцями є фахові засідання з обговорення змісту освітніх програм (надаються пропозиції згідно практичних потреб, вивчаються зміни і доповнення до чинних нормативних документів та визначаються шляхи подальшого удосконалення підготовки фахівців).

За результатами дослідження було окреслено шляхи щодо вдосконалення якості підготовки фахівців. Результати поданих пропозицій будуть відображені в змісті освітніх програм та в організації освітнього процесу, які стосуються доповнення чи корегування фахових компетентностей та програмних результатів навчання здобувачів вищої освіти; розширення переліку формуванню «soft skills» у здобувачів вищої освіти; введення нових освітніх компонент, які відповідають сучасним запитам на ринку праці; включення окремих тем до вже наявних освітніх компонент, які обумовлюються змінами законодавства та відповідністю суспільно-політичних змін в країні тощо.

Ключові слова: роботодавці, зовнішні стейкхолдери, забезпечення якості вищої освіти, якість вищої освіти, вища освіта.

Oksana KRAVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Social and Psychological Education, Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

Iryna KARPYCH

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

To cite this article: Kravchenko, O., Karpych, I. (2024). Robotodavtsi yak zovnishni steikkholdery u zabezpechenni yakosti vyshchoi osvity [Employers as external stakeholders in ensuring the quality of higher education] *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 44–51, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.7>

EMPLOYERS AS EXTERNAL STAKEHOLDERS IN ENSURING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION

The article examines the activities of employers in ensuring the quality of higher education. The purpose of the article is to highlight the role of employers as external stakeholders in ensuring the quality of higher education: from the experience of the Faculty of Social and Psychological Education of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychnyna.

Research methods are monitoring, analysis, systematization, generalization, survey and synthesis.

The scientific novelty is that the article highlights the experience of a specific higher educational institution regarding the analysis of effective forms of cooperation with employers in ensuring the quality of training of social specialists and psychologists.

We believe that in order to strengthen the practice-oriented component in the educational process of the Faculty of Social and Psychological Education of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychnyna and take into account the needs of the labor market, the Council of Employers was created.

It was found that an effective form of cooperation with employers is professional meetings to discuss the content of educational programs (proposals are provided according to practical needs, changes and additions to current regulatory documents are studied, and ways to further improve the training of specialists are determined).

According to the results of the study, ways to improve the quality of training of specialists were outlined. The results of the submitted proposals will be reflected in the content of educational programs and in the organization of the educational process, which relate to the addition or correction of professional competencies and program learning outcomes of higher education applicants; expansion of the list of formation of "soft skills" among students of higher education; introduction of new educational components that meet modern demands on the labor market; the inclusion of certain topics in the already existing educational components, which are determined by changes in legislation and compliance with socio-political changes in the country, etc.

Key words: employers, external stakeholders, quality assurance of higher education, quality of higher education, higher education.

Постановка проблеми. У стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти від травня 2015 р. зазначено, що заклади вищої освіти самостійно розбудовують власну систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Заклади повинні виробити політику щодо забезпечення якості, яка є публічною і складає частину їх стратегічного менеджменту. Внутрішні стейкхолдери повинні розробляти і втілювати цю політику через відповідні структури і процеси, залучаючи до цього зовнішніх стейкхолдерів.

Ці Стандарти ґрунтуються на таких чотирьох принципах забезпечення якості у європейському просторі вищої освіти: заклади освіти несуть первинну відповідальність за якість вищої освіти, що надається; забезпечення якості відповідає різноманітності систем вищої освіти, закладів вищої освіти, освітніх програм і здобувачів вищої освіти; забезпечення якості сприяє розвитку культури

якості; забезпечення якості враховує потреби та очікування студентів, усіх інших стейкхолдерів та суспільства.

Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності визначено забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності та інтеграція з ринком праці (*Закон України «Про освіту», 2017*).

Згідно зі статтею 52 Закону України «Про вищу освіту» (2014), учасниками освітнього процесу у закладах вищої освіти є:

1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;

2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у закладах вищої освіти;

3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах;

4) інші працівники закладів вищої освіти (*Закон України «Про вищу освіту», 2014*).

До освітнього процесу можуть залучатися роботодавці.

Серед цілей Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр. є «Створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці», що передбачає залучення роботодавців до розроблення і оцінювання освітніх програм, посилення їх співпраці із закладами вищої освіти у підготовці фахівців, виконанні спільних досліджень, розробка та запровадження механізму врахування інтересів роботодавців, потреб регіональних ринків праці при формуванні державного та регіонального замовлень на підготовку фахівців.

З огляду на вищезазначене актуалізується потреба у дослідженні діяльності роботодавців у забезпеченні якості вищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які займаються висвітленням означеного питання, є: І. Андрощук (співпраця закладів вищої освіти із стейкхолдерами як умова підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів, 2020); О. Коваленко (поняття «стейкхолдер» та їх роль у роботі сучасного університету, 2021); В. Корнешук (співробітництво зі стейкхолдерами як передумова якості вищої освіти, 2020); Р. Скляр (участь роботодавців у підвищенні якості підготовки випускників закладів вищої освіти, 2021); І. Чорнодід (взаємодія системи освіти та ринку праці: проблеми та перспективи, 2021) тощо.

Зокрема Р. Скляр розглядає можливості соціального партнерства «ЗВО-підприємство» в процесі формування обов'язкових компетентностей майбутніх випускників при реалізації освітніх програм (Скляр Р., 2021).

О. Коваленко наголошує на важливості співпраці зовнішніх стейкхолдерів та закладів вищої освіти у процесі якості підготовки фахівців (Коваленко О., 2021).

І. Чорнодід у своїх дослідженнях підкреслює ефективність взаємодії ринку освітніх послуг і ринку праці за умови спільних зусиль закладів вищої освіти, роботодавців та держави, які діятимуть узгоджено як складові єдиної системи забезпечення якості освіти та підтримки кадрового потенціалу (Чорнодід І., 2021).

Здійснивши огляд наукових праць, переконаємося, що переважна більшість досліджень розкривають окремі аспекти означеної нами теми. Питанню участі роботодавців у забезпеченні якості вищої освіти недостатньо досліджено.

Мета статті – висвітлити роль роботодавців як зовнішніх стейкхолдерів у забезпеченні якості вищої освіти: з досвіду факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Задля посилення практикоорієнтованої складової в освітньому процесі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та врахування потреб ринку праці створена Рада роботодавців, метою діяльності якої є забезпечення високої професійної підготовки фахівців на основі комплексного співробітництва факультету із зацікавленими підприємствами і організаціями – провідними роботодавцями, шляхом об'єднання інтелектуального потенціалу, практичного досвіду, матеріальних, фінансових і корпоративних ресурсів. Серед напрямів роботи Ради є: участь у вдосконаленні освітніх програм; здійснення практичної підготовки здобувачів вищої освіти; проведення спільних науково-практичних конференцій; читання гостьових лекцій; залучення до розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти тощо.

Вважаємо інноваційною і ефективною формою співпраці із роботодавцями – фахові засідання з обговорення змісту освітніх програм, під час яких надаються пропозиції згідно практичних потреб, вивчаються зміни і доповнення до чинних нормативних документів, визначаються шляхи подальшого удосконалення підготовки фахівців.

На факультеті вже стало традицією проводитися такі фахові засідання за участю роботодавців. Так, на факультеті впродовж грудня 2023 р. – січня 2024 р. організовано та проведено ряд зустрічей із зовнішніми стейкхолдерами щодо обговорення змісту та подання пропозицій щодо оновлення освітніх програм.

З метою обговорення актуальних питань щодо змісту підготовки соціальних працівників та психологів в умовах викликів сьогодення та вивчення практичного досвіду зазначених фахівців в соціальній сфері, 20 грудня 2023 року на факультеті соціальної та психологічної освіти відбувся круглий стіл за участю зовнішнього стейкхолдера Галиною Кучер, кандидатом педагогічних наук, началь-

ником Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради, головою Ради роботодавців ФСПО.

Галина Михайлівна зазначила, що в сучасних умовах значно посилюється затребуваність на ринку праці у соціальних працівниках та психологах, оскільки внаслідок війни в Україні зросла кількість осіб, які зіткнулися із тяжкими викликами відновлення свого життя після травм та які потребують державної соціальної допомоги та підтримки.

Під час зустрічі було підкреслено роль та ключові функції соціального працівника. Наголошено, що надзвичайно важливим в діяльності соціального працівника під час воєнного стану є психологічна підготовленість фахівців.

Обговорили актуальні проблеми та виклики сьогодення у практичній професійній діяльності працівників соціальної сфери та як наслідок окреслено шляхи щодо подальшого удосконалення змісту підготовки фахівців соціальної сфери, які відповідали б запитам та потребам ринку праці на сучасному етапі. Передусім, наголошено на важливості розвитку у здобувачів вищої освіти таких «soft skills» як стресостійкість, вміння працювати в екстремальних ситуаціях, вміння керувати своїми емоціями, вміння взаємодіяти з людьми, наполегливість, самовіддача тощо.

Під час роботи круглого столу було акцентовано увагу на відповідній професійній підготовці фахівців соціальної сфери до роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями, внутрішньо переміщеними особами та їхніми дітьми; з особами, які отримали різного роду травм тощо.

21 грудня 2023 року на факультеті відбулася зустріч з іншими стейкхолдерами – Наталією Масенко, директором Черкаського обласного центру медико-соціальної експертизи, яка також відзначила потребу у фахівцях соціальної сфери, оскільки до складу мультидисциплінарних реабілітаційних команд входитимуть соціальні працівники, тому і є необхідність враховувати цей аспект при оновленні освітніх програм.

Також на зустрічі була запрошена Владислава Швець (психологиня-консультантка Благодійної організації «Благодійний фонд «ХЕЛП Україна» з питань психологічної допо-

моги людям, які зазнали гендерно-зумовленого насильства), яка ознайомила з діяльністю організації та наголосила на потребі професійної підготовки психологів до роботи з військовослужбовцями.

Під час виїзного засідання 18 січня 2024 року представники факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини взяли участь у заході «Сучасні стандарти інклюзивного супроводу дітей з ООП», який відбувся в КУ «Інклюзивно-ресурсний центр» Тальнівської міської ради.

Представники факультету відвідали практичний семінар, де мали нагоду ознайомитися з роботою установи та використанням його фахівцями сучасних програм і методик роботи з дітьми, розглянули інтерактивне устаткування та взяти участь в майстер-класах.

За підсумками зустрічі обговорили перспективи розвитку соціальних та освітніх послуг для дітей з ООП та узгодили подальшу співпрацю в цьому напрямку. Водночас ця зустріч стала важливою для надання пропозицій до освітніх програм факультету зі спеціальностей «053 Психологія» та «231 Соціальна робота».

23 січня 2024 року на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини відбувся круглий стіл із соціальними педагогами та практичними психологами закладів освіти міста Умань.

Декан факультету Оксана Кравченко схарактеризувала зміст підготовки фахівців зі спеціальностей «231 Соціальна робота» та «053 Психологія», умови формування готовності до майбутньої професійної діяльності фахівцями психологічної служби та соціально-педагогічного патронажу у системі освіти.

Провідна фахівчиня «ЕдКемп Україна», докторка педагогічних наук, професорка кафедри природничо-математичних дисциплін та інформатики в початковій освіті Донбаського державного педагогічного університету Вікторія Гринько ознайомила з науково-педагогічними засадами запровадження міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН); результатами та перспективами розвитку соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) в Україні.

Спеціаліст Управління освіти та гуманітарної політики Уманської міської ради Леся Бондаренко визначила основні напрями діяльності соціальних педагогів і практичних психологів, зацентувала на ключових професійних завданнях та надала поради для молодих фахівців – випускників факультету – щодо адаптації на першому робочому місці.

Відповідальна за стажування студентів та керівник практик по університету Світлана Роечко наголосила на затребуваності співпраці із роботодавцями у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Учасники мали змогу заповнити анкету із зазначенням фахових компетентностей і програмних результатах навчання, які мають бути сформовані у випускників факультету.

Так, учасники відзначили, що важливими аспектами у практичній діяльності соціальних педагогів є вміння застосовувати теоретичні знання та впроваджувати їх у практичну діяльність; вміння здійснювати соціальний патронаж (підтримку) різних категорій сімей; бути обізнаними в нормативно-правовій документації; брати участь у задоволенні потреб повноцінного розвитку дитини; вміння представляти інтереси дитини; здатність до самоосвіти; надання першої психологічної допомоги; тощо.

Також в анкетах зазначено, що психолог в закладі освіти повинен мати глибокі та системні професійні знання; вміння управляти своїм психоемоційним станом; володіти здатністю до самоосвіти; вміння ухвалювати зважені рішення; повинен знати психологічні особливості дитини; мати розвинуті комунікативні навички; володіти консультативною, діагностичною, психокорекційною та розвивальною компетентністю; вміння використовувати теоретичні знання в практичних нестандартних ситуаціях; вміння проводити тренінги.

Серед відповідей було відзначено і особистісні якості, якими мають володіти соціальний педагог та психолог, зокрема: відповідальність, наполегливість, організованість, доброзичливість, самоусвідомлення, емпатія, активна життєва позиція, толерантне ставлення до всіх категорій громадян, креативність, стресостійкість, здатність працювати у команді, комунікація тощо.

Учасники мали можливість подати поради та рекомендації закладу вищої освіти щодо

підготовки фахівців. На думку роботодавців, ЗВО повинні звертати особливу увагу на рівень усвідомленості майбутніх фахівців; виховання активної життєвої позиції; формування креативного мислення здобувачів вищої освіти; розвивати мотивацію; розвивати емпатію; здійснювати підготовку стійких фахівців, які здатні працювати у надзвичайних ситуаціях.

Тож, на думку учасників, потрібно готувати фахівців, здатних впроваджувати методи та прийоми, які б допомагали подолати прояви булінгу в учнівському середовищі, знати та вміти застосовувати методи роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб. Важливим аспектом у професійній діяльності фахівців було відзначено поглиблене вивчення законодавчої бази, зокрема стосовно захисту прав дітей, оформлення відповідної документації, підготовка психологів-консультантів.

Важливим орієнтиром для ЗВО учасники круглого столу вбачають у ефективній організації практичної підготовки здобувачів вищої освіти. На думку роботодавців, особливу увагу необхідно звернути на збільшення практичних заходів та розширення практичної підготовки студентів, оскільки молоді спеціалісти потребують більше практичних навичок для того, щоб успішно розпочати роботу в закладі освіти.

29 січня 2024 року на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини відбувся круглий стіл за темою «Оновлення освітньої програми відповідно до тенденцій розвитку спеціальності та ринку праці» з обговорення кращих практик реалізації освітньо-наукових програм за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти.

Співорганізаторами заходу стали: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Рівненський державний гуманітарний університет, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського.

Круглий стіл відбувся у межах діяльності Консорціуму закладів вищої освіти, в яких здійснюється підготовка фахівців та реалізуються освітньо-наукові програми зі спеціальностей «011 Освітні, педагогічні науки», «231 Соціальна робота», «053 Психологія».

Така зустріч – це можливість обміну досвідом, визначення сильних сторін і перспектив подальшого удосконалення освітньо-наукових програм.

Ще однією формою співпраці з роботодавцями у напрямку забезпечення якості вищої освіти є їх участь в опитуваннях. Кожного навчального року роботодавцям пропонується пройти опитування щодо потреб ринку праці та співпраці, з метою організації освітнього процесу університету відповідно до сучасних вимог і забезпечення якісної професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Ми вважаємо, що дана робота підкреслює важливість ролі роботодавців у забезпеченні якості освітньої діяльності на факультеті.

Так, у листопаді 2023 р. було проведено опитування роботодавців щодо потреб ринку праці та співпраці. Респондентами стали: 40% роботодавців, які займаються психологічною допомогою; 20% займаються соціальним захистом; 20% – педагогічною діяльністю; 10% – послугами із соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітацією; 10% – працюють в Інклюзивно-ресурсних центрах.

Роботодавці відзначили, що на даний час не існує дефіциту кваліфікованих фахівців соціальної сфери у їхньому закладі/установі/організації (44,4%), проте 55,6% роботодавців підкреслили існуючий дефіцит кваліфікованих фахівців соціальної сфери.

Відповіді роботодавців на дане питання свідчить про затребуваність на ринку праці відповідних спеціалістів та актуальність підготовки зазначених фахівців.

Роботодавці вказали, яких саме фахівців потребує їхніх заклад/установа/ організація де вони працюють: фахівців із соціальної роботи, які здатні проводити наукові дослідження; психологи, практичні психологи; соціальних менеджерів; соціальних педагогів; інструкторів із трудової адаптації; працівників із досвідом роботи.

Також опитування дало змогу з'ясувати, який досвід, на думку роботодавців, є найважливішим при прийомі на роботу працівника (табл. 1).

Цікавими та важливими є відповіді роботодавців на запитання: «Які навички «soft skills» Ви в першу чергу враховуєте при прийому на роботу працівників?». Отримали такий рейтинг (табл. 2).

Таблиця 1

Досвід працівника при прийомі на роботу

Відповіді	Відсоток опитаних
Робота за фахом	100%
Волонтерська діяльність	50%
Діяльність студентів (студентське самоврядування, наукова робота тощо)	40%
Тематичні закордонні поїздки (обмін студентами, стажування)	20%
Будь-яка робота під час відпустки/ канікул за кордоном	10%

Таблиця 2

Soft skills

№ з/п	Soft skills	Відсоток опитаних
1	Здатність брати на себе відповідальність і працювати в критичних умовах	80%
2	Навички комунікації	70%
3	Робота в команді	70%
4	Здатність логічно і системно мислити	70%
5	Вміння злагоджувати конфлікти	50%
6	Креативність	50%
7	Розуміння важливості дедлайнів	40%

Роботодавці вказали основні особистісні якості, якими має володіти фахівець, який працює у їхньому закладі/установі/організації, а саме:

Таблиця 3

Особистісні якості, якими має володіти фахівець

№ з/п	Особистісні якості, якими має володіти фахівець	Відсоток опитаних
1	Прагнення до розвитку	70%
2	Здатність до співпраці	70%
3	Стійкість до стресу	60%
4	Емпатійність	60%
5	Відповідальність за доручену справу	50%
6	Наполегливість	40%
7	Комунікативність	40%
8	Адекватна самооцінка	30%
9	Критичне мислення	30%
10	Креативність	30%
11	Самодіяльність	20%
12	Принциповість	10%

Роботодавці зазначили, яким чином їхній заклад/установа/ організація найчастіше шукає співробітників: 20% робото-

давців шукає співробітників через офіси кар'єри (працевлаштування) університету; 10% – через агентства зайнятості; 30% – служба зайнятості; 70% – стажування, практики; 60% – внутрішній набір; 70% – мережа контактів.

Опитані роботодавці вважають, що в системі вищої освіти потрібно провести такі зміни, щоб набуті навички і компетентності випускників відповідали потребам сучасного ринку праці: 70% опитаних вважають, що система освіти повинна готувати більш практично підготовлених фахівців; 10% вважають, що ЗВО повинні більше цікавитись потребами і особливостями ринку праці, новими технологіями; 10% зазначили, що наявність постійного двостороннього зв'язку між роботодавцями та ЗВО, обмін потребами; 10% – підвищити рівень ефективності проходження студентами практик.

Роботодавці відзначили, які навички/компетенції/кваліфікації вони очікують від випускника ЗВО. Зокрема очікують: соціально-емоційну компетентність; навички психологічної діяльності та соціальної сфери; випускники мають бути з розвиненою емпатією та високим розумінням своєї справи; стратегічним мисленням; вміння приймати рішення, будувати стратегії та реалізувати їх; наполегливість, компетентність та професіоналізм.

Також опитані роботодавці відзначили, що готові співпрацювати з університетом з метою удосконалення освітніх програм підготовки спеціалістів та вказати ті форми співпраці, які найбільше їх влаштовують, а саме: 90% опитаних відзначили, що це організація практик, стажувань студентів; 50% – проведення занять практикуючими фахівцями закладу; 50% – науково-дослідна співпраця; 40%; – семінари, тренінги; 40% – курси з можливістю отримання сертифіката; 20% – презентація закладу у поєднанні із здійсненням відбору потенційних працівників; 10% – написання курсових, бакалаврських та магістерських робіт у співпраці з закладом; 10% – дуальна форма навчання; 10% цікавлять усі форми співпраці.

Роботодавцям було запропоновано подати свої пропозиції або зауваження щодо співпраці з факультетом. Так, опитані роботодавці зазначили, що співпрацю дуже задово-

лені; влаштовує та форма співпраці, яка проводиться наразі; цікавить співпраця в сфері реабілітації людей з інвалідністю та захисників, розробка сучасних практичних матеріалів, технологій та інструментів.

Таким чином, результати опитування засвідчили важливість участі роботодавців у вдосконаленні якості освітніх програм та організації освітнього процесу у ЗВО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати опитування роботодавців обговорюються на засіданнях вченої ради, засідання кафедри, студентської ради та висвітлюється на сайті факультеті. Під час обговорення результатів опитування було окреслено шляхи вдосконалення якості освітнього процесу та подано такі рекомендації: продовжувати практику співпраці з роботодавцями та розширювати форми такої співпраці; продовжувати залучати роботодавців до процесу перегляду та оновлення освітніх програм; організувати зустрічі роботодавців зі здобувачами вищої освіти, з науково-педагогічними працівниками з метою ознайомлення зі специфікою їхньої роботи та з потребами ринку праці; результати опитувань врахувати при оновленні освітніх програм та організації освітнього процесу, зокрема, при викладанні ОК враховувати можливості набуття «soft skills», необхідних для практичної діяльності.

Отже, за підсумками фахових зустрічей з роботодавцями з обговорення змісту освітніх програм було окреслено шляхи щодо вдосконалення якості підготовки фахівців. Результати поданих пропозицій будуть відображені в змісті освітніх програм та в організації освітнього процесу, які стосуються доповнення чи корегування фахових компетентностей та програмних результатів навчання здобувачів вищої освіти; розширення переліку формування «soft skills» у здобувачів вищої освіти; введення нових освітніх компонент, які відповідають сучасним запитам на ринку праці; включення окремих тем до наявних освітніх компонент, які обумовлюються змінами законодавства та відповідністю суспільно-політичних змін в країні тощо.

Подальшими науковими розвідками стануть вивчення ролі усіх груп стейкхолдерів до процесу забезпечення якості вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрощук І. В., Андрощук І. П. Співпраця закладів вищої освіти із стейкхолдерами як умова підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів. Педагогічна освіта: теорія і практика, 2020. В. 29. С. 215–226.
2. Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.). <https://zakon.help/law/1556-VII/>
3. Закон України «Про освіту» (2017 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Коваленко О. Поняття «стейкхолдер» та їх роль у роботі сучасного університету. Нові технології навчання, 2021. № 95, 98–105.
5. Корнєшук В. Співробітництво зі стейкхолдерами як передумова якості вищої освіти. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського. Педагогічні науки, 2020. № 1, 127–132.
6. Скляр Р. В. Участь роботодавців у підвищенні якості підготовки випускників закладів вищої освіти. Збірник науково-методичних праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного. Вип. 24. 2021. С. 74–81.
7. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015 р.). Режим доступу: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf
8. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр. Київ, 2022. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>
9. Сайт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. <https://udpu.edu.ua/>
10. Сайт факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. <https://fspu.udpu.edu.ua/>
11. Чорнодід І. Взаємодія системи освіти та ринку праці: проблеми та перспективи. Економічний дискурс: Міжнародний науковий журнал. 2021. В. 3-4. С. 87–95.

REFERENCES:

1. Androschuk, I.V., & Androschuk, I.P. (2020). Spivpratsya zakladiv vyshchoyi osvity iz steykkholderamy yak umova pidvyshchennya efektyvnosti pidhotovky maybutnikh pedahohiv [Cooperation of higher education institutions with stakeholders as a condition for increasing the effectiveness of training future teachers]. Pedahohichna osvita: teoriya i praktyka – Pedagogical education: theory and practice, 29, 215–226 [in Ukrainian]
2. Zakoni Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from. <https://zakon.help/law/1556-VII/>
3. Zakoni Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Kovalenko, O. (2021). Ponyattya «steykkholder» ta yikh rol' u roboti suchasnoho universytetu [The concept of «stakeholder» and their role in the work of a modern university]. Novi tekhnolohiyi navchannya – New learning technologies, 95, 98–105 [in Ukrainian]
5. Korneschuk, V. (2020). Spivrobitnytstvo zi steykkholderamy yak peredumova yakosti vyshchoyi osvity [Cooperation with stakeholders as a prerequisite for the quality of higher education]. Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho natsional'noho universytetu imeni VO Sukhomlyns'koho – Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after VO Sukhomlynskyi, 1, 127–132 [in Ukrainian].
6. Sklyar, R. V.(2021). Uchast' robotodavtsiv u pidvyshchennya yakosti pidhotovky vypusknnykiv zakladiv vyshchoyi osvity [Participation of employers in improving the quality of training of graduates of higher education institutions]. Zbirnyk naukovo-metodychnykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu imeni Dmytra Motornoho – A collection of scientific and methodological works of the Dmytro Motorny Tavri State University of Agrotechnology, 24, 74–81 [in Ukrainian].
7. Standarty ta rekomendatsiyi shchodo zabezpechennya yakosti u Yevropeys'komu prostori vyshchoyi osvity vid 14-15.05.2015 [Standards and recommendations for quality assurance in the European area of higher education] Retrieved from https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/04_2016_ESG_2015.pdf
8. Stratehiya rozvytku vyshchoyi osvity v Ukrayini na 2022–2032 roky. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032] Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>
9. Sayt Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny [Website of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna]. udpu.edu.ua. Retrieved from <https://udpu.edu.ua/> [in Ukrainian].
10. Sayt fakul'tetu sotsial'noyi ta psykholohichnoyi osvity Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny [Website of the Faculty of Social and Psychological Education of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna]. fspu.udpu.edu.ua. Retrieved from <https://fspu.udpu.edu.ua/> [in Ukrainian].
11. Chornodid, I. 2021. Vzayemodiya systemy osvity ta rynku pratsi: problemy ta perspektyvy [Interaction of the education system and the labor market: problems and prospects]. Ekonomichnyy dyskurs – Economic discourse, 3-4. 87–95. [in Ukrainian].

УДК 37.091.018.32:37.018.01

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.8>

Ольга МОРОЗ

аспірантка ОНП «Соціальна робота», Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02000

ORCID: 0009-0009-2413-5843

Бібліографічний опис статті: Мороз, О. (2024). Створення у малих групових будинках умов, наближених до сімейних. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 52–58, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.8>

СТВОРЕННЯ У МАЛИХ ГРУПОВИХ БУДИНКАХ УМОВ, НАБЛИЖЕНИХ ДО СІМЕЙНИХ

У статті розкрито причини створення малих групових будинків у процесі реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, незважаючи на пріоритет сімейних форм виховання; визначено ознаки впровадження у них послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, на основі зарубіжного та вітчизняного досвіду розвитку малих групових будинків у Болгарії та Польщі.

Актуальність дослідження обумовлена впровадженням реформи інституційного догляду та виховання дітей в Україні, яка передбачає реалізацію права кожної дитини на виховання в сім'ї. Мета статті: на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду функціонування малих групових будинків визначити ознаки створення у них умов, наближених до сімейних. На основі аналізу нормативно-правових документів, статистичних даних, наукових публікацій та описаного практичного досвіду функціонування малих групових будинків розкрито ознаки умов, наближених до сімейних, та визначено ризики появи інституційної культури в закладах з малою кількістю дітей та обладнаних як звичайний житловий будинок. Проведений аналіз функціонування малих групових будинків у Болгарії засвідчив, що поділ дітей на малі групи та створення сімейних умов проживання є недостатнім, щоб уникнути ознак інституційної культури. Польський та досвід функціонування першого малого групового будинку «Мій дім» у Дніпропетровській області довів, що створення сімейної атмосфери залежить від застосування методики роботи з дітьми, забезпечення індивідуальних потреб дитини, посилення її потенціалу, встановлення довірливих стосунків між дитиною та вихователем, який відповідає за роботу з нею; збереження родинних стосунків дитини, впровадження дитячого самоврядування, наявних зрозумілих для дітей правил організації життя будинку, забезпечення їх участі у прийнятті рішень щодо їх життя, особливої культури спілкування між дітьми та персоналом, сформованих традицій та цінностей, організації побуту як в сім'ї.

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, малий груповий будинок, послуга догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.

Olha MOROZ

PhD student, 231 Social work of the Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0009-2413-5843

To cite this article: Moroz, O. (2024). Stvorennia u malykh hrupovykh budynkakh umov, nablyzhenykh do simeinykh [Creating family-like conditions in small group homes]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 52–58, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.8>

CREATING FAMILY-LIKE CONDITIONS IN SMALL GROUP HOMES

The article reveals the reasons for the creation of small group homes in the process of reforming the system of institutional care and upbringing of children, despite the priority of family forms of upbringing; the signs of introduction of child care and upbringing services in them in conditions close to family ones are identified on the basis of foreign and domestic experience of development of small group homes in Bulgaria and Poland.

The relevance of the study is due to the implementation of the reform of institutional care and upbringing of children in Ukraine, which provides for the realisation of the right of every child to be brought up in a family. The purpose of the article is to identify, based on the analysis of domestic and foreign experience of small group homes, the signs of creating family-like conditions in them. Based on the analysis of regulatory documents, statistical data, scientific publications and the described practical experience of small group homes, the author reveals the signs of conditions

close to family-like conditions and identifies the risks of the emergence of institutional culture in institutions with a small number of children and equipped as a regular residential building. The analysis of the functioning of small group homes in Bulgaria showed that dividing children into small groups and creating family-like living conditions is not enough to avoid signs of institutional culture. The Polish experience and the experience of the first small group home "My Home" in the Dnipro region have shown that creating a family atmosphere depends on the use of methods of work with children, meeting the individual needs of the child, strengthening his or her potential, establishing trusting relationships between the child and the educator responsible for working with him or her; preserving the child's family relationships, introducing children's self-government, having rules for organising the life of the home that are understandable to children, ensuring their participation in decision-making on their own, a special culture of communication between children and staff, established traditions and values, and the organisation of everyday life as a family.

Key words: *a children orphans, a children deprived of parental care, a small group home, caring children in family-like environment service.*

Актуальність проблеми. З 2017 року в Україні впроваджується реформа інституційного догляду та виховання дітей, спрямована на забезпечення права кожної дитини зростати в сімейному середовищі. Україна, як і більшість країн, які проходили шлях деінституціалізації, стала перед викликом забезпечити влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на усиновлення та в сімейні форми виховання (опіка, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу). Проте процедура влаштування дітей в сім'ї громадян передбачає, що вони до встановлення контакту з дитиною знайомляться з інформацією про дітей з єдиного електронного банку даних. Ця процедура дає можливість кандидатам в усиновлювачі, прийомні батьки, батьки-вихователі та опікуни відмовитися від встановлення контакту з дитиною, яка не підходить їм з будь-яких причин. Це призводить до того, що діти з інвалідністю, з порушенням поведінки, старшого віку – мають дуже низькі шанси потрапити в сімейні форми виховання. Важко також влаштувати в сім'ю дітей з великих сімейних груп, тобто трьох і більше рідних братів і сестер зазвичай готові взяти лише дитячі будинки сімейного типу (відповідно до законодавства рідні брати та сестри влаштовуються в сім'ю разом). У наслідок цього є частка дітей, які потребуватимуть можливості проживати поза сімейним оточенням.

Наукові дослідження доводять, що інституційна форма догляду негативно впливає на розвиток дітей, їхню соціалізацію та інтеграцію в суспільство. У зв'язку з цим, нова форма стаціонарного проживання дітей має уникати ознак інституційного догляду. Такою формою можуть бути малі групові будинки, що надають соціальну послугу догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.

Незважаючи на нормативно-правову базу, яка регламентує створення таких закладів соціального захисту, залишаються ризики, що персонал, який не пройшов спеціальну підготовку, може застосовувати деякі підходи у вихованні дітей, що набуватимуть ознак інституційного догляду. Отже, робота малих групових будинків та надання послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впливу інтернатних закладів на своїх вихованців вивчали О. Балакірева, Н. Дудар, Л. Бережна, Р. Білик, Н. Гордієнко, Л. Єрміна, Л. Канішевська, Ю. Кіптілая. Міжнародну практику реформування інтернатних закладів аналізувала й узагальнювала А. Машкаринець-Бутко. Питання впровадження деінституціалізації в Україні на рівні територіальної громади досліджували Г. Слезанська, Н. Горішна, А. Заблоцький, Є. Костишин, Л. Дума; соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вивчала С. Роєнко, Ж. Петрочко, З. Кияниця; влаштування дітей в альтернативні форми виховання – Л. Токарчук, Л. Зілковська, В. Кройтор. Спроби обґрунтувати особливості догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, як інноваційного механізму деінституціалізації здійснено О. Роговською, М. Гонтар, С. Новіковою. Ю. Підвальна вивчала соціальну допомогу дітям-сиротам в умовах війни, і зазначила, що необхідно забезпечити соціальні та правові гарантії для сиріт, створити умови для їх нормального розвитку та інтеграції в суспільство, забезпечити доступ до якісної освіти, медичних та соціальних послуг. О. Суліменко розглядаючи питання забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальними послугами

гами на рівні територіальної громади, відмітила, що під час надання соціальних послуг пріоритетними є модернізація цих послуг, розроблення індивідуальних соціальних послуг, які б відповідали потребам дитини. Питання становлення малих групових будинків як закладів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на прикладі досвіду Черкаської області, опрацьовували В. Поліщук та О. Чічель, які порівняли малий груповий будинок з сімейними формами виховання та інтернатними закладами, виокремили основні характеристики такого закладу.

Мета статті: на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду функціонування малих групових будинків визначити у таких закладах ознаки догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.

Для досягнення мети статті використано ряд методів: вивчення та узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду, аналіз нормативних документів щодо створення та функціонування малих групових будинків, надання соціальної послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних.

Виклад основного матеріалу. У Болгарії реформа деінституціалізації впроваджується з 2000-х років – і на сьогодні в 4 закладах інституційного догляду перебуває всього 220 дітей. Це діти, які мають інвалідність і потребують спеціального догляду. 27 вересня 2022 року відбувся вебінар з презентації доповіді «Деінституціалізація та життя громади в Болгарії – тривимірний ілюзія». У звіті міститься інформація про те, як групові будинки стали переважаючою моделлю в болгарському процесі реформування і чому ці будинки суперечать праву людей з обмеженими можливостями жити самотійно та бути включеними в громаду. Один із головних висновків, який був зроблений полягає в тому, що дві основні характеристики залишаються незмінними у групових будинках порівняно зі старою системою великих установ: наявність інституційної культури, заснованої на контролі та обмеженнях з боку персоналу; відсутність вибору та самотійних рішень у людей, які до них влаштовані.

У цьому ж контексті цікаво розглянути досвід Польщі, яка так само в процесі реформи розвивала малі групові будинки як альтернативу великим інтернатним закладам та інсти-

туційному догляду для дітей, яких неможливо швидко влаштувати в сім'ї. Реформування закладів передбачало не лише зменшення кількості вихованців, а й зміну підходів щодо їх функціонування. Зокрема, кожні 6 місяців мала переглядатися форма влаштування дитини для забезпечення її права виховуватись у сім'ї. Тепер недостатньо було просто доглядати та виховувати дітей – заклади отримали нову функцію щодо роботи з сім'ями дітей для забезпечення їхньої реінтеграції, або з сім'ями кандидатів у прийомні батьки для влаштування дітей у сімейні форми виховання.

На кінець 2022 року в Польщі біля 17 000 дітей перебували в закладах, які тією чи іншою мірою забезпечують їхню соціалізацію та готують до самотійного життя. Малі групові будинки через впровадження нових підходів у роботі з дітьми виконують функції з адаптації дитини до нових умов життя в будинку, громаді та навчальному закладі; через задоволення емоційних потреб дитини компенсують відсутність сімейного оточення, терапують порушення психосоціального розвитку, зменшують вплив травматичного досвіду (Kolankiewicz, 2006, 53).

Якщо взяти до уваги, що однією із важливих потреб дитини є формування прив'язаності та довірливих стосунків з дорослим, то це і є основна характеристика, яка відрізняє нову модель малих групових будинків від інтернатних закладів. Саме підхід, орієнтований на впровадження ознак догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, застосувала у своїй практиці благодійна організація «Надія і житло для дітей», яка спільно з органами влади створювала перший малий груповий будинок в Дніпропетровській області «Мій дім».

Для реалізації зазначеного вище підходу за вихователем у малому груповому будинку закріплюється 2-3 дитини, з якими він займається індивідуально, вивчає їхні потреби та сильні сторони, працює над тим, щоб задовільнити потреби дитини, опираючись на її потенціал. Таким чином, у дитини з'являється важливий, особистісно значущий дорослий, який мотивує дитину до розвитку, самореалізації. Така взаємодія дитини і дорослого засвідчила свою ефективність, оскільки наявність одного дорослого, з яким у дитини налагодився емоційний зв'язок та який всіляко сприяє задоволенню

індивідуальних потреб дитини, дозволяє значно знизити рівень її депривації.

На жаль, якщо проаналізувати Примірне положення про малий груповий будинок та Державний стандарт соціальної послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, то побачимо, що питання взаємодії працівників закладу та дітей ніяк не висвітлено в цих документах. Натомість, у них добре описані побутові умови проживання.

Для реалізації основних цілей і завдань процесу догляду та виховання дітей в малому груповому будинку важливо дотримуватись наступних принципів:

- благополуччя дитини як основа всіх рішень та дій стосовно неї;
- повага до прав дитини;
- правильне визначення потреб дитини у догляді та освіті;
- індивідуальний підхід у задоволенні потреб дитини;
- принцип компенсації наслідків негативного досвіду, порушень у розвитку;
- повага до батьківських прав, передбачених сімейним законодавством, і зокрема права доступу до дитини;
- необхідність заходів, спрямованих на підтримку зв'язку дитини з її сім'єю, та створення умов для повернення дитини в сім'ю.

Тобто вихователь працює не лише з дитиною, а й з її сім'єю та оточенням. Відтак, забезпечуються потреба дитини у приналежності та її право на спілкування з родичами. Часто саме ця робота, підтримка контактів з дитиною стимулює батьків до позитивних змін у своїй життєвій ситуації.

Функціонування малого групового будинку передбачає цілодобову взаємодію між дітьми та працівниками. Це потребує забезпечення єдиних підходів у роботі, впровадження правил внутрішнього розпорядку закладу та методичних рекомендації щодо роботи з вихованцями.

Для кожної дитини призначається вихователь, який проводить оцінку її потреб та розробляє індивідуальний план роботи. Обидва документи передбачають активну участь дитини, залучення інших працівників закладу та педагогів, а також членів сім'ї дитини. План враховує поточну сімейну ситуацію дитини та наслідки соціально-терапевтичної роботи з батьками. Важливою частиною плану є визначення май-

бутнього дитини (повернення в сім'ю, підготовка до самостійного життя, влаштування в прийомну або опікунську сім'ю).

Особливою складовою у роботі малих групових будинків є дитяче самоврядування: діти долучені до всіх рішень, що стосуються їхнього життя та функціонування малих групових будинків. Вони можуть формувати та подавати керівництву свої пропозиції щодо покращення роботи закладу.

У досвіді функціонування малого групового будинку «Мій дім» обов'язковим елементом виховання дітей стало запровадження дитячих громад. Це щотижневі зустрічі всіх працівників закладу та дітей, на яких відбувається спільне планування життя будинку та аналіз попереднього періоду. Діти мають можливість планувати своє меню, розважальні заходи, режим дня, закупівлю продуктів та речей, відпочинок тощо. Разом з тим на громадах обов'язково відзначають та хвалять дітей, які на минулому тижні мали певні успіхи, проявили свою дисциплінованість, креативність тощо. При цьому на громадах забороняється розповідати про невдачі дітей та сварити або карати їх. Це дає можливість акцентувати увагу всіх на сильних сторонах дітей.

Дисциплінуванням дитини має право займатись лише основний визначений вихователь, за яким закріплена дитина. Це ще одна ознака догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних (встановлювати правила для дитини та дисциплінувати її мають право лише батьки). У малих групових будинках, де створюються умови, наближені до сімейних, діти дотримуються правил, які прийняли самі спільно з вихователями, будь-які невдачі дитини та порушення правил обговорюються з її вихователем віч-на-віч. Це дозволяє дитині усвідомити свій вчинок, а не займати захисну позицію в присутності інших дітей та вихователів.

До ознак догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, варто також згадати: залучення дітей до ведення домашнього господарства (приготування їжі, прибирання, прання, облаштування будинку та подвір'я); наявність власного простору та можливість протягом дня знаходитись у кімнаті; відсутність єдиного режиму для всіх дітей (відхід до сну та підйом регулюються потребами дитини

та режимом роботи її закладів освіти; тобто хтось з дітей може просинатись пізніше, хтось раніше); можливість перекусити протягом дня (постійний відкритий доступ до їжі та холодильника); можливість обирати та купувати власні речі; можливість приводити до себе друзів, заводити домашніх улюбленців тощо.

Отже, для розвитку якісної соціальної послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, важливо насамперед визначити антиподи ознак інституційного догляду. Якщо за основу взяти риси та ознаки типової інституційної культури (знеособлення, жорсткість режиму та діючих правил, відсутність індивідуального підходу, соціальне дистанціювання, залежність від персоналу, брак підзвітності), то *ознаками догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, є:*

- індивідуальний підхід до роботи з дитиною (визначення та задоволення індивідуальних потреб щодо здоров'я, навчання та досягнень, емоційного розвитку, сімейних та соціальних стосунків, самоусвідомлення та самопрезентації, самообслуговування; посилення сильних сторін дитини);

- забезпечення підтримки наявної прив'язаності з батьками або формування замісної прив'язаності з основним (ключовим вихователем), а для цього має бути організована майже щоденна спільна діяльність вихователя та дитини один на один, а також цілодобова доступність основного (ключового) вихователя для очного або дистанційного спілкування з дитиною;

- забезпечення безпечних умов проживання та безпечних стосунків з оточенням, відсутність булінгу, дівовщини або інших проявів насильства між дітьми;

- гнучкість режиму проживання та діючих правил, які встановлюються за участю дитини та відповідають її індивідуальним особливостям та потребам;

- забезпечення інтеграції дитини в суспільство через відвідування дитиною закладів освіти, дозвілля, охорони здоров'я тощо, спілкування з сусідами та друзями, близьким оточенням дитини;

- взаємодія з персоналом на правах партнерства;

- участь дитини у прийнятті будь-яких рішень, що стосуються її життя;

- комфортні умови проживання з наявним особистим простором та майном, дотриманням правил недоторканності майна дитини;

- повага до особистих кордонів дитини;

- наявні діючі процедури повідомлень про неналежну поведінку працівників закладу, що передбачають розслідування та реакцію на такі повідомлення;

- забезпечення постійного незалежного моніторингу дотримання прав дитини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Багаторічний зарубіжний досвід функціонування малих групових будинків як форм догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, показав, що схожість їх з сімейною атмосферою забезпечується не лише побутовими умовами та малою кількістю дітей, а концептуальними підходами до організації діяльності, методикою роботи з дітьми, специфікою атмосфери закладу, цінностями та переконаннями персоналу.

Досвід функціонування в Україні малого групового будинку «Мій дім» показав, що в період реформи деінституціалізації є необхідність і можливості впровадження нового підходу у роботі з дітьми у закладах такого типу. Здійснення догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних, у малих групових будинках можливе лише коли буде проведена спеціальна підготовка персоналу закладу, забезпечене їх злагоджена спільна робота, коли кожен працівник є елементом цілої системи і працює лише за визначеними та узгодженими правилами, коли будь-які рішення погоджуються з усіма учасниками процесу, а дитина є найвищою цінністю та рівноправним партнером.

У перспективі проведення подальших досліджень важливо вивчити досвід підготовки працівників малих групових будинків, розробити та апробувати програму навчання та систему професійної підтримки персоналу, розробити методичні рекомендації функціонування малих групових будинків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г. Малий груповий будинок. Форма влаштування дітей-сиріт, альтернатива інтернату. 10 червня 2021. URL: <https://deti.zp.ua/a.php?n=900053> (дата звернення 22.02.2024).

2. Голубчик Г., Тищенко Т. Трансформація системи соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: організаційно-правові аспекти. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09ggdopa.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09ggdopa.pdf) (дата звернення: 22.02.2024).
3. Державний стандарт соціальної послуги догляду та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних: наказ від 09 березня 2021 № 115 / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0856-21#Text> (дата звернення 22.02. 2024).
4. Життя після малого групового будинку. Інтерв'ю з випускницею. URL: <http://hopeandhomes.org.ua/blog/zhyttia-pislia-maloho-hrupovoho-budynochku-interv-iu-z-vypusknytseiu/> (дата звернення 22.02.2024).
5. Підвальна Ю. Соціальна робота та соціальна допомога сиротам в Україні в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 1, С. 92–97
6. Примірне положення про малий груповий будинок: постанова від 31 жовтня 2018 №926 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.02.2024).
7. Суліменко О. Надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*. 2023 Вип. 5, С89–94.
8. Реформа інтернатних закладів (деінституціалізація). URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=40310 (дата звернення 22.02.2024).
9. Роечко С. О. Соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Соціально-робота та соціальна освіта*. 2020. Вип. 1(4). С. 40-49.
10. Черепаня М. Т., Бурденюк Я.І. Деінституціалізація – крок до скорочення соціального сирітства. Міжнародний науковий журнал *Освіта і наука*. 2021. Вип.1(30). С. 118-121.
11. Чічель О.Г.; Поліщук В.А.. Становлення малих групових будинків, як закладів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. 2022. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28563/1/Chichel_Polishchuk.pdf (дата звернення 22.02.2024).
12. Бележник 2022 какъв е средният успех на държавата в грижата за децата? URL: https://nmd.bg/wp-content/uploads/2022/05/Belejnik2022_web_low_res_compressed2.pdf (дата звернення 24.02.2024).
13. Деинституционализация и живот в общността в България – една триизмерна илюзия. [Deinstitutionalization and community life in Bulgaria – a three-dimensional illusion] URL: <https://validity.ngo/wp-content/uploads/2021/09/BG-group-home-report-final-BG-translation.pdf> (дата звернення 22.02.2024).
14. Maria Kolankiewicz . Zapiski o instytucjonalnej opiece nad dziećmi URL: <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/viewFile/261/182> (дата звернення 22.02.2024).

REFERENCES:

1. Andreieva H. (2021). Malyi hrupovy budynok. Forma vlashtuvannia ditei-syrit, alternatyva internatu. [Small group home. A form of placement for orphans, an alternative to a boarding school]. Retrieved from <https://deti.zp.ua/a.php?n=900053> [in Ukrainian].
2. Holubchik, H., & Tyshchenko, T. (2009). Transformatsiia systemy sotsialnoho zakhystu ditei-syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: orhanizatsiino-pravovi aspekty. [Transformation of the system of social protection of orphans and children deprived of parental care: organisational and legal aspects]. Retrieved from [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09ggdopa.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09ggdopa.pdf) [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy dohliadu ta vykhovannia ditei v umovakh, nablyzhenykh do simeinykh [State standard of social services for the care and upbringing of children in conditions close to family] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0856-21#Text> [in Ukrainian].
4. Zhyttia pislia maloho hrupovoho budynku. Interv'iu z vypusknytseiu. [Life after a small group home. Interview with a graduate.] Retrieved from <http://hopeandhomes.org.ua/blog/zhyttia-pislia-maloho-hrupovoho-budynochku-interv-iu-z-vypusknytseiu/> [in Ukrainian].
5. Pidvalna Yu. (2023). Sotsialna robota ta sotsialna dopomoha syrotam v Ukraini v umovakh viiny. [Social work and social assistance to orphans in Ukraine during the war]. *Vvichlyvist. Humanitas - Courtesy. Humanitas* 1, 92–97 [in Ukrainian].
6. Prymirne polozhennia pro malyi hrupovy budynok. [Model Regulation on a small group home] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Sulimenko O. (2023). Nadannia sotsialnykh posluh ditiam-syrotam ta ditiam, pozbavlenym batkivskoho pikluvannia, v obiednani terytorialnii hromadi [Provision of social services to orphans and children deprived of parental care in an amalgamated community]. *Vvichlyvist. Humanitas - Courtesy. Humanitas* 5, 89–94 [in Ukrainian].
8. Reforma internatnykh zakladiv (deinstytutsializatsiia).[Reform of residential institutions (deinstitutionalisation)] Retrieved from: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=40310 [in Ukrainian].

9. Roienko S. (2020). O. Sotsialno-pravovyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia. Sotsialna robota ta sotsialna osvita. [Social and legal protection of orphans and children deprived of parental care] *Sotsialna robota ta sotsialna osvita - Social work and social education*, 1(4), 40-49 [in Ukrainian].
10. Cherepania M. T., Burdeniuk Ya.I. (2021). Deinstytualizatsiia - krok do skorochennia sotsialnoho syritstva. [Deinstitutionalisation is a step towards reducing child abandonment.] *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «OSVITA I NAUKA» - International scientific journal «EDUCATION AND SCIENCE»*, 1(30), 118-121 Retrieved from http://dspace.s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8253/1/DEINSTYTUALIZAT_ION%20IS_%20A_%20STEP%20TO_%20REDUCE%20SOCIAL%20ORPHANISM.pdf [in Ukrainian].
11. Chichel O.H. Polishchuk V. A. (2022). Stanovlennia malykh hrupovykh budynkiv, yak zakladiv sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [Establishment of small group homes as social protection institutions for orphans and children deprived of parental care] Retrieved from http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789%20https://nmd.bg/wp-content/uploads/2022/05/Belejni2022_web_low_res_compressed2.pdf/28563/1/Chichel_Polishchuk.pdf [in Ukrainian].
12. Belezhenyuk 2022 какъв е средният успех на държавата в гризата за дetsata? [Notebook 2022 what is the average success of the state in caring for children?] Retrieved from https://nmd.bg/wp-ontent/uploads/2022/05/Belejni2022_web_low_res_compressed2.pdf [in Bulgarian]
13. Deinstytutsyonalyzatsiia y zhyvot v obshchnosta v Vьlharyia – edna tryyzmerna yliuzyia. [Deinstytutsyonalyzatsiia y zhyvot v obshchnosta v Vьlharyia – edna tryyzmerna yliuzyia]. Retrieved from <https://nie.expert/di-i-jivot-v-obshtnosta/> [in Bulgarian]
14. Maria Kolankiewicz . Zapiski o instytucjonalnej opiece nad dziećmi [Maria Kolankiewicz . Notes on institutional care for children] Retrieved from <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/viewFile/261/182> [in Polish].

УДК 378.018:364-4]:[364-322:378.4(477)](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.9>

Марія МОТОРНА

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-4915-0782

Бібліографічний опис статті: Моторна, М. (2024). Підготовка майбутніх соціальних працівників до волонтерської роботи в закладах вищої освіти України: сучасний стан. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 59–67, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.9>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН

Сучасне демократичне суспільство, яке нині переживає системні трансформації, потребує висококваліфікованих фахівців у всіх сферах людського життя, зокрема й у галузі соціальної роботи. Серед головних пріоритетів у підготовці майбутніх соціальних працівників є розвиток у них навичок і вмінь, які дозволять їм ефективно взаємодіяти в умовах сучасності, упевнено реагувати на виклики й компетентно розв'язувати життєві ситуації. Одним із таких напрямів, що потребує залучення висококваліфікованих фахівців як умови підвищення ефективності, є волонтерська діяльність. Метою статті є висвітлення сучасного стану підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської роботи в закладах вищої освіти України. Реалізація окресленої мети здійснювалася за допомогою таких теоретичних методів дослідження, як аналіз наукової літератури та освітньо-професійних програм підготовки майбутніх соціальних працівників; систематизація й узагальнення поглядів українських учених на досліджувану проблему тощо.

Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності в системі вищої освіти України дозволив виокремити низку аспектів, які потребують подальшого розвитку та вдосконалення. Зокрема нерозв'язаною залишається проблема надмірної теоретичної підготовки майбутніх соціальних працівників у порівнянні з практичною. Практична складова відіграє ключову роль у формуванні професійних навичок соціальних працівників, але її обсяг, як правило, виявляється недостатнім для повного охоплення широкого спектру практичних навичок. У цьому контексті показовими є приклади окремих ЗВО, які залучають здобувачів вищої освіти-майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності як одного з пріоритетних напрямів діяльності закладу вищої освіти. Виявлено наявність проблеми в забезпеченні балансу між дисциплінами циклу загальної та професійної підготовки. Університетська система потребує універсальності, однак для вирішення сучасних соціальних проблем необхідні фахівці з чіткими знаннями та практичним досвідом саме в галузі соціальної роботи. Для вирішення означеної проблеми, як свідчить досвід аналізованих ЗВО, ефективним є впровадження інноваційних інтерактивних методів навчання в освітній процес ЗВО, які здійснюють професійну підготовку майбутніх соціальних працівників, що сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності, особливо під час проведення профорієнтаційних заходів, зокрема шляхом привернення уваги абітурієнтів не лише до перспектив працевлаштування, але й до стимулювального освітнього процесу.

Ключові слова: соціальна робота, майбутні соціальні працівники, волонтерська діяльність, професійна підготовка, заклад вищої освіти.

Mariia MOTORNA

Post-graduate student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-4915-0782

To cite this article: Motorna, M. (2024). Pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do volonterskoï roboty v zakladakh vyshchoï osvity Ukrainy: suchasnyi stan [Future social workers' preparation for volunteering in higher education institutions of Ukraine: current state]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 59–67, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.9>

FUTURE SOCIAL WORKERS' PREPARATION FOR VOLUNTEERING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE: CURRENT STATE

Modern democratic society, which is currently experiencing systemic transformations, needs highly qualified specialists in all spheres of human life, in particular in the field of social work. Among the main priorities in the training of future social workers is the development of skills and abilities that will allow them to effectively interact in modern conditions, confidently respond to challenges and competently solve life situations. One of these areas, that requires involvement of highly qualified specialists as a condition for increasing efficiency, is volunteering. The purpose of the article is to highlight the current state of future social workers' preparation for volunteering in higher education institutions of Ukraine. Implementation of the defined goal was carried out with the help of such theoretical research methods as analysis of scientific literature and educational and professional programs for the training of future social workers; systematization and generalization of views of Ukrainian scientists on the studied problem, etc.

Analysis of the current state of future social workers' preparation for volunteering in the system of higher education of Ukraine made it possible to single out a number of aspects that require further development and improvement. In particular, the problem of excessive theoretical training of future social workers in comparison with practical remains unsolved. The practical component plays a key role in the formation of professional skills of social workers, but its volume, as a rule, is insufficient to fully cover a wide range of practical skills. In this context, the examples of individual higher education institutions that attract higher education applicants-future social workers to volunteering as one of the priority areas of the higher education institution's activities are indicative. It was revealed that there is a problem in ensuring a balance between the disciplines of the cycle of general and professional training. The university system needs versatility, however, to solve modern social problems, specialists with clear knowledge and practical experience in the field of social work are needed. To solve this problem, as evidenced by the experience of the analyzed higher education institutions, it is effective to introduce innovative interactive learning methods into the educational process of higher education institutions, which provide professional training of future social workers, which contributes to increasing their competitiveness, especially during career orientation events, in particular by attracting applicants' attention not only to employment prospects, but also to the stimulating educational process.

Key words: social work, future social workers, volunteering, professional training, higher education institution.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Сучасне демократичне суспільство, яке нині переживає системні трансформації, потребує висококваліфікованих фахівців у всіх сферах людського життя, зокрема й у галузі соціальної роботи. Серед головних пріоритетів у підготовці майбутніх соціальних працівників є розвиток у них навичок і вмій, які дозволять їм ефективно взаємодіяти в умовах сучасності, упевнено реагувати на виклики й компетентно розв'язувати життєві ситуації. Одним із таких напрямів, що потребує залучення висококваліфікованих фахівців як умови підвищення ефективності, є волонтерська діяльність. Незаперечним є факт, що активний розвиток волонтерства в Україні почався з розширення мережі центрів соціальних служб для молоді. Відповідно, найбільш чисельною групою волонтерів у країні є здобувачі освіти: як загальної середньої, так і вищої. Здобувачі вищої освіти, діючи в межах громадських організацій, закладів вищої освіти та соціальних служб, активно беруть участь у проектах та програмах соціально-педагогічної спрямованості.

З урахуванням означеного вище, заклад вищої освіти має не лише забезпечувати теоретичну основу, а й формувати необхідні професійні якості та практичні навички в майбутніх

соціальних працівників. Ефективним методом практичної підготовки здобувачів вищої освіти – майбутніх соціальних працівників є залучення їх до волонтерської діяльності, оскільки для цих фахівців волонтерство є не просто виявом альтруїзму, але й можливістю випробувати себе в ролі соціального працівника, отримати практичний досвід роботи з різними групами клієнтів та розширити спектр навичок безпосередньо у професійній діяльності. Важливо зазначити, що волонтерська діяльність стає більш ефективним та значущим засобом для професійного становлення майбутніх соціальних працівників, сприяючи їхньому розвитку в цій галузі.

Саме такою суспільною значущістю і пояснюється широкий інтерес українських учених до проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників. Зокрема, різні аспекти окресленої проблеми стали предметом наукового пошуку таких українських дослідників, як Р. Вайнола (проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в закладах оздоровлення та відпочинку) (Вайнола, 2016), І. Коваленко (підготовка соціальних працівників до фандрайзингової діяльності) (Коваленко, 2022), Ю. Колодійчук та В. Корнещук (професійна підготовка майбутніх соціальних

працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я) (Колодійчук, Корнещук, 2017), С. Михнюк (теоретичні та практичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників у європейських країнах) (Михнюк, 2021), О. Онипченко та ін. (підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах вищої освіти) (Онипченко та ін., 2023), Ю. Палагнюк та А. Сиса (підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах європейської інтеграції України) (Палагнюк, Сиса, 2017), О. Паскаль (особливості підготовки здобувачів вищої освіти – соціальних працівників до професійних стресів у майбутній професійній діяльності) (Паскаль, 2023), В. Поліщук (підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з батьками, які виховують дітей із проявами аутичних розладів) (Поліщук, 2021), Т. Равлюк (підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами в процесі професійно орієнтованої практики) (Равлюк, 2014), І. Савельчук (підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету) (Савельчук, 2019), Я. Співак та ін. (сучасні проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності) (Співак та ін., 2021), С. Сургова (підготовка майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності) (Сургова, 2021) та ін.

Разом із тим, як засвідчив аналіз науково-педагогічної літератури, проблема підготовки майбутніх соціальних працівників саме до волонтерської діяльності поки що не стала предметом спеціального дослідження.

Мета та завдання. Метою даної наукової публікації стало висвітлення сучасного стану підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської роботи в закладах вищої освіти України, завданнями дослідження є аналіз змісту освітньо-професійних програм, в яких передбачено підготовку майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності.

Методи дослідження. Реалізація окресленої мети здійснювалася за допомогою таких теоретичних методів дослідження, як аналіз наукової літератури та освітньо-професійних програм підготовки майбутніх соціальних працівників; систематизація й узагальнення поглядів українських учених на досліджувану проблему тощо.

Результати та їх обговорення. Відповідно до чинного законодавства, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти України здійснюється на першому, другому та третьому рівнях вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна робота. Аналіз пропозиції освітніх програм, оприлюдненої на сайті ЄДЕБО у відкритому доступі (https://vstup.edbo.gov.ua/offers/?qualification=1&education_base=40&speciality=231), дозволив констатувати, що 81 український заклад вищої освіти здійснює підготовку майбутніх соціальних працівників на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти та 56 українських закладів вищої освіти – на другому (магістерському) рівні.

У межах даної наукової розвідки ми зосередимося на підготовці майбутніх соціальних працівників саме на бакалаврському рівні. Пропозиція освітніх послуг охоплює низку освітньо-професійних програм, зокрема: «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота та соціальна педагогіка», «Соціальна робота. Соціальна педагогіка», «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія», «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія», «Соціальна робота та психологія», «Соціальна робота та практична психологія», «Психосоціальна допомога та реабілітація», «Соціально-психологічна реабілітація», «Соціальна робота. Управління соціальними проектами та волонтерство», «Соціальна адвокація», «Соціальна робота. Арт-терапія в соціальній сфері», «Соціальна та молодіжна робота», «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність», «Соціальний захист та безпека населення», «Соціальна робота (Соціальна педагогіка)», «Фізична та соціально-психологічна реабілітація», «Соціальні міжнародні проекти та іноземна мова, перша англійська, друга за вибором», «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)», «Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг».

Перелік поданих вище освітньо-професійних програм підготовки майбутніх соціальних працівників було складено за результатами аналізу 310 пропозицій освітніх програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, представлених на сайті ЄДЕБО. Вважаємо за доцільне наголосити, що переважна більшість програм

професійної підготовки майбутніх соціальних працівників мають назву «Соціальна робота», що повністю збігається з назвою спеціальності. Також поширеною практикою є поєднання в назві ОПП соціальної роботи із психологією та соціальною педагогікою, рідше – психосоціальною та фізичною реабілітацією, управлінням соціальними проектами й соціальним захистом.

В аспекті підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності привертають увагу три українських ЗВО, два з яких фокусуються на волонтерській роботі (Ізмаїльський державний гуманітарний університет – «Соціальна робота. Управління соціальними проектами та волонтерство» та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» – «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність»), тоді як третій ЗВО – на соціальній та молодіжній роботі, невід’ємною складовою якої є волонтерська діяльність (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – «Соціальна та молодіжна робота»).

Проаналізувавши зміст ОПП «Соціальна робота. Управління соціальними проектами та волонтерство» (2023), запропонованої Ізмаїльським державним гуманітарним університетом, дійшли висновку, що спрямованість означеної програми на підготовку майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи до волонтерської діяльності, відображена в загальних та спеціальних соціальних компетентностях та програмних результатах навчання, зокрема: ЗК 17 – «здатність до волонтерства як важливого чинника соціальної підтримки найбільш знедолених категорій населення з урахуванням міжнародного та національного досвіду», СК 14 – «здатність до застосування методів менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу», а також ПРН 16 – «застосовувати методи менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу». Відповідно до наявної в ОПП матриці відповідності програмних компетентностей компонентам освітньої програми, ЗК 17 формується в межах ОК 10 «Вступ до спеціальності з основами наукових

досліджень», ОК 12 «Соціальна робота в різних сферах життєдіяльності», ОК 15 «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах», ОК 17 «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів», ОК 19 «Менеджмент соціальної та волонтерської діяльності», ОК 21 «Міжнародний та національний досвід організації системи соціального захисту населення», ОК 24 «Соціально-профілактична робота з групами делінквентної поведінки», ОК 28 «Теорія та методи соціально-педагогічної діяльності», ОК 30 «Система культурно-дозвіллевої роботи», ОК 32 «Технологізація волонтерського руху в Україні і в світі», ОК 36 «Курсова робота з практики впровадження соціальних проектів та волонтерських програм», ОК 39 «Навчальна практика (соціально-волонтерська)». Відповідно, СК 14 формується в результаті вивчення ОК 27 «Управління соціальними проектами та волонтерськими програмами» (Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Управління соціальними проектами та волонтерство»).

У свою чергу, аналіз змісту ОПП «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність» Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» засвідчив, що означена освітня програма формує ті самі фахові компетентності (здатність до застосування методів менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу (ФК 14) та здатність до організації та управління волонтерською діяльністю, орієнтованою на подолання проблем вразливих категорій і груп населення, з урахуванням викликів сьогодення, та формування соціально здорового суспільства (ФК 21). Відповідно, результат навчання – ПРН 16 – повністю відповідає стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня для спеціальності 231 Соціальна робота. У межах освітньо-професійної програми передбачено викладання дисциплін, спрямованих безпосередньо на підготовку майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності, як-от: «Теорія і практика волонтерської діяльності в Україні та світі» (ПО 22), «Тренінгові технології у волонтерській діяльності» (ПО 24) та «Управління міжнародними соціальними проектами та волонтерськими

програмами» (ПО 25) (Освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність»).

Аналіз змісту ОПП «Соціальна робота» дозволив констатувати, що переважна більшість освітніх програм, які пропонують українські ЗВО, не передбачають окремої дисципліни для формування компетентностей, необхідних для здійснення волонтерської роботи, однак передбачені стандартом вищої освіти компетентності та програмні результати, згадані вище, формуються в межах більш загальних дисциплін.

Зокрема, у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С.Сковороди такі компетентності та програмні результати формуються в межах дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Соціальні інституції», «Практикум у соціальній галузі», «Теорія та методика соціальної роботи з сім'єю» та ін.

Разом із тим, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди значну увагу приділяє залученню майбутніх соціальних працівників безпосередньо до волонтерських ініціатив на добровільних засадах. Як результат, здобувачі вищої освіти означеного ЗВО беруть активну участь у різноманітних волонтерських проектах.

Основна сфера їхньої діяльності включає волонтерську роботу з різними віковими групами та категоріями населення, такими як діти, дорослі та люди похилого віку в межах співпраці із закладами освіти, центрами соціальних служб, центрами соціально-психологічної реабілітації дітей, благодійними та громадськими організаціями тощо.

В умовах воєнного стану майбутні фахівці, які є здобувачами освіти в ХНПУ імені Г.С.Сковороди, активно залучаються до допомоги постраждалим від військових дій. Вони відіграють ключову роль у процесі евакуації та наданні соціально-психологічної допомоги населенню, що перебуває в зоні активних бойових дій. Як волонтери, здобувачі освіти співпрацюють із різними громадськими організаціями, такими як ГО «Захисник Краю», ВЦ «Добро», «Одне Серце», Міжнародна гуманітарна організація «Дорога Допомоги». Зусилля майбутніх соціальних працівників спрямовані на забезпечення харчуванням, ліками, засобами гігієни та одягом військових, внутрішньо переміщених осіб, людей похилого віку та інших вразливих

категорій населення. Здобувачі вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота також взаємодіють із кризовими центрами, освітніми установами та геріатричними центрами, зокрема й шляхом організації святкових заходів у звільнених від окупації місцевостях.

Здобувачі вищої освіти та випускники, які обрали означену спеціальність, також беруть участь у волонтерських проектах за кордоном, наприклад, у межах програм Erasmus+ або доєднуючись до волонтерських ініціатив таких міжнародних організацій, як *Europsky Sbor Solidarity* (Словаччина) та ін. Майбутні фахівці в галузі соціальної роботи надають допомогу біженцям із України, активно сприяючи адаптації як дітей, так і дорослих. Організація дозвілля, ігри та освітні заходи для дітей – це лише частина їхньої волонтерської діяльності.

На кафедрі соціальної роботи і соціальної педагогіки ХНПУ імені Г.С.Сковороди створено й функціонує студентський науковий гурток «Волонтер», члени якого мають можливість ознайомитися з особливостями організації волонтерської діяльності в різних сферах соціуму. Метою гуртка є освоєння майбутніми соціальними педагогами та працівниками форм, методів та прийомів волонтерської роботи. Члени гуртка «Волонтер» активно співпрацюють у розробці та впровадженні творчих соціально-виховних, розвивальних, просвітницьких, рекламно-інформаційних, профілактичних та корекційно-реабілітаційних заходів (Волонтерська діяльність майбутніх соціальних педагогів та працівників).

Засідання гуртка відбуваються у формі тренінгів та майстер-класів, які проводять як викладачі, так і досвідчені здобувачі освіти-волонтери. Важливо відзначити, що майбутні соціальні педагоги та працівники не лише самі є активними волонтерами, але й популяризують волонтерську діяльність серед молоді. Вони організовують різноманітні заходи (наприклад, круглі столи, ток-шоу, рекламні акції та масові події) для просування волонтерства та професії соціального педагога в суспільстві.

Аналіз освітньо-професійної програми «Соціальна робота. Соціальна педагогіка» Волинського національного університету імені Лесі Українки зі спеціальності 231 Соціальна робота дозволив констатувати відсутність окремої дисципліни, присвяченої підготовці майбут-

ніх соціальних працівників та соціальних педагогів до волонтерської діяльності. Разом із тим, формування передбачених стандартом вищої освіти спеціальних компетентностей та досягнення програмних результатів навчання здійснюється під час вивчення таких дисциплін, як «Правове забезпечення соціальної роботи», «Документування в соціальній роботі», «Соціально-правовий захист окремих категорій клієнтів» тощо, та низки освітніх компонентів, спрямованих на практичну підготовку (Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»).

Принагідно зауважимо, що ВНУ імені Лесі Українки приділяє значну увагу волонтерству як важливому напрямку діяльності, до якого залучаються здобувачі освіти різних спеціальностей, у тому числі й майбутні соціальні працівники, про що свідчить «Положення про волонтерський рух у Волинському національному університеті імені Лесі Українки» (Положення про волонтерський рух у Волинському національному університеті імені Лесі Українки).

Інформація, розміщена на сайті кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки, свідчить, що в 2023 році здобувачі освіти спеціальності 231 Соціальна робота взяли участь у якості волонтерів у проведенні «Сімейного фестивалю». Організаторами заходу стали Управління соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Луцької міської ради у партнерстві з UNICEF Ukraine Usaid's' Ridni. Головна мета фестивалю – створення міцних і щасливих родин, побудова країни, де сім'ї і сімейні цінності є ключовим пріоритетом суспільної традиції та державної політики. Студенти разом із ведучими заходу активно залучали дітей та їхніх батьків до рухової активності в різних ігрових зонах, спрямовували їх на отримання консультацій від медичних працівників, доєднували учасників до різноманітних майстер-класів та творчих майстерень.

Підготовка майбутніх соціальних працівників у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка здійснюється кафедрою соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності в межах освітньо-професійної програми «Соціальна робота» й фокусується

на професійному та особистісному розвитку здобувачів вищої освіти, які мають володіти значним обсягом знань, умінь та навичок у поєднанні з відповідними особистісними якостями. Досягнення окресленої мети здійснюється під час викладання таких дисциплін, як «Благодійність і волонтерство в соціальній роботі», «Практикум з соціальної роботи», «Світові моделі і стандарти соціальної роботи» тощо. При кафедрі функціонує науково-дослідна лабораторія діагностики і профілактики девіантної поведінки неповнолітніх та соціально-психолого-медичний науково-практичний центр Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Тернопільської обласної комунальної клінічної психоневрологічної лікарні. Також діє «Клуб волонтерства та соціальних ініціатив Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка». Основною метою означеного клубу є сприяння розвитку соціальних ініціатив у молодіжному середовищі, допомога соціально-вразливим категоріям дітей та молоді, консолідація свідомих та активних громадян для реалізації та захисту культурних, соціальних, економічних, політичних та інших спільних прав, свобод і законних інтересів. Основою діяльності ЗВО є формування позитивного іміджу та репутації волонтерської активності в широкому загалі; проведення наукових досліджень волонтерів; створення умов для особистісного розвитку членів клубу як індивідів, представників суспільства та громадян України; та багато інших напрямів діяльності, що відповідають законодавству України (Кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності).

Заслуговує на увагу досвід підготовки майбутніх соціальних працівників Запорізького національного університету, що характеризується використанням інтерактивних методів навчання в межах викладання низки обов'язкових та вибіркових дисциплін, а саме: «Практикум з медіаторних технологій», «Профвідбір та профдіагностика», «Методологія тренінгової роботи та консультування», «Прикладні методики в соціальній роботі» тощо [4]. Завдання для здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» передбачають ство-

рення соціальної реклами, розробку соціальних проєктів, складання програм роботи з різними клієнтськими групами тощо.

Ці нестандартні методи навчання майбутніх соціальних працівників допомагають подолати розрив між теорією та практикою в системі професійної підготовки, підвищують мотивацію студентів та викладачів.

Висновки. Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності в системі вищої освіти України дозволив виокремити низку аспектів, які потребують подальшого розвитку та вдосконалення.

По-перше, нерозв'язаною залишається проблема надмірної теоретичної підготовки майбутніх соціальних працівників у порівнянні з практичною. Практична складова відіграє ключову роль у формуванні професійних навичок соціальних працівників, але її обсяг, як правило, виявляється недостатнім для повного охоплення широкого спектру практичних навичок. У цьому контексті показовими є приклади окремих ЗВО (напр., Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира

Гнатюка тощо), які залучають здобувачів вищої освіти-майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності як одного з пріоритетних напрямів діяльності закладу вищої освіти.

По-друге, існує проблема забезпечення балансу між дисциплінами циклу загальної та професійної підготовки в навчальних планах. Університетська система потребує універсальності, однак для вирішення сучасних соціальних проблем необхідні фахівці з чіткими знаннями та практичним досвідом саме в галузі соціальної роботи. Для вирішення означеної проблеми, як свідчить досвід аналізованих ЗВО, ефективним є впровадження інноваційних інтерактивних методів навчання в освітній процес ЗВО, які здійснюють професійну підготовку майбутніх соціальних працівників, що сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності, особливо під час проведення профорієнтаційних заходів, зокрема шляхом привернення уваги абітурієнтів не лише до перспектив працевлаштування, але й до стимулювального освітнього процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на вивчення зарубіжного досвіду підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайнола Р. Х. Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи в закладах оздоровлення та відпочинку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. праць.* Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 22. С. 10-18.
2. Волонтерська діяльність майбутніх соціальних педагогів та працівників. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Режим доступу: <http://hnpu.edu.ua/uk/division/volonterska-diyalnist-maybutnih-socialnyh-pedagogiv-ta-pracivnykiv>. Дата звернення: 16.02.2024.
3. Кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Режим доступу: <https://tnpu.edu.ua/faculty/psychped/kafsocroboty.php>. Дата звернення: 01.03.2024.
4. Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти. Запорізький національний університет. Режим доступу: <https://www.znu.edu.ua/ukr/university/departments/spp/Departaments/spu>. Дата звернення: 01.03.2024.
5. Коваленко І. Е. Підготовка соціальних працівників до фандрайзингової діяльності. *Імідж сучасного педагога.* 2022. № 6(201). С. 77-81.
6. Колодійчук Ю. В., Корнєшук В. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я: монографія. Одеса: ФОРМ Бондаренко М.О., 2017. 182 с.
7. Михнюк С. В. Теоретичні і практичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників у європейських країнах. *Науковий вісник Ужгородського університету: збірник наукових праць; серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 1 (48). С. 272-279.
8. Онипченко О. І., Сургова С. Ю., Білозерова М. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної профілактики торгівлі людьми у закладах вищої освіти. *Наука і техніка.* 2023. № 12 (26). С. 550-562.
9. Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка». Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Режим доступу: http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_bakalavr/2023_rik/Sotsialna_pedagogika_bakalavr.pdf. Дата звернення: 22.02.2024.

10. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Режим доступу: <http://surf.li/nvnmh>. Дата звернення: 17.02.2024.
11. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Управління соціальними проектами та волонтерство». Ізмаїльський державний гуманітарний університет. Режим доступу: http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/proyekt_bakalavr_op_231_socialna_robota_vstup_2023.pdf. Дата звернення: 03.03.2024.
12. Освітньо-професійна програма «Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність». Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Режим доступу: https://osvita.kpi.ua/sites/default/files/opfiles/231_oppb_mspvd_2023.pdf. Дата звернення: 27.02.2024.
13. Палагнюк Ю. В., Сиса А. Д. Підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах європейської інтеграції України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 2.
14. Паскаль О. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в ситуації стресу. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2023. № 10(24). С. 623-635.
15. Поліщук В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з батьками, які виховують дітей з проблемами аутичних розладів. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8, No. 4. P. 540-549.
16. Поліщук В., Олексюк Н., Лещук Г. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми літнього віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 1 (50). С.227-231.
17. Положення про волонтерський рух у Волинському національному університеті імені Лесі Українки. Режим доступу: <http://surf.li/gjahq>. Дата звернення: 01.03.2024.
18. Равлюк Т. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми з особливими потребами в процесі професійно орієнтованої практики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. Вип. 8. С. 128-132.
19. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 375 с.
20. Співак Я., Співак Л., Кузнецов О., Беседіна Є., Дуднік К. Сучасні проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. № 34 (2). С. 105-111.
21. Сургова С.Ю. Підготовка майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності: монографія. Миколаїв: Іліон, 2021. 252 с.

REFERENCES:

1. Vainola, R. Kh. (2016). Problemy profesiinoi pidhotovky maibutnix sotsialnykh pedahohiv do roboty v zakladakh ozdorovlennia ta vidpochynku [Problems of professional training of future social pedagogues to work in health and recreation facilities]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika*, Vyp. 22, 10-18.
2. Volonterska diialnist maibutnix sotsialnykh pedahohiv ta pratsivnykiv [Volunteer activity of future social teachers and workers]. Retrieved from <http://hnpu.edu.ua/uk/division/volonterska-diialnist-maibutnih-socialnyh-pedagogiv-ta-pratsivnykiv>.
3. Kafedra sotsialnoi roboty ta menedzhmentu sotsiokulturnoi diialnosti [Department of social work and management of socio-cultural activities]. URL: <https://tnpu.edu.ua/faculty/psychped/kafsocroboty.php>.
4. Kafedra sotsialnoi pedahohiky ta spetsialnoi osvity [Department of social pedagogy and special education]. Retrieved from <https://www.znu.edu.ua/ukr/university/departments/spp/Departaments/spu>.
5. Kovalenko, I. E. (2022). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do fandraizynhovoї diialnosti [Preparation of social workers for fundraising activities]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 6 (201), 77-81.
6. Kolodiichuk, Yu. V., Korneshchuk, V. V. (2017). Profesiina pidhotovka maibutnix sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z ditmy z obmezhenymy mozhlyvostiamy zdorovia [Professional training of future social workers to work with children with health disabilities]: monohrafiia. Odesa: FOP Bondarenko M.O. 182 s.
7. Mykhniuk, S. V. (2021). Teoretychni i praktychni aspekty pidhotovky maibutnix sotsialnykh pratsivnykiv u yevropeiskykh krainakh [Theoretical and practical aspects of training future social workers in European countries]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats; seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, Vyp. 1 (48), S. 272-279.
8. Onypchenko, O. I., Surhova, S. Yu., Bilozerova, M. V. (2023). Pidhotovka maibutnix sotsialnykh pratsivnykiv do sotsialnoi profilaktyky torhivli liudmy u zakladakh vyshchoї osvity [Training of future social workers for social prevention of human trafficking in institutions of higher education]. *Nauka i tekhnika*, 12 (26), 550-562.

9. Osvitno-profesiina prohrama «Sotsialna pedahohika» [Educational and professional program “Social pedagogy”]. Retrieved from http://smc.hnpu.edu.ua/files/Osv%D1%96tn%D1%96_programi/Osvitni_programu_bakalavr/2023_rik/Sotsialna_pedahohika_bakalavr.pdf.
10. Osvitno-profesiina prohrama «Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika» [Educational and professional program “Social work. Social pedagogy”]. Retrieved from <http://surl.li/nvvmh>.
11. Osvitno-profesiina prohrama «Sotsialna robota. Upravlinnia sotsialnymy proiektamy ta volonterstvo» [Educational and professional program “Social work. Management of social projects and volunteering”]. Retrieved from http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/proyekt_bakalavr_op_231_socialna_robota_vstup_2023.pdf.
12. Osvitno-profesiina prohrama «Mizhnarodni sotsialni proekty ta volonterska diialnist» [Educational and professional program “International social projects and volunteer activities”]. Retrieved from https://osvita.kpi.ua/sites/default/files/opfiles/231_oppb_mspvd_2023.pdf.
13. Palahniuk, Yu. V., Sysa, A. D. (2017). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [Preparation of future social workers in the conditions of european integration of Ukraine]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia, 2.
14. Paskal, O. V. (2023). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty v sytuatsii stresu [Training of future social workers to work in a stress situation]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii (Seriia «Upravlinnia ta administruvannia», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekonomika», Seriiia «Psykholohiia», Seriiia «Pedahohika»), 10(24), 623-635.
15. Polishchuk, V. (2021). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z batkamy, yaki vykhovuiut ditei z proiavamy autychnykh rozladiv [Preparation of future social workers to work with parents who raise children with manifestations of autistic disorders]. Social Work and Education, Vol. 8, No. 4, 540-549.
16. Polishchuk, V., Oleksiuk, N., Leshchuk, H. (2022). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z liudmy litnoho viku [Preparation of future social workers to work with elderly people]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser. «Pedahohika. Sotsialna robota», Vyp. 1 (50), 227-231.
17. Polozhennia pro volonterskyi rukh u Volynskomu natsionalnomu universyteti imeni Lesi Ukrainky [Regulations on the volunteer movement at Lesia Ukrainka Volyn National University]. Retrieved from <http://surl.li/rjahq>.
18. Ravliuk, T. (2014). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z liudmy z osoblyvymy potrebamy v protsesi profesiino oriientovanoi praktyky [Preparation of future social workers to work with people with special needs in the process of professionally oriented practice]. Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, Vyp. 8, 128-132.
19. Savelchuk, I. B. (2019). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v innovatsiinomu osvitnomu seredovyschi universytetu [Training of social workers in the innovative educational environment of the university]: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 375 s.
20. Spivak, Ya., Spivak, L., Kuznetsov, O., Biesedina, Ye., Dudnik, K. (2021). Suchasni problemy pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do profesiinnoi diialnosti [Modern problems of training future social workers for professional activity]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika, 34 (2), 105-111.
21. Surhova, S. Iu. (2021). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do preventyvnoi diialnosti [Preparation of future social workers for preventive activities]: monohrafiia. Mykolaiv: Ilion, 252 s.

УДК 351.84

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.10>

Валентина НИКОЛАЄВА

доктор наук з державного управління, доцент кафедри соціальної роботи, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава, вул. Коваля, 3, 36003

ORCID: 0000-0003-4594-303X

Наталя МАЛЯРЧУК

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро, вул. Гоголя, 29, 49044

ORCID: 0000-0002-5150-452X

Бібліографічний опис статті: Николаєва, В., Малярчук, Н. (2024). Упровадження реформи деінституціалізації соціального обслуговування людей літнього віку в Україні: виклики сьогодення. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 68–73, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.10>

УПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ ДЕІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглянуто питання соціального обслуговування та соціальної підтримки людей літнього віку. Наведено статистичні дані кількості державних інституцій на сьогоднішній момент. Імплементация нової системи надання соціальних послуг в умовах децентралізації для літніх людей має низку визначальних переваг, серед яких особливу увагу заслуговує деінституціалізація.

Зауважено на негативних наслідках перебування людей похилого віку в великих установах інтернатного типу. Надано характеристику інституційної культури, що існує в державних інституціях для людей літнього віку. Доведено, що в умовах реформи деінституціалізації всі установи тривалого стаціонарного перебування замінюються на послуги сімейного типу або послуги на рівні громади. Одним з основних завдань є забезпечення здійснення процесу деінституціалізації з дотриманням прав користувачів та груп, зведенням до мінімуму ризику заподіяння шкоди та отриманням позитивних результатів всіх зацікавлених осіб.

Авторами акцентовано на появі в Україні пансіонатів для людей похилого віку приватної форми власності. Але за результатами перевірки таких пансіонатів представниками Офісу Омбудсмана було виявлено низку порушень. Хоча ухвалено нормативні акти щодо обов'язковості внесення до Реєстру інформації про надавачів соціальних послуг, про порядок надання соціальних послуг, здійснення заходів контролю, спрямованих на дотримання законодавства під час надання соціальних послуг, проте надавачі соціальних послуг не надають інформацію про свою діяльність для внесення їх до Реєстру надавачів соціальних послуг і працюють з порушенням вимог чинного законодавства.

Розкрито стимулювання та заохочення створення дорадчих та консультативних органів літніх людей на всіх рівнях. Згадано алгоритм деінституціалізації соціального обслуговування осіб похилого віку, який у 2017 р. був розроблений, але так і незапроваджений в Україні. Визначено низку головних проблем, які передбачалося розв'язати протягом 2023-24 рр. для реалізації реформи деінституціалізації. Зокрема усі заходи суттєво загальмувалися після повномасштабного вторгнення РФ на територію України та введення воєнного стану.

Таким чином, успішна національна політика щодо людей літнього віку може бути реалізована шляхом активізації їх залучення до суспільного життя у громадах.

Ключові слова: люди літнього віку, деінституціалізація, державні інституції, соціальне обслуговування.

Valentyna NYKOLAIEVA

Doctor of Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University», 3, Koval Str., Poltava, Ukraine, 36003

ORCID: 0000-0003-4594-303X

Natalia MALIARCHUK

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work, State Higher Education Institution «Pryazovskyi State Technical University», 29, Gogol Str., Dnipro, Ukraine, 49044

ORCID: 0000-0002-5150-452X

To cite this article: Nykolaieva, V., Maliarchuk, N. (2024). Uprovadzhennia reformy deinstytutsializatsii sotsialnoho obsluhovuvannia liudei litnoho viku v Ukraini: vyklyky sohodennia [Implementation of the reform of social services deinstitutionalization for elderly people in Ukraine: today's challenges]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 68–73, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.10>

IMPLEMENTATION OF THE REFORM OF SOCIAL SERVICES DEINSTITUTIONALIZATION FOR ELDERLY PEOPLE IN UKRAINE: TODAY'S CHALLENGES

The article deals with the issue of social service and social support of the elderly. The statistical data of the number of state institutions as of today are presented. The implementation of a new system of providing social services in conditions of decentralization for the elderly has a number of defining advantages, among which deinstitutionalization deserves special attention.

The negative consequences of the stay of elderly people in large residential-type institutions have been noted. A description of the institutional culture existing in state institutions for the elderly is provided. It has been proven that under the conditions of the deinstitutionalization reform, all institutions of long-term inpatient stay are replaced by family-type services or services at the community level. One of the main tasks is to ensure the implementation of the deinstitutionalization process while respecting the rights of users and groups, minimizing the risk of harm and obtaining positive results for all interested parties.

The authors emphasized the emergence of privately owned boarding houses for the elderly in Ukraine. However, as a result of the inspection of such boarding houses by representatives of the Ombudsman's Office, a number of violations were found. Although normative acts have been adopted regarding the mandatory entry into the Register of information about social service providers, about the procedure for providing social services, implementation of control measures aimed at compliance with legislation during the provision of social services, however, social service providers do not provide information about their activities for entering them to the Register of social service providers and work in violation of the requirements of current legislation.

Stimulation and encouragement of the creation of advisory and consultative bodies of elderly people at all levels is revealed. The algorithm of social services deinstitutionalization for the elderly was mentioned, which was developed in 2017, but has not yet been implemented in Ukraine. A number of main problems were identified, which were supposed to be solved during 2023-24 for the implementation of the deinstitutionalization reform. In particular, all measures were significantly slowed down after the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine and the introduction of martial law.

Thus, a successful national policy for the elderly can be implemented by increasing their involvement in social life in communities.

Key words: elderly people, deinstitutionalization, state institutions, social service.

Актуальність проблеми. Соціальна підтримка і обслуговування людей літнього віку – необхідний атрибут життєдіяльності будь-якого суспільства, хоча її засоби та форми, зрозуміло, залежать від рівня розвитку даного соціуму, його звичаїв та традицій, менталітету його членів. В Україні довгий час соціальні послуги людям похилого віку надавалися в державних інституціях, у тому числі у великих інтернатних закладах.

Такі установи створювалися спочатку для забезпечення догляду, харчування та проживання, проте зараз доведено, що вони не можуть надати особистісно-орієнтовані послуги та відповідну підтримку, необхідну для здійснення повної соціальної інклюзії. Фізична ізоляція від суспільства та сім'ї сильно обмежує дієздатність і готовність людей, які проживають або виховуються в таких установах, до повноправної участі в житті свого спільноти та суспільства в цілому.

Згідно з даними Мінсоцполітики, станом на 01.01.2022 у системі соціального захисту населення функціонувало 282 інтернатні заклади / установи, де проживало понад 43,3 тис. осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, з них: 89 будинків-інтернатів для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, проживало 10,9 тис. осіб; 157 психоневрологічні інтернати, де проживало 28,1 тис. осіб; 313 відділень стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центрів надання соціальних послуг (Вимога ЄС щодо деінституціалізації послуг для людей з інвалідністю в Україні, 2022).

Ці заклади успадкувала система соціальної роботи сучасної України. Ще у 90-ті роки ХХ ст. почався розвиток інноваційних нестационарних закладів для людей літнього віку,

людей з інвалідністю. Але все це здійснювалося досить повільними темпами, не системно, без вивчення та врахування потреб нужденних і ресурсів громади. У цьому сенсі досить корисним для українського суспільства є досвід європейських країн у запровадженні альтернативних форм догляду і соціального обслуговування літніх людей на рівні громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій та експертній спільноті проблематику реформування системи соціальних послуг для людей літнього віку розглядають українські вчені: В. Гошовська, О. Давидюк, К. Дубич, Е. Лібанова, Н. Кабаченко, М. Кравченко, Л. Нікілева, Г. Попович, Л. Сідельнік, В. Скуратівський, О. Черниш та ін. Одночасно сучасні модернізаційні процеси в соціальній сфері, зокрема соціального обслуговування літніх людей потребують якісно нових підходів та досліджень з урахуванням попередніх напрацювань. Наразі в практиці соціальної роботи недостатньо досліджено питання деінституціалізації соціального обслуговування людей літнього віку в Україні.

Мета статті – висвітлення проблем упровадження реформи деінституціалізації в Україні у сфері соціального обслуговування людей літнього віку з урахуванням змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зауважимо, що в установах інтернатного типу люди літнього віку ізольовані від ширшої спільноти та/або змушені жити разом; не мають достатнього контролю над своїм життям та над прийняттям рішень, які їх зачіпають; вимоги самої організації, зазвичай, мають пріоритет над індивідуальними потребами людей, які наявні в цих установах. У рамках існуючих закладів для людей літнього віку склалася своєрідна інституційна культура. Деякі з характеристик інституційної культури надані в табл. 1.

Вітчизняні науковці (Є. Головаха; Н. Паніна, 2001) наголошують, що «деінституціалізація є процесом руйнування інституціональних утворень, зміною соціальних правил і явно вираженим (або прихованим, латентним) неприйняттям інституціональних вимог до соціальної поведінки». Тобто акцент повинен бути зроблений на те, щоб ці малі установи були для невеликої кількості людей і щоб вони не несли елементи інституційної культури.

Багато країн розпочали процес перетворення методів забезпечення догляду за літніми людьми та замінили деякі або всі установи тривалого стаціонарного перебування на послуги сімейного типу або послуги на рівні громади. Одним з основних завдань є забезпечення здійснення процесу деінституціалізації з дотриманням прав користувачів та груп, зведенням до мінімуму ризику заподіяння шкоди та отримання позитивних результатів всіх зацікавлених осіб. Процес повинен забезпечувати повагу прав, гідності, потреб та побажань кожної літньої людини та її сім'ї у нових системах догляду та підтримки.

За даними Національної соціальної сервісної служби України, наразі в державі функціонує 78 будинків-інтернатів для людей з інвалідністю, осіб літнього віку, зокрема 21 геріатричний пансіонат, у яких перебували 11 400 осіб. Відповідно до отриманої інформації від обласних військових адміністрацій, загальна кількість пансіонатів приватної форми власності становить 253, наразі їхня кількість значно більша. Слід зауважити, що за результатами перевірки пансіонатів приватної форми власності для літніх людей представниками Офісу Омбудсмена було виявлено низку порушень, зокрема порушення права на життя та безпеку; права на охорону здоров'я; права на свободу та особисту недоторканність; права на достатній життєвий рівень, право на інформацію (Круглий стіл щодо додержання прав людей літнього віку в установах приватної форми власності під час воєнного стану, 2023). Хоча Президентом України підписано Указ «Про деякі заходи щодо забезпечення прав громадян на якісні та безпечні соціальні послуги» та Кабінетом Міністрів ухвалено нормативні акти щодо обов'язковості внесення до Реєстру інформації про надавачів соціальних послуг, про порядок надання соціальних послуг, здійснення заходів контролю, спрямованих на дотримання законодавства під час надання соціальних послуг, проте надавачі соціальних послуг не надають інформацію про свою діяльність для внесення їх до Реєстру надавачів соціальних послуг і працюють з порушенням вимог чинного законодавства. Тому здійснення своєчасного моніторингу і контролю за їх діяльністю значно ускладнюється.

Деякі з характеристик інституційної культури

Характеристика, властивість	Зміст та сутність
деперсоналізація	видалення особистих предметів, знаків та символів індивідуальності та людяності
регламентованість	жорсткий розклад підйому та відбою, живлення та активностей, незалежно від особистих уподобань та потреб
загальне лікування	лікування у групах без дотримання конфіденційності чи індивідуальності
соціальна дистанція	відмінності у статусі персоналу та мешканців закладу

Протягом останніх десятиліть у розвинутих країнах світу є тенденція стимулювати людей поважного віку до активної участі в соціальному житті. Національні уряди, спираючись на відповідні інституції, намагаються подолати ставлення до літніх людей винятково як до об'єктів допомоги та піклування. Натомість докладають зусиль до залучення їх ухвалювати рішення, які безпосередньо стосуються їхнього життя. Одним з напрямів на цьому шляху є стимулювання та заохочення створення дорадчих та консультативних органів літніх людей на всіх рівнях.

Вважаємо на доцільне згадати алгоритм деінституціалізації соціального обслуговування осіб похилого віку, який у 2017 році розробив Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та Національна академія наук України (Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення, 2017). На жаль, цей алгоритм не був запроваджений.

Наразі у 2022 році було визначено низку головних проблем, які передбачалося розв'язати протягом 2023-24 рр. для реалізації реформи деінституціалізації (Стратегічний план діяльності Міністерства соціальної політики України, 2022):

- відсутність стимулюючих механізмів для органів місцевого самоврядування, спрямованих на запровадження в територіальних громадах системної соціальної роботи, розвиток ринку соціальних послуг (правових, фінансових, організаційних тощо);

- низький рівень оплати праці працівників надавачів соціальних послуг та, відповідно, низький рівень кваліфікації кадрів;

- відсутність державного контролю за дотриманням надавачами соціальних послуг вимог законодавства з питань надання соціальних послуг;

- низький рівень охоплення якісними соціальними послугами вразливих верств населення

на рівні територіальних громад, насамперед дітей, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- високий рівень інституціалізації установ з догляду за особами з інвалідністю, особами похилого віку та недостатність закладів / установ, що є альтернативою стаціонарним;

- обмежена кількість і недостатній кваліфікаційний рівень фахівців із соціальної роботи, інших працівників, які надають соціальні послуги в територіальних громадах;

- низький рівень охоплення соціальними послугами осіб похилого віку.

Серед причин нерівного доступу українців літнього віку до соціальних послуг виділимо три. Інституційна – пов'язана з недоліками в роботі служб, що мають виявляти осіб, які потребують допомоги, інформувати населення про права та можливості щодо отримання певних видів допомоги чи послуг, надавати такі послуги та допомогу у повному обсязі та відповідної якості тощо.

Фінансова – нестача коштів у державному та місцевих бюджетах на сферу соціальних послуг. За даними Мінсоцполітики, на організацію та надання соціальних послуг спрямовується в середньому менше 10 % соціальних видатків (О. Давидюк, 2018).

Правова – пов'язана із недосконалістю законодавства та потребою його приведення до реалій сьогодення.

Необхідно зазначити, що вирішення вищезазначених питань суттєво загальмувалося після повномасштабного вторгнення РФ на територію України та введення воєнного стану.

Що стосується дорослих, то профілактика означає широкий спектр допоміжних послуг для фізичних осіб та їхніх сімей з метою запобігання потребі інституціалізації. Говорячи про людей похилого віку, слід зосередити увагу на попередженні захворювань, втрати функціо-

нування та відновлення незалежності. Профілактика має охоплювати як основні, і спеціалізовані послуги. Перехід від інституційного догляду до системи послуг на рівні громади.

Інституційне середовище саме по собі призводить до додаткових порушень, які можуть залишитись у людей до кінця життя. Нестача особистого життя, брак самостійності та відсутність поваги до недоторканності особи можуть уповільнити індивідуальний емоційний та соціальний розвиток. Такі терміни, як «соціальна депривація» та «вивчена безпорадність» були запропоновані, щоб описати психологічні ефекти впливу інтернатного проживання.

Негативно вплив також позначається на мовному та інтелектуальному розвитку, інституціоналізація може призвести до виникнення низки порушень психічного здоров'я, у тому числі агресивності та депресії.

Ініціатива ВООЗ «Міста, дружні до людей похилого віку» з'явилася у 2006 році завдяки створенню Всесвітньою організацією охорони здоров'я «Глобальної мережі міст, дружніх до людей похилого віку». Програма націлена на соціальні, економічні фактори, а також на фактори довкілля, які впливають на здоров'я та благополуччя людей похилого віку, і має завдання визначити ключові елементи міського соціуму, які підтримують активне та здорове

старіння. Було складено керівництво, в якому визначено вісім аспектів міського життя, які можуть вплинути на здоров'я та рівень життя людей літнього віку: зовнішній простір та будинки, транспорт, житло, соціальна активність; повага та соціальна включеність, участь у громадському житті та працевлаштування, спілкування та інформація, підтримка товариства та послуги з охорони здоров'я. (ВООЗ. Старіння і життя, 2006).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, імплементація нової системи надання соціальних послуг в умовах децентралізації для літніх людей має низку визначальних переваг: розробка превентивного механізму раннього виявлення вразливості та попередження складних життєвих обставин; деінституціалізація системи надання соціальних послуг; удосконалення адміністрування та управління соціальними послугами; запровадження державних стандартів соціальних послуг; створення системи моніторингу та оцінки якості соціальних послуг; диверсифікація надавачів соціальних послуг (соціальне замовлення); перехід на фінансування соціальних послуг, а не закладу.

Подальші дослідження з означеної проблеми вважаємо за доцільне вивчення та аналіз європейського досвіду процесу деінституціалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вимога ЄС щодо деінституціалізації послуг для людей з інвалідністю в Україні: чому це важливо і з чого почати? URL: <https://rubryka.com/blog/yes-deinstytutsializatsiyi-poslug-lyudy-z-invalidnistyu/> (дата звернення 15.02.2024).
2. Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціалізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2001. №2. С. 5–22.
3. Круглий стіл щодо додержання прав людей літнього віку в установах приватної форми власності під час воєнного стану. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/kruglij-stil-shchodo-doderzhannya-prav-lyudej-litnogo-viku-v-ustanovah-privatnoyi-formi-vlasnosti-pid-chas-voennogo-stanu (дата звернення 15.02.2024).
4. Деінституціалізація соціального обслуговування: деякі аспекти реалізації в Україні. Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення. URL: <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Deinstytualizatsiya-sotsialnogo-obslugovuvannya.pdf> (дата звернення 15.02.2024).
5. Стратегічний план діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023–2024 роки). URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/6220.html> (дата звернення 15.02.2024).
6. Давидюк О. О. Суб'єктивний підхід до оцінювання якості обслуговування в інтернатних установах. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 1 (32). С.100–113.
7. ВООЗ. Старіння і життя. Здоров'я сім'ї та суспільства. Женева. URL: www.who.int/ageing/en (дата звернення 15.02.2024).

REFERENCES:

1. Vymoha ЄС shchodo deinstytutsializatsiyi poslug dlya lyudey z invalidnistyu v Ukraini: chomu tse vazhlyvo i z choho pochaty [EU demand for deinstitutionalization of services for people with disabilities in Ukraine: why it is impor-

tant and where to start]. Available at: <<https://rubryka.com/blog/yes-deinstytutsializatsiyi-poslug-lyudy-z-invalidnistyu/>> [accessed 15 February 2024].

2. Holovakha YE., Panina N. (2001) Postradyans'ka deinstytutsializatsiya i stanovlennya novykh sotsial'nykh institutiv v ukrayins'komu suspil'stvi [Post-Soviet deinstitutionalization and formation of new social institutions in Ukrainian society]. *Sotsiologiya : teoriya, metody, marketynh*, no. 2. pp. 5–22.

3. Kruhlyy stil shchodo doderzhannya prav lyudey litn'oho viku v ustanovakh pryvatnoyi formy vlasnosti pid chas voyennoho stanu [Roundtable on observing the rights of the elderly in privately owned institutions during martial law]. Available at: <https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/kruglij-stil-shchodo-doderzhannya-prav-lyudej-litnogo-viku-v-ustanovah-privatnoyi-formi-vlasnosti-pid-chas-voyennogo-stanu> [accessed 15 February 2024].

4. Deinstytutsionalizatsiya sotsial'noho obsluhovuvannya: deyaki aspekty realizatsiyi v Ukrayini. Naukovo-doslidnyy instytut pratsi i zaynyatosti naselennya [Deinstitutionalization of social services: some aspects of implementation in Ukraine. Research Institute of Labor and Population Employment]. Available at: <<http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Deinstytualizatsiya-sotsialnogo-obslugovuvannya.pdf>> [accessed 15 February 2024].

5. Stratehichnyy plan diyal'nosti Ministerstva sotsial'noyi polityky Ukrayiny na 2022 byudzhetnyy rik i dva byudzhetni periody, shcho nastayut' za planovym (2023–2024 roky) [Strategic activity plan of the Ministry of Social Policy of Ukraine for the 2022 budget year and the two upcoming budget periods (2023–2024 years)]. Available at: <<https://www.msp.gov.ua/documents/6220.html>> [accessed 15 February 2024].

6. Davydyuk O. O. (2018). Sub'yektyvnyy pidkhid do otsinyuvannya yakosti obsluhovuvannya v internatnykh ustanovakh. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, no. 1 (32). pp.100–113.

7. VOOZ. Starinnya i zhyttya. Zdorov'ya sim'yi ta suspil'stva. Zheneva. [WHO. Aging and life. Family and community health. Geneva]. Available at: <www.who.int/ageing/en> [accessed 15 February 2024].

УДК 364

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.11>

Юлія ОВОД

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна, 29000

ORCID: 0000-0001-5226-2422

Бібліографічний опис статті: Овод, Ю. (2024). Проблема соціально-психологічного супроводу випускників інтернатних закладів на сучасному етапі. *Ввічливість. Humanitas, 1*, 74–80, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.11>

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВИПУСКНИКІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена дослідженню проблеми соціально-психологічного супроводу вихованців інтернатних закладів на сучасному етапі. Сучасні дослідження доводять, що фізичний та психологічний розвиток дітей, які проживають та виховуються в інтернатних закладах для дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, відрізняються від розвитку своїх однолітків, які живуть у сім'ях.

Автором проаналізовано, що вихованці закладів інтернатного типу не пристосовані до самостійного життя, зіштовхуються із проблемами професійної орієнтації, проблемою створення та збереження сім'ї, визначення свого місця у суспільстві. У них викликають труднощі з вирішенням таких проблем, як працевлаштування; оформлення документів для отримання допомог чи субсидій на житло; проблеми особистісного характеру (взаємини з ровесниками, сусідами, невпевненість у завтрашньому дні).

Основною причиною дезадаптації дітей є відсутність вчасно набутих навичок соціалізації, а також позиція утримання, яка сформувалася у закладі інтернатного типу.

Всі перераховані проблеми можна подолати лише за допомогою професійної підтримки в процесі адаптації особистості до нових соціальних умов. Така допомога здійснюється в рамках спеціальної діяльності – соціально-психологічного супроводу.

Широкий зміст поняття «соціальний супровід» розуміється як цілеспрямований процес, який триває тимчасово або на постійній основі, який здійснюється різноманітними органами соціальних служб з метою надання соціальної допомоги та підтримки людям, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, а також профілактика шкідливих для фізичного чи психічного здоров'я особистості ситуацій.

Ключові слова: соціально-психологічний супровід, адаптація, соціалізація, заклади інтернатного типу, соціально-психологічна допомога та підтримка.

Julia OVOD

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work and Social Pedagogy, Khmelnytskyi National University, 11 Instytutaska str., Khmelnytskyi, Ukraine, 29000

ORCID: 0000-0001-5226-2422

To cite this article: Ovod, Y. (2024). Problema sotsialno-psykholohichnoho suprovodu vypuskykiv internatnykh zakladiv na suchasnomu etapi [The problem of social and psychological support for graduates of residential institutions at the current stage]. *Vvichlyvist. Humanitas, 1*, 74–80, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.11>

THE PROBLEM OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR GRADUATES OF RESIDENTIAL INSTITUTIONS AT THE CURRENT STAGE

The article is devoted to the study of the problem of social and psychological support of pupils of residential institutions at the current stage. Modern studies prove that the physical and psychological development of children who live and are brought up in residential institutions for orphans and children deprived of parental care differ from the development of their peers who live in families.

The author has analyzed that the pupils of boarding-type institutions are not adapted to independent life, they face problems of professional orientation, the problem of creating and preserving a family, determining their place in society. They have difficulties in solving such problems as employment; preparation of documents for receiving

benefits or subsidies for housing; personal problems (relationships with peers, neighbors, uncertainty about the future).

The main reason for children's maladjustment is the lack of timely acquired socialization skills, as well as the position of a dependent, which was formed in a boarding-type institution.

All of the listed problems can be overcome only with the help of professional support in the process of adapting the individual to new social conditions. Such assistance is provided within the framework of special activities – social and psychological support.

The broad meaning of the concept of "social support" is understood as a purposeful process that lasts temporarily or on a permanent basis, which is carried out by various social service bodies with the aim of providing social assistance and support to people who are in difficult life situations, as well as the prevention of harmful for physical or mental health personality situations.

Key words: socio-psychological support, adaptation, socialization, residential type institutions, socio-psychological assistance and support.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства особливої уваги надають проблемі після інтернатного супроводу випускників, вирішення якої є надзвичайно актуальним.

Необхідно не лише забезпечити випускників інтернатних закладів житлом та місцем роботи, тобто надати допомогу у життєво необхідних потребах, але і виховувати їх таким чином, щоб вони були підготовленими до майбутнього самостійного життя і стали гідними громадянами нашої держави.

Ситуація після виходу випускника з інтернатного закладу передбачає суттєві зміни від знайомої та звичної атмосфери, близьких людей, розпорядку дня та особливого способу організації життя до змін в особистому життєвому пристосуванні, які до даного етапу залишалися невідомими.

Вступаючи в доросле життя такі діти зіштовхуються із проблемами житла, працевлаштування, організації побуту, харчування, забезпеченням для себе прожиткового мінімуму, а також взаємодія у суспільстві, медична допомога, створення та збереження власної сім'ї і т.д.

До вирішення усіх цих питань випускники інтернатних закладів зазвичай не підготовлені, оскільки не володіють достатньою соціально-психологічною адаптованістю.

Фізичний та психологічний розвиток дітей, які проживають та виховуються в інтернатних закладах для дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, відрізняються від розвитку своїх однолітків, які живуть у сім'ях. Більшість дітей, які потрапили до інтернатів, пережили складні життєві обставини, зіштовхнулися із насиллям, проблемами алкогольної та наркотичної залежності, затягування до злочинних угруповань.

Результатом таких травмуючих обставин є втрата у дитини відчуття захищеності та довіри до оточуючого середовища. Серед вихованців інтернатних закладів спостерігається специфічний розвиток усіх аспектів самосвідомості. Це проявляється у ситуативному проживанні життя, відчуженні досвіду, що заважає розвитку адекватної самооцінки та рівню домагань. Їм також притаманне порушення рольової ідентифікації, так як відсутні зразки для наслідування важливих соціальних ролей, таких як подружжя, батьки, громадяни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі особливостей соціалізації та адаптації випускників інтернатних закладів присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема О. Безпалько, М. Дубровіної, М. Лисіної, С. Мещерякової, А. Адлера, А. Фрейда та багатьох інших.

Метою дослідження є характеристика особливостей соціально-психологічного супроводу вихованців закладів інтернатного типу на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поряд із наявними психологічними проблемами присутні і труднощі соціалізації вихованців інтернатних закладів.

У дітей відсутня можливість засвоєння соціального досвіду батьків шляхом наслідування їх поведінки та способів подолання життєвих труднощів, або ж такий досвід має негативний соціальний характер.

В той же час обмеження соціальних контактів, які притаманні режиму проживання в закладах інтернатного типу, впливають на засвоєння дитиною усієї системи соціально-рольових відносин.

У дитини формується особлива рольова позиція – «позиція сироти», яка не має під-

тримки та схвалення суспільством. Окрім цього, сповільнений процес саморегуляції, який виникає у зв'язку з поступовою заміною зовнішнього контролю поведінки на внутрішній самоконтроль.

Такі особливості є наслідком специфіки організації життя дитини у закладах інтернатного типу, де функція контролю повністю належить вихователям.

Важка спадковість, неблагополучні біологічні та соціальні фактори є причинами різних відхилень в розвитку дітей, які виховуються в закладах інтернатного типу, що ще більше ускладнює їх соціальну адаптацію.

Стан випускників, які знаходяться на порозі виходу з інтернату можна охарактеризувати як розгубленість перед самостійним життям. Перед ними формально відкривається безліч шляхів і в той же час реалізація власного вибору обмежена або зіштовхується в певних труднощах.

Випускники перебувають в стані психологічного стресу. Якщо в стінах закладу про них піклувалися, забезпечували, то за межами

інтернату необхідно самому забезпечувати собі умови для життя, по новому організувати власний життєвий простір. Тому зазвичай вони входять у доросле самостійне життя з відчуттям страху, невпевненості, самотності, їх лякає така свобода та самостійність, оскільки такий стиль життя кардинально відрізняється від звичного для них (Капська, 2012).

В той же час суспільство психологічно та морально не готове сприймати молодих людей зі статусом сироти, що виражене у відмові в працевлаштуванні, небажанні роботодавців та трудових колективів допомагати випускникам інтернатних закладів, особливо в умовах ринкової конкуренції.

Якщо розглядати усі негативні фактори, які сповільнюють процес соціалізації вихованців інтернатних закладів, то умовно їх можна об'єднати в декілька груп. Коротка їх характеристика представлена у таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що основними проблемами, з якими зіштовхуються вихованці інтернатних закладів, є економічні, соціальні та психологічні проблеми.

Таблиця 1

**Класифікація першочергових проблем,
з якими зіштовхуються випускники інтернатних закладів**

№ з/п	Групи проблем	Прояв у повсякденному житті
1	Емоційні або психотравмуючі проблеми	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність батьківського спілкування; – деформація сімейних зв'язків; – обмежене коло спілкування; – дефіцит любові, ласки та уваги; – жорстоке поводження персоналу та прояви агресії в колективі однолітків; – посилене відчуття тривожності, вороже сприйняття соціуму; – несформованість власного «Я»; – відсутність можливості власного вибору; – замкнутість та закомплексованість.
2	Територіальні та економічні проблеми	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність власних заощаджень; – відсутність особистого простору (власна кімната чи місце для усамітнення); – невмінні розпоряджатися коштами; – цілодобове перебування в обмеженому просторі; – відсутність особистих речей (крім одягу і предметів особистої гігієни).
3	Соціальні проблеми	<ul style="list-style-type: none"> – соціальна незахищеність після виходу з інтернатного закладу; – деформація власного соціального досвіду; – відсутність моральної та матеріальної підтримки; – несформованість навичок планування власного життя; – надмірна опіка зі сторони вихователів; – невміння та відсутність бажання протидіяти негативному сторонньому впливу; – спадковість, що негативно впливає на стан здоров'я

Особливості соціально-психологічного статусу випускників та реалії сучасного суспільства сповільнюють процес їх соціальної адаптації в післяінтернатний період.

В свою чергу наявність специфічних ризиків та труднощів в процесі влаштування життя сприяють необхідності організації післяінтернатного супроводу.

В основі організації такої роботи лежать принципи та норми міжнародного права та законодавства України. Згідно із Державним стандартом (від 19 жовтня 2016 року №1367/29497) визначений зміст, обсяг, умови та порядок надання соціальної послуги соціальної інтеграції випускникам інтернатних закладів (установ), показники її якості для суб'єктів усіх форм власності та господарювання, які надають таку послугу.

Цим законом гарантовані усі права і додаткові пільги випускника, які сприяють їх соціальному захисту в післяінтернатний період, тобто це і матеріальна підтримка, і першочергове право на житло, можливість професійного навчання, допомога у працевлаштуванні та медичне обслуговування.

Станом на сьогодні система післяінтернатного супроводу випускників – це комплекс заходів, які реалізуються на основі взаємодії усіх служб соціального захисту, діяльність яких спрямована на забезпечення успішної соціальної адаптації та самореалізації дітей – сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

Як правило, соціально-психологічний супровід містить три етапи.

На першому етапі – *підготовчому* – збирається уся необхідна інформація про випускника, складається карта найближчого оточення, розробляється індивідуальна програма соціально-психологічного супроводу.

На другому етапі, який носить назву *адаптаційного*, надається безпосередньо допомога випускникам закладів інтернатного типу у вирішенні важливих питань, а саме: житло, освіта, працевлаштування, медичне обслуговування, юридична допомога.

На третьому етапі, тобто *безпосередньо супроводі*, випускника інтернатного закладу застосовується диференційний підхід з визначенням ступеня складності проблем з питань облаштування та прийняття на облік. На кожному з етапів проводиться моніторинг резуль-

татів супроводу за певний період часу (Чумак, 2020).

У процесі соціально-психологічного супроводу випускників інтернатних закладів реалізуються наступні моделі роботи:

- модель соціального супроводу на базі центру післяінтернатної адаптації;

- модель супроводу при організації напівзалежного проживання на базі соціальних гуртожитків для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- модель соціального супроводу як продовження роботи закладу інтернатного типу, тобто кураторство;

- модель післяінтернатного супроводу із залученням інституту прийомної сім'ї та дитячих будинків сімейного типу;

- модель організації соціального супроводу з застосуванням інституту наставництва (залучення до роботи волонтерів);

- модель соціального супроводу на базі центрів соціального обслуговування (при умові самостійного проживання після виходу з інтернату);

- модель соціального супроводу на базі центрів підтримки випускників зі стаціонарним проживанням або денні центри;

- моделі соціального супроводу і надання допомоги випускникам за рахунок благодійних організацій.

Найпоширенішою є модель соціального супроводу випускників закладів інтернатного типу, яка проводиться на базі центрів післяінтернатної адаптації.

Напрямами роботи центрів є методична, соціальна та консультаційна допомога, відновлення соціальних та родинних контактів, набуття соціально-побутових навичок дітям – сиротам та дітям, які залишилися без піклування батьків, а також і іншим категоріям сімей, які потрапили у складні життєві обставини (рис. 1).

Тут випускникам надається відповідна консультативно-методична, психологічна допомога або соціально-психологічний супровід. Також при центрах можуть створюватися структурні підрозділи, у яких надають випускникам закладів інтернатного типу можливість тимчасового проживання.

Молодь із числа дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вихо-

ванців інтернатних закладів можна віднести до категорії «груп ризику», що потребує соціальної підтримки та допомоги.

Варто наголосити на тому, що соціально-психологічний супровід має проводити авторитетна для випускника особа, яка і в особистісному і професійному відношенні готова виконувати роль наставника і порадирика.

Специфічні умови виховання та розвитку вихованців інтернатних закладів, їх попередній соціальний досвід суттєво впливають на формування особистості молодої людини.

Механізм реалізації соціально-психологічного супроводу включає в себе наступні напрямки:

- реалізація програми підготовки випускників до самостійного життя за межами інтернату;
- розробка та впровадження інноваційних технологій допомоги та підтримки, в основі яких лежить індивідуальний підхід в процесі реалізації соціального супроводу;
- підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів центрів соціальних

Рис. 1. Напрямки роботи центрів із вихованцями інтернатних закладів

служб для сім'ї, дітей та молоді, діяльність яких напряму пов'язана із соціальною адаптацією випускників інтернатних закладів;

- обмін досвідом та забезпечення взаємодії усіх структур соціального захисту, благодійних, недержавних організацій, психологів, волонтерів у вирішенні питань соціальної адаптації випускників закладів інтернатного типу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Незважаючи на ряд заходів, які здійснює держава в питаннях соціального захисту, ситуація з соціальною адаптацією випускників залишається напруженою.

Серед причин низької ефективності системи після інтернатного супроводу варто виділити:

- неготовність суспільства активно взаємодіяти із випускниками інтернатних закладів;
- негативні установки по відношенню до даної категорії молоді;
- нерозуміння їх проблем;

- прояви дискримінації під час влаштування на роботу;

- відсутність контролю зі сторони суспільства за дотриманням прав випускників інтернатних закладів;

- недостатньо сформована необхідна інфраструктура після інтернатної адаптації та соціально-психологічного супроводу (Капська, 2012).

Якщо детальніше розглядати проблему працевлаштування вихованців інтернатного закладу, то суб'єктами взаємодії у процесі соціального супроводу тут є вихованець, соціальний працівник, психолого-педагогічні служби організації для дітей – сиріт, педагоги організації професійного навчання, медичні працівники, спеціалісти служби зайнятості та управління кадрами.

На першому етапі, а саме *підготовки вихованця до випуску*, вирішуються наступні завдання:

– діагностика потреб та можливостей вихованця для отримання професійної освіти, готовність до випуску;

– визначення тих професій, які відповідають стану здоров'я випускника та вимоги професії до працівника;

– визначення можливостей опанування професії та місця подальшого працевлаштування;

– організація «трудових спроб»;

– спільно із випускником закладу інтернатного типу складання індивідуального плану соціального супроводу;

– обговорення та затвердження плану соціального супроводу.

Наступний етап – *післяінтернатний супровід під час професійного навчання*. Основними завданнями, які вирішуються є:

– вивчення ситуації випускника у новому статусі та діагностика реакції на адаптаційний період;

– уточнення необхідності зміни програми соціального супроводу у зв'язку із зміною потреб;

– розподіл відповідальності за виконання індивідуального плану соціального супроводу між соціальною службою та закладом освіти;

– реалізація заходів з психологічної, соціальної, педагогічної, медичної та правової допомоги;

– моніторинг інтеграції випускників у освітній процес та колектив;

– оцінка засвоєння професійних навичок та особистісної готовності до трудової діяльності;

– складання індивідуального плану кар'єрного зростання та професійного резюме.

Третій етап – *первинне працевлаштування*. Фахівець, який здійснює соціально-психологічний супровід, надає допомогу у вирішенні таких завдань:

– аналіз умов працевлаштування, допомога у підписанні трудового договору;

– консультування з проблеми адаптації в трудовому колективі;

– адаптація до місця роботи;

– консультування з проблеми інтеграції у колектив;

– оцінка соціально-трудової адаптації випускника та інформування роботодавця про соціально-трудова адаптацію, а також коригування поведінки та взаємовідносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Активізація зусиль суспільства в даному напрямку дозволить визнати соціальний супровід випускників інтернатних закладів як невід'ємний компонент соціально-психологічної роботи на новому рівні та надасть змогу випускникам успішно пройти етап соціалізації та стати повноправними громадянами нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возна Ю. В. Соціалізація учнівської молоді в процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу: дис. кандидата пед. наук: 13.00.05 / Київ, 2012. – 276 с.
2. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка: навчально-методичний посібник / за ред. Г. М. Бевз, М. Й. Баришевського, Л. І. Тарусової та ін. К.: Міленіум, 2015. 286с.
3. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (дата звернення 18.02.2024)
4. Закон України «Про соціальні послуги» : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671> (дата звернення 18.02.24)
5. Зберегти сім'ю, соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах / автори-упорядники: Мороз О. М., Постолюк Г. І., Семигіна Т. В., Шепіленко О. С. К.: ЕКМО, 2008. 160с.
6. Капська А. Й., Пеша І. В. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
7. Методичний посібник «Модель соціальної підтримки молоді з уразливих груп» (на прикладі досвіду впровадження проекту «Сприяння працевлаштуванню вихованців закладів для дітей-сиріт в Україні»). Режим доступу: архів ДПІСМ, 2016р.
8. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів (установ): наказ Міністерства соціальної політики України від 26.09.2016 року № 1067: URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1367-16> (дата звернення 22.11.2023)
9. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Методичний посібник / С. В. Толстоухова, О. О. Яременко, О. В. Вакуленко та ін. К.: ДЦССМ, Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 88с.

10. Чумак І.О., Овод Ю.В. Прояви соціально-психологічної дезадаптації вихованців інтернатних закладів. Актуальні питання соціальної роботи: надбання, проблеми, перспективи: *Збірник наукових праць студентів та викладачів* / голова редколегії Л.І. Романовська; відповідальна за випуск О.В.Юрченко/ Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. Випуск перший. Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2020. С. 124-127

REFERENCES:

1. Vozna Yu. V. Sotsializatsiia uchnivskoi molodi v protsesi funktsionuvannia sotsialno-pedahohichnoho kompleksu [Socialization of student youth in the process of functioning of the socio-pedagogical complex]: *Candydate's thesis* Sumy:SumSU [in Ukrainian].
2. Dity derzhavnoi opiky: problemy, rozvytok, pidtrymka: navchalno-metodychnyi posibnyk [Children under state care: problems, development, support: educational and methodological manual] / za red. H. M. Bevz, M. Y. Baryshevskoho, L. I. Tarusovoi ta in. K.: Milenium, 2015.286s. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei – syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia» [Law of Ukraine "On ensuring organizational and legal conditions for social protection of children - orphans and children deprived of parental care] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15> (data zvernennia 18.02.2024) [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro sotsialni posluhy» [Law of Ukraine "On social services"] : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671> (data zvernennia 18.02.24) [in Ukrainian].
5. Zberehty simiu, sotsialna robota z simiamy, yaki opynylisia u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh [Save the family, social work with families who find themselves in difficult life circumstances] / avtory-uporiadnyky: Moroz O. M., Postoliuk H. I., Semyhina T. V., Shepilenko O. S. K.: EKMO, 2008.160s. [in Ukrainian].
6. Kapska A. Y., Piesha I. V. Sotsialnyi suprovid riznykh katehorii simej ta ditei. navch. Posib [Kapska A.Y., Piesha I.V. Social support of different categories of families and children]. K.: Tsentri uchbovoi literatury, 2012. 232 s. [in Ukrainian].
7. Metodychnyi posibnyk «Model sotsialnoi pidtrymky molodi z urazlyvykh hrup» (na prykladi dosvidu vprovadzhennia proektu «Spryannia pratsevlashtuvanniu vykhovantsiv zakladiv dlia ditei-syrit v Ukraini») [Methodical guide "Model of social support for youth from vulnerable groups" (on the example of the experience of implementing the project "Promoting the employment of inmates of institutions for orphans in Ukraine")] Rezhym dostupu: arkhiv DIPSM, 2016r. [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy sotsialnoi intehtratsii vypuskniv internatnykh zakladiv (ustanov): nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 26.09.2016 roku № 1067 [On the approval of the State Standard of Social Services for the Social Integration of Graduates of Residential Institutions (Institutions): Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated September 26, 2016 No. 1067]: URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1367-16> (data zvernennia 22.11.2023) [in Ukrainian].
9. Tekhnolohii roboty z riznymy katehoriiami klientiv tsentriv sotsialnykh sluzhb dlia molodi [Technologies for working with different categories of clients of social service centers for youth]: Metodychnyi posibnyk / S. V. Tolstoukhova, O. O. Yaremenko, O. V. Vakulenko ta in. K.: DTsSSM, Derzhavnyi in-t problem simi ta molodi, 2003. 88s. [in Ukrainian].
10. Chumak I.O., Ovod Yu.V. Proiavy sotsialno-psykholohichnoi dezadaptatsii vykhovantsiv internatnykh zakladiv [Chumak I.O., Ovod Yu.V. Manifestations of social and psychological maladjustment of pupils of residential institutions]. Aktualni pyannia sotsialnoi roboty: nadbannia, problemy, perspektyvy: Zbirnyk naukovykh prats studentiv ta vykladachiv / holova redkohii L.I. Romanovska; vidpovidalna za vypusk O.V.Iurchenko/ Khmelnytskyi nats. un-t., kaf. sots. rob. i sots. pedahoh. Vypusk pershyi. Khmelnytskyi: PP Zakolodnyi M.I., 2020. s.124-127 [in Ukrainian].

УДК 364-4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.12>

Тетяна ОПАЛЮК

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-1704-4184

Наталія ГЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-4067-0311

Бібліографічний опис статті: Опалюк, Т., Гевчук, Н. (2024). Освіченість як інтегральна характеристика якості професійної підготовки соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 81–86, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.12>

ОСВІЧЕНІСТЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті представлено результати дослідження проблеми якості професійної підготовки майбутнього соціального працівника через аналіз її інтегральних характеристик. Обґрунтовується позиція важливості як загальних орієнтирів професійного становлення майбутнього фахівця, так і чітко визначених програмних результатів навчання, які діагностуються та аналізуються. Проблема досліджується на методологічному, теоретичному, практично-функціональному рівнях у контексті переходу від інформаційно-репродуктивної системи професійної освіти до компетентнісної, особистісно зорієнтованої (від моделі фахівця сфери соціальних послуг знаючого та вмючого до моделі компетентного, освіченого).

Проведено аналіз поняття «освіченість» через інтеграцію знань, умінь, особистісних характеристик, що мають смислоутворюючу природу і визначають ставлення людини до цінностей, її світобачення, мотивації до самореалізації, саморозвитку, самовдосконалення. Доводиться, що виокремлення глобальних особистісних характеристик у структурі освіченості вказує на те, що орієнтир на модель освіченості є над предметним утворенням, актуальним для всіх освітніх рівнів. Також освіченість може виступати інтегральною характеристикою якості результатів освітньої діяльності для взаємозалежних систем, що особливо актуально для забезпечення неперервності освіти.

На основі узагальнення теоретичних позицій та освітніх практик, що орієнтують на формування освіченості як результату якісної освіти, були виділені системотвірні характеристики та адаптовані до особливостей професійної підготовки фахівця соціальної сфери (здатність до конструктивізму, само ідентифікації, до взаємодії на основі співпраці, забезпечення особистісної орієнтованості освітнього процесу та ін.). Отож, сформовано комплексне уявлення про освіченого фахівця соціальної сфери, який має фундаментальне теоретико-практичне підґрунтя, особистісні характеристики, що визначають здатність ефективно діяти в ситуаціях, які постійно змінюються.

Ключові слова: освіченість, компетентність, грамотність інтеграція, соціальний працівник, соціальна робота.

Tetiana OPALIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Special Education, Psychology, and Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, 61 Ohiienko St, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0003-1704-4184

Nataliia HEVCHUK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, 61 Ohiienko St, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-4067-0311

To cite this article: Opaliuk, T., Hevchuk, N. (2024). Osvichenist yak intehralna kharakterystyka yakosti profesiinoi pidhotovky sotsialnoho pratsivnyka [Education as an integral characteristic of the quality of the social worker's professional training]. *Vvichlyvist. Humanitas, 1*, 81–86, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.12>

EDUCATION AS AN INTEGRAL CHARACTERISTIC OF THE QUALITY OF THE SOCIAL WORKER'S PROFESSIONAL TRAINING

The article presents the results of researching the problem of the quality of future social worker's professional training through the analysis of its integral characteristics. It's substantiated the position of the importance of general guidelines for the professional formation of the future specialist and program learning outcomes, which can be diagnosed and analyzed. The problem was investigated at the methodological, theoretical, and practical-functional levels in the context of transition from an information-reproductive system of professional education to a competency-based, person-directed one (from the model of a knowledgeable specialist in the field of social services to the model of a competent, educated person).

It was analyzed the concept "education" as integration of knowledge, skills, personal characteristics that have a meaningful nature and determine a person's attitude to values, his worldview, motivation for self-realization, self-development, self-improvement.

It's proved that determining global personal characteristics in the structure of education indicates that the orientation of the model of education is super subjective and relevant for all educational levels. Also, education can act as an integral characteristic of the quality results for all interdependent educational systems, which is especially relevant for ensuring the continuity of education. Also, based on the generalization of theoretical positions and educational practices, that focus on the formation of education as a result of quality education, system forming characteristics were determined and adapted to the specifics professional training of a specialist in the social sphere (ability to constructivism, self-identification, interaction based on cooperation, ensuring personal orientation of the educational process, etc.). Thus, it's formed a complex representation of an educated specialist in the social sphere, who has a fundamental theoretical and practical basis, personal characteristics, that defines the ability to act effectively in situations that are constantly changing.

Key words: education, competence, literacy, integration, social worker, social work.

Актуальність проблеми. Як показують дослідження ефективності модернізації системи вищої професійної освіти останніх десятиліть, причинами недостатнього рівня їх ефективності була аспектність змін, пов'язана з активним використанням інноваційних освітніх технологій, які часто не були адаптованими до реальної освітньої практики і спрямованими на отримання конкретного освітнього результату, що визначав якість майбутньої професійної діяльності (інноваційні методи як самоцінність, самоціль).

Означене протиріччя між об'єктивною потребою осучаснення системи професійної освіти соціального працівника, її орієнтацією на нові цілі (компетентність, освіченість) та сформованою практикою реформ галузі актуалізують проблему більш глибокого дослідження моделі кінцевого результату функціонування освітньої системи, структурування та наповнення смислами моделі випускника відповідного професійного спрямування, яка буде слугувати реальним орієнтиром як для суб'єктів її функціонування та розвитку освітньої системи (студенти, викладачі).

У цьому контексті важливо, щоб модель формувалась, як і інтерпретувалась, на методологічному, теоретичному, практично-функціональному рівнях, тобто, насамперед, у всіх учасників освітнього процесу має бути сформоване розуміння нового образу (ідеалу) освіченості як інтеграції професійного та особистісного. Модель має філософську основу і формується як образ освіченої людини, яка в сучасних умовах може успішно адаптуватися до умов ринку, актуалізуючи власний потенціал розвитку, а також забезпечувати само актуалізацію впродовж життя як у професійному, так і в життєвому просторах, які реально є інтегрованими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-методичній літературі феномен освіченості не є предметом масових досліджень, водночас науковці (Безугла М., Реброва О., Пань Шен, Д. Чорноморденко та ін.) використовуючи цей термін, найчастіше асоціюють його з поняттями: компетентність, грамотність, інтелектуальність. При тому акцентується увага на тому, що термін має широкий смисловий контент і передбачає комплекс особистісних

характеристик, які дозволяють ефективно діяти у визначених ситуаціях (освітніх, професійних, життєвих). Автори також мають спільні позиції щодо особистісних характеристик у контексті моделі «освіченість», а також особливостей освітнього процесу, спрямованого на її формування.

Поняття освіченості, компетентності також вивчається у контексті теоретичних та практичних засад професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, які представлені у роботах Н.Горішної, Д.Годлевської, В. Дударьова, О. Безпалько, А. Капської, О. Карпенко, І. Козубовської, Л. Міщик та ін. Предметом досліджень науковців є проблеми визначення сутності професіоналізму, освіченості, компетентності соціального працівника, його особистісних характеристик, ключових компетентностей (як от: комунікативна, аналітико-рефлексивна, соціально-перцептивна, здоров'язбережувальна та ін.), що визначають здатність фахівця до ефективної соціальної роботи, а також реалізації інноваційних підходів до професійної підготовки соціальних працівників, затребуваних сучасним ринком соціальних послуг. Дослідники не мають принципових розбіжностей щодо визначення структури освіченості, професійної компетентності, професіоналізму соціального працівника.

Метою дослідження є трактування сутності освіченості як інтегральної характеристики якості професійної підготовки соціального працівника, аналіз її змістового наповнення, структурної організації, а також особливостей реалізації в системі неперервної освіти, а також в умовах переходу на компетентнісну систему освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компетентнісна освіта за своїм смисловим наповненням передбачає активізацію інтеграційних процесів, що варто трактувати як свого роду протидію інформаційно-знаннєвій освіті (засвоєна інформація як самодостатнє знання), для якої характерні дезінтегративні тенденції, логіка паралельних дій, нівелювання природних взаємозв'язків та взаємовідносин явищ, об'єктів, процесів, що вивчаються. Як зазначає В.В. Каплінський, «людина прямою передачею знань ніколи не навчиться діяти. Тільки ті знання стануть способом успішних дій, які будуть не просто передані і засвоєні у формі

готових висновків, а набуті шляхом власних зусиль, оскільки самі собою висновки не мають цінності без того розвитку, який до них призвів і того розвитку, до якого вони призведуть далі (Каплінський, 2015, с. 6). Головною ознакою зазначеного підходу є предметоцентрична модель навчальної діяльності всіх рівнів та видів освіти навіть у рамках блоків взаємозалежних дисциплін, як-от соціологічних, психологічних, педагогічних в системі професійної підготовки майбутнього соціального працівника.

Це саме стосується і формування інтегральної моделі майбутнього фахівця соціальної галузі, на якого орієнтується здобувач освіти у процесі професійного становлення. В системі інформаційно-репродуктивної освіти вона ніби «розсипається» на складові, за кожен з яких відповідає певний сегмент підготовки. Реально ж головною характеристикою моделі має бути її цілісність, взаємодія та взаємообумовленість усіх компонентів, тобто лише інтеграція забезпечує функціональність моделі, фактично продукуючи якість вищого порядку ніж просте сумування частин.

Перейти від моделі фахівця сфери соціальних послуг знаючого та вмючого до моделі компетентного, освіченого – означає забезпечити природню інтеграцію всіх її складових, вибудовуючи логіку природо відповідних залежностей, ґрунтованих на валідній системотвірній платформі, що має найвищий об'єднувальний потенціал.

Визначаючи сутність поняття «освіченість», варто співвіднести похідні дефініції: освіта та освіченість. Традиційно під освітою розуміють завершення відповідного рівня визначених інституційних освітніх програм (набуття освіти у формальний спосіб, що асоціюється з набуттям певного статусу освіченою людиною, який підтверджується відповідним документом про освіту; загальну, професійну тощо). Поняття «освіченість» означене більшою мірою смисловим навантаженням і асоціюється з поняттями «компетентність», «функціональна грамотність», ерудованість, тобто зі здатність якісно використовувати здобутий у межах певної формальної освіти потенціал. Це також трактується як більш загальне поняття, як грамотність, що реалізується у життєвому, соціальному, життєвому просторах, які реально характеризуються

високим рівнем інтегрованості. Освіченість традиційно сприймається як інтегральний показник якості отриманої освіти і характеризується поєднанням отриманих знань, сформованих вмінь та особистісних якостей. Цей показник завжди буде персоніфікованим і визначає здатність фахівця діяти ефективно в ситуаціях, які постійно змінюються. Це особливо важливо для фахівця соціальної сфери, освіченість якого передбачає здатність до моделювання та реалізації професійної діяльності на основі комплексного аналізу (часто експрес-аналізу) соціальної ситуації, її суб'єктів, виявлення проблеми у цьому контексті та прогнозування можливих алгоритмів її вирішення, визначення умов, які забезпечують ефективність процесу.

У науково-методичній літературі дослідники представляють результати досліджень поняття «освіченість», як і процесу формування, акцентуючи увагу на різних характеристиках, умовах практичної реалізації. Водночас, авторів об'єднує позиція щодо особистісної складової моделі «освіченість», особистісної зорієнтованості освітнього процесу, у контексті якого вона формується. Так, як зазначає Реброва О.Є., «освіченість може відрізнити одну людину від іншої завдяки комбінації охоплених компетенцій, набуття вмінь та досвіду їх застосування в різноманітних галузях життєдіяльності та життєтворчості, що впливає і на професійний формат прояву та самореалізації особистості серед інших (Реброва, Пань Шен, 2018, с. 92).

Акцентується увага на компетентностях, вмінях та досвіді їх використання в практичній діяльності, у такий спосіб вказуючи на те, що знання мають цінність лише тоді, коли вони стали основою вмінь і інтегровані у досвід діяльності суб'єкта освітньої діяльності. Трансформуючи зазначену позицію на соціального працівника, освіченість трактується як результат якісної освітньої діяльності, що засвідчує спроможність майбутнього фахівця соціальної сфери на основі комплексного розуміння соціальної ситуації діяти ефективно, приймати відповідальні рішення, самостійно моделюючи варіант її розвитку, вирішення проблем, що лежать в її основі.

Мілена Безугла трактує поняття «освіченість» також через виділення особистісних характеристик суб'єкта навчання: «в умовах сучасності освіченість варто розглядати не лише як сукуп-

ність знань, отриманих в процесі освіти, а як сукупність певних особистісних характеристик (різнобічна обізнаність, культурність, благородство почуттів, вміння широко мислити, тонко відчувати й «бачити» прекрасне, прямувати шляхом «духовної навігації» (В. Розін), наявність рефлексивного уявлення про набуті знання, наявність власного світобачення, шанобливе ставлення до цінностей і традицій інших народів), що активізують і стимулюють бажання і потребу особи в подальшому самовдосконаленні та гармонійному розвитку (Безугла, 2013, с.15). Дослідниця вказує на широкий спектр особистісних характеристик, що мають духовно-культурну природу і визначають ставлення людини до цінностей, її світобачення, мотивації до самореалізації, саморозвитку, самовдосконалення.

Д. І. Чорноморденко вказує на широкий контент освіченості, зокрема формування через освітню діяльність таких життєво важливих якостей особистості як свобода, здатність до самовираження, особистісної самореалізації, спроможність оволодівати найважливішими смислами, а також прагнення до самоорганізації, у тому числі соціальної. Так, автор зазначає, що «...варто сприймати освічену людину не стільки як особу що засвоїла певний набір компетентностей внаслідок проходження певної освітньої програми, а як таку, що здатна самовиражатися засобами здорового глузду та бути спроможною усвідомлювати необхідність набутих нею елементів свого досвіду та знань для себе та для інших. В такому разі, якісною освітою слід вважати таку систему/комплекс заходів що спрямований на вдосконалення людської здатності бути вільною особистістю, що спроможна оволодівати найважливішими смислами та значеннями різних рівнів дійсності в їх непередбачуваності та динамічності, які спонукають як до власної самоорганізації та цілісності так і до властивості бути елементом соціальної самоорганізації» (Чорноморденко, 2018, 183 с.).

Виокремлення глобальних особистісних характеристик у структурі освіченості вказує на те, що орієнтир на модель освіченості є над предметним утворенням, актуальним для всіх освітніх рівнів. Саме тому модель освіченості може виконувати функцію забезпечення взаємозалежності, інтегрованості, неперерв-

ності етапів освітнього процесу, а відтак і цілеспрямованого поетапного розвитку освіченості у рамках кожної освітньої системи (розвиток освіченості впродовж життя).

Окрім того, автор вказує на функціональну грамотність освіченої людини, особливо у сфері соціальних відносин, у контексті відповідного соціального простору, що є особливо цінним для фахівців соціальної сфери: «це особистість, котра має критичне мислення, відповідальність, вона здатна до рефлексії а також є такою, що уможливило появу нових елементів соціального капіталу (в сенсі Бурдьє) вбудовуючи себе в необхідні для вирішення гострих проблем соціальні відносини. Це особа що здатна до само мотивації, втілення здоров'я нації та відтворення власної ідентичності засобами здобутого інтелектуального потенціалу (Чорноморденко, 2018, с.173).

Тобто освіченість трактується як інтегральна особистісно зорієнтована якість людини, що має як спільні для всіх, так і індивідуальні характеристики: систему цінностей та пріоритетів розвитку, наявний досвід освітньої, професійної діяльності, особистісні якості та ін.

Інтегральні параметри якості освіченості суб'єктів освітньої діяльності виконуватимуть функції цілеспрямованого навчального процесу, його організації, діагностики ефективності. А для студента, фахівця, у тому числі сфери соціальних послуг, вони визначають чіткі фіксовані орієнтири якості навчання, особистісного саморозвитку з баченням конкретних перспектив на кожному наступному етапі навчання. Це стосується загальної концепції якісної освіти, яка трансформується на її базові структурні складові – викладацьку діяльність педагога та освітню діяльність здобувача освіти, які мають високий рівень взаємозалежності.

Зазначені вище інтеграційні процеси, що визначають сутнісну основу компетентісної освіти, диктують необхідність пошуку системно твірних компонентів, які у нашому випадку

допомогли би не лише відшукати точки дотику між досліджуваними процесами, а й формувати спільні платформи, які апріорі закладають спільності особистісних позицій, механізми міжособистісної взаємодії, адаптують до різних форм діяльності, спонукають їх до перманентного розвитку. У цьому контексті освіченість може виступати інтегральною характеристикою якості результатів освітньої діяльності, які характерні для різних, але взаємозалежних систем, що особливо актуально для забезпечення неперервності освіти впродовж життя. Візьмемо, до прикладу, такі освітні системи, як школа, ЗВО, система післядипломної освіти, відповідно таких суб'єктів освітньої діяльності, як учень, вчитель, студент, викладач, фахівець соціальної сфери, що підвищує свій професіоналізм в системі післядипломної освіти. Як правило, це самодостатні об'єкти освітнього процесу, які автономно програмують свою діяльність, лише орієнтуючись на можливості та потреби інших систем. Так само програмуються і моделі випускників різних закладів як значною мірою автономні та самодостатні, незважаючи на те, що у них апріорі є багато спільного, що має високий інтегративний потенціал.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отож, орієнтація на формування освіченості як результату якісної освіти майбутнього соціального працівника привносить нові сенси як у процес професійного становлення, так і майбутньої професійної діяльності, а також забезпечення неперервності освітнього процесу (навчання впродовж життя).

Спрямування навчального процесу на формування цих здібностей визначає зміни в змістово-технологічному забезпеченні освітнього процесу, активне використання інтерактивних форм та методів навчання, які забезпечують розвиток здатності майбутнього соціального працівника до реалізації комунікативних функцій, ефективної міжособистісної взаємодії, співпраці, вирішення проблем в умовах групової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дударьов В.В. Професійна компетентність соціальних працівників: методи управління. Науково-теоретичний альманах *Грані*. 2015. Вип. 18(4). С. 27–32. URL: <https://doi.org/10.15421/1715074> С.27
2. Безугла М. В. Художня освіченість як компонент духовно-культурної цінності освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія "Педагогіка"*. 2013. № 4. С. 7–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_4_4.

3. Каплінський В.В. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Ніланд ЛТД», 2015. 224 с.
4. Реброва, О.Є., Пань Шен. Художня освіченість майбутніх учителів музичного мистецтва в компетентнісній парадигмі. Актуальні питання мистецької освіти та виховання. 2018. № 2 (12). С. 89–98
5. Чорноморденко Д. І. Освічена людина як результат якісної освіти? *Знання. Освіта. Освіченість*. Матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 28–29 вересня 2018 р. Вінниця : ВНТУ, 2018. 183 с.
6. Опалюк Т.Л. Морально-ціннісні пріоритети професійного розвитку соціального працівника. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / за ред. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27. Том 6. С. 126–129 URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_6/27-6_2020.pdf
7. Опалюк Т.Л. Правдивість як системотвірна особистісна якість соціального працівника, соціального педагога. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2020. Вип. 16. С. 109–116. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/14687>
8. Opaliuk T.L. Individual trajectory of the professional self-development of the future social worker. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes* / eds.: M. Gawron-Łapuszek, Y. Suchukova; Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts. University of Technology. Katowice, 2021, pp. 520–528. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/3ae54f97de8a1480cfb229660e616f25.pdf>

REFERENCES:

1. Dudarov, V.V. (2015). Profesiina kompetentnist sotsialnykh pratsivnykiv: metody upravlinnia. [Professional competence of social workers: methods of management]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani - Scientific and theoretical almanac Grani*. 18(4), 27-32. Retrieved from: <https://doi.org/10.15421/1715074> C.27 [in Ukrainian].
2. Bezuhla, M. V. (2013). Khudozhnia osvichenist yak komponent dukhovno-kulturnoi tsinnosti osvity. [Artistic education as a component of the spiritual and cultural value of education]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriiia "Pedahohika" - Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series "Pedagogy"*. 4, 7-11. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_4_4 [in Ukrainian].
3. Kaplinskyi, V.V. (2015). Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli: Navchalnyi posibnyk. [Methods of teaching in higher education: A study guide]. Vinnytsia: TOV «Niland LTD». 224 p [in Ukrainian].
4. Rebrova, O.Ie., Pan Shen. (2018). Khudozhnia osvichenist maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva v kompetentnisnii paradyhmi. [Artistic education of future music teachers in the competence paradigm]. *Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia - Topical issues of art education and upbringing*. 2 (12), 89-98 [in Ukrainian].
5. Chornomordenko, D. I. (2018). Osvichena liudyna yak rezultat yakisnoi osvity? [An educated person as a result of quality education?]. *Znannia. Osvita. Osvichenist. Materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Vinnytsia, 28–29 veresnia 2018 r - Knowledge. Education. Education. Materials of the IV International Scientific and Practical Conference, Vinnytsia, 28-29 September 2018*. Vinnytsia : VNTU, 2018. 183 p [in Ukrainian].
6. Opaliuk, T.L. (2020). Moralno-tsinnisni priorytety profesiinoho rozvytku sotsialnoho pratsivnyka. [Moral and value priorities of professional development of a social worker]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka - Topical issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*. M. Pantiuk, A. Dushnyi, I. Zymomria (eds.). Drohobych: «Helvetyka». Vol. 27. Is 6, 126-129. Retrieved from: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_6/27-6_2020.pdf [in Ukrainian].
7. Opaliuk, T.L. (2020). Pravdyvist yak systemotvirna osobystisna yakist sotsialnoho pratsivnyka, sotsialnoho pedahoha. [Truthfulness as a systemic personal quality of a social worker and social pedagogue]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriiia «Pedahohika. Psykholohiia» - Bulletin of the National Aviation University. Series "Pedagogy. Psychology"*. 16, 109-116 [in Ukrainian].
8. Opaliuk, T.L. (2021). Individual trajectory of the professional self-development of the future social worker. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes*. M. Gawron-Łapuszek, Y. Suchukova (Eds.). Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts. University of Technology. Katowice, pp. 520-528. Retrieved from: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/3ae54f97de8a1480cfb229660e616f25.pdf>

УДК 378.096]:378.011.3-052:005.336.5

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.13>

Віра ПОЛІЩУК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-4119-4329

Оксана ПРИШЛЯК

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0003-3108-502X

Тетяна ЦЕГЕЛЬНИК

доктор філософії, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0001-7643-0208

Бібліографічний опис статті: Поліщук, В., Пришляк, О., Цегельник, Т. (2024). Вплив освітньо-наукових центрів при закладах вищої освіти на формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 87–95, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.13>

ВПЛИВ ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ ЦЕНТРІВ ПРИ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті розкрито провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного трактування суті конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти.

Охарактеризовано компоненти, чинники і підходи до формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців в освітньо-науковому середовищі ЗВО.

Мета статті полягає в обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у процесі їх залучення до науково-дослідницької діяльності в освітньо-науковому просторі ЗВО та розкритті практичної площини цього завдання на прикладі діяльності освітньо-наукових центрів при ТНПУ імені В. Гнатюка.

Обґрунтовано необхідність системного підходу до формування конкурентоспроможності здобувачів освіти. Охарактеризовано форми залучення студентів і магістрантів до науково-дослідницької діяльності у освітньо-наукових центрах, об'єднаннях, гуртках; окреслено організаційно-педагогічні умови, що сприяють формуванню конкурентоспроможності здобувачів освіти в освітньо-науковому просторі ЗВО.

Для забезпечення достовірності положень та висновків, досягнення мети використано комплекс методів дослідження: теоретичних – вивчення, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення інформації на українських і зарубіжних вебсайтах, а також дослідження публікацій в електронній базі даних Google Scholar. Здійснено теоретико-методологічний аналіз змісту наукових дефініцій: конкурентоспроможність, фактори формування та показники сформованості конкурентоспроможності; системний підхід до формування конкурентоспроможності; форми залучення студентів до науково-дослідницької діяльності; організаційно-педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у процесі їх залучення до науково-дослідницької діяльності в освітньо-науковому просторі ЗВО.

Ключові слова: професійна підготовка, студент, заклад вищої освіти, конкурентоспроможність, конкурентоздатність, формування конкурентоспроможності, науково-дослідницька діяльність, освітньо-науковий центр, організаційно-педагогічні умови.

Vira POLISHCHUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, 2 Maksyma Kryvonos str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0002-4119-4329

Oksana PRYSHLYAK

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Foreign Languages Department Ternopil, Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 Maksyma Kryvonos str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0003-3108-502X

Tetiana TSEHELNYK

Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, 2 Maksyma Kryvonos str., Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0001-7643-0208

To cite this article: Polishchuk, V., Pryshlyak, O., Tsehelnik, T. (2024). Vplyv osvitho-naukovykh tsentriv pry zakladakh vyshchoi osvity na formuvannia konkurentospromozhnosti maibutnikh fakhivtsiv [The influence of educational and scientific centers at higher educational institutions on the formation of the competitiveness of future specialists]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 87–95, doi <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.13>

THE INFLUENCE OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC CENTERS AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE FORMATION OF THE COMPETITIVENESS OF FUTURE SPECIALISTS

The article reveals the leading theoretical and practical aspects of the modern interpretation of the essence of the competitiveness of graduates of higher educational institutions. The components, factors and approaches to the formation of the competitiveness of future specialists in the educational and scientific environment of higher education institutions are characterized.

The purpose of the article is to substantiate the organizational and pedagogical conditions for the formation of the competitiveness of future specialists in the process of their involvement in scientific and research activities in the educational and scientific space of higher educational institutions and to reveal the practical component of this task on the example of the activities of educational and scientific centers at the Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University.

The need for a systematic approach to the formation of the competitiveness of students is substantiated. The forms of involvement of students in scientific research activities in educational and scientific centers, associations are characterized; the organizational and pedagogical conditions that contribute to the formation of the competitiveness of students in the educational and scientific space of higher education institutions are outlined.

To ensure the reliability of provisions and conclusions, to achieve the goal, a complex of research methods was used: theoretical – study, analysis, synthesis, comparison, generalization of information on Ukrainian and foreign websites, as well as research of publications in the Google Scholar electronic database. A theoretical and methodological analysis of the content of scientific definitions was carried out: competitiveness, factors of formation and indicators of the formation of competitiveness; a systematic approach to the formation of competitiveness; forms of involvement of students in research activities; organizational and pedagogical conditions for the formation of the competitiveness of future specialists in the process of their involvement in research activities in the educational and scientific space of higher education institutions.

Keywords: *professional training, student, institution of higher education, competitiveness, formation of competitiveness, research activity, educational and scientific center, organizational and pedagogical conditions.*

Постановка проблеми. Динамічність сучасного життя, конкурентний контекст функціонування практично усіх сфер життєдіяльності сучасної людини, постійне ускладнення діапазону професійних функцій, завдань і вимог до рівня професійної кваліфікації фахівців актуалізують необхідність і доцільність формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Аналіз досліджень. У процесі дослідження ми опиралися на результати наукових розві-

док щодо теоретичних аспектів трактування суті дефініції «конкурентоспроможність» (Т. Андріяко, 2010; О. Ільєнко, 2014; (С. Scott, С. Bradford, М. James, 2006), її структури, критеріїв (Т. Андріяко, 2010) і технологій формування (О. Скорнякова, 2016) у майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти. Розкрито погляди дослідників щодо взаємозумовленості понять «конкурентоспроможність» і «конкурентоздатність» (Н. Абабілова, 2010; В. Боднар, 2008).

Для нашого дослідження важливе значення мають напрацювання дослідників, які розкривають провідні теоретичні і практичні аспекти сучасного бачення ролі і місця освітньо-наукових центрів і науково-дослідницької діяльності у професійній підготовці майбутніх фахівців та формуванні їх конкурентоспроможності (Г. Гордійчук, 2008; О. Повідайчик, 2019).

Мета статті полягає в аналізі організаційно-педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у процесі їх залучення до різноманітних видів науково-дослідницької роботи та розкритті практичної площини цього питання на прикладі їх участі в діяльності освітньо-наукових центрів при ТНПУ імені В. Гнатюка.

Методологія дослідження. У процесі дослідження застосовано теоретичні методи: вивчення, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення інформації на українських і зарубіжних вебсайтах, а також дослідження публікацій в електронній базі даних Google Scholar. Здійснено теоретико-методологічний аналіз змісту наукових дефініцій: конкурентоспроможність і конкурентоздатність. Проаналізовано фактори, що зумовлюють формування конкурентоспроможності у майбутніх фахівців в сучасних умовах у процесі їх професійної підготовки у ЗВО; виокремлено організаційно-педагогічні умови формування конкурентоспроможності здобувачів освіти у процесі їх залучення до науково-дослідницької діяльності в освітньо-наукових центрах, які функціонують при ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Сучасний період розвитку людської цивілізації справедливо вважається епоєю конкурентних переваг, яка базується на ініціативності, талановитості та інноваційності. Тому залучення в освітні заклади талановитих молодих людей, системна робота з розвитку їх конкурентоспроможності є надважливим завданням кожного закладу вищої освіти для підготовки високопрофесійних, конкурентоспроможних фахівців, здатних забезпечити виживання, розвиток і розквіт своєї країни та її громадян (С. Scott, С. Bradford, М. James, 2006).

Аналіз наукових джерел свідчить про різні підходи дослідників щодо трактування суті дефініції «конкурентоспроможність», її компонентів, критеріїв прояву і технологій фор-

мування, що в певній мірі пояснюється складністю і багатогранністю даного феномену.

Серед зарубіжних дослідників, які вивчають проблему формування конкурентоспроможності здобувачів вищої освіти, нам імпонує наукова позиція (J. Maxwell, 1996), який вважає, що про сформованість конкурентоспроможності випускника освітнього закладу можна судити на основі сформованості у нього цільової установки та осмисленого розуміння способів її досягнення, креативного мислення, здатності до самоорганізації, проявів лідерського потенціалу, уміння раціонального використання часу та прагнення до професійного і особистісного саморозвитку. Дослідники (Toffler A., Toffler H., Gibson R., 1998) акцентують увагу на доцільності моніторингу конкурентоспроможності випускника освітнього закладу на основі його готовності до вдосконалення своїх спадкових (обдарованість, талант, геніальність) та набутих конкурентних переваг (організованість, ставлення до праці, відповідальність за її результати) з метою досягнення професійного успіху і особистісно-професійного розвитку.

Значний науковий інтерес представляють підходи українських дослідників, які трактують конкурентоспроможність майбутнього фахівця як:

(1) інтегральну характеристику особистості, яка передбачає єдність професійно і соціально значущих, особистісних якостей та містить професійну компетентність, професіоналізм, професійну майстерність, професійну мобільність, професійну спрямованість і професійну готовність (М. Невмержицька, 2014);

(2) як здатність до максимального розширення власних можливостей з метою особистісної, професійної, соціальної і духовної самореалізації (В. Медведь, 2011; Т. Шепеленко, 2016).

Із наведених вище трактувань можна зробити узагальнення, що дослідники пов'язують конкурентоспроможність випускника закладу освіти з такими поняттями, як умотивованість, професійна спрямованість, професійна компетентність, професійна готовність, креативність, здатність до самоорганізації та прагнення до професійного і особистісного саморозвитку та інші.

Зауважимо, що в науковому дискурсі поряд з поняттям «конкурентоспроможність» широко вживається поняття «конкурентоздатність». Ми

поділяємо позицію дослідників (Н. Абабілова, 2010; М. Невмержицька, 2014) стосовно того, що ці поняття не тільки взаємопов'язані між собою, але й у значній мірі є взаємозумовленими і що конкурентоспроможність майбутнього фахівця у певній мірі слугує передумовою розвитку його конкурентоздатності (М. Невмержицька, 2014; О. Скорнякова, 2016). У нашому дослідженні ми послуговуємося дефініцією «конкурентоспроможність» так як вважаємо, що стосовно випускників ЗВО вона у більшій мірі відповідає реальному стану сформованості досліджуваного феномену і поділяємо позицію дослідників, що конкурентоспроможність характеризує їх спроможність (здатність), яка в певній мірі слугує базою/основою розвитку їх конкурентоздатності у процесі майбутньої професійної діяльності.

У процесі здійснення дослідження ми опиралися на наукову позицію Т. Андріяко (Т. Андріяко, 2010) стосовно того, що конкурентоспроможність доцільно розглядати як складну, багаторівневу інтегральну властивість особистості, яка допомагає їй, відповідно до її здібностей, здатностей, інтересів і потреб брати участь та отримувати переваги в конкурентних взаєминах як у процесі професійної підготовки так і в майбутньому в обраній для себе сфері професійної діяльності.

Для визначення способів та умов формування конкурентоспроможності здобувачів освіти важливо уявити провідні складові даного феномену, стосовно яких дослідники також мають різні уявлення. Так, І. Гриник, Р. Хавула (2022) виокремлюють такі компоненти конкурентоспроможності як професійна компетентність і професійно-особистісні якості. Дослідники (М. Povidaichyk, S. Illiuschenko, T. Dorosh, N. Demyanenko, L. Ostapenko, A. Maksymenko, 2021) обстоюють позицію про доцільність виокремлення мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного та особистісно-рефлексивного компонентів конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

Щодо критеріїв і показників сформованості конкурентоспроможності дослідники також дотримуються різних підходів. Так, М. Варій (М. Варій, 2007) вважає, що конкурентоспроможному фахівцю притаманні високий рівень адаптаційних можливостей, відкритість до комунікації, позитивний внутрішній психо-

енергетичний потенціал. На думку С. Безбородих (С. Безбородих, 2016), про сформованість конкурентоспроможності майбутніх фахівців педагогічної сфери свідчить високий рівень самостійності, гнучкість мислення, здатність до педагогічної рефлексії та сформована потреба у самовдосконаленні.

У контексті здійснюваного нами дослідження для нас важливою є наукова позиція Ю. Завалевського (Ю. Завалевський, 2016) і С. Безбородих (С. Безбородих, 2016), що конкурентоспроможність майбутніх фахівців педагогічної сфери передбачає не тільки володіння програмними компетентностями, але й готовність до постійного сприйняття нової інформації, гнучкість професійного мислення, уміння своєчасно реагувати і враховувати ситуацію соціальних змін та здатність брати на себе відповідальність за результати своїх дій і вчинків.

Виходячи з аналізу опрацьованих нами джерел, конкурентоспроможність здобувачів освіти розуміємо як динамічне, системне, багаторівневе особистісне утворення, що характеризується сукупністю сформованих компетентностей і професійно зумовлених особистісних якостей, має певні рівні розвитку, які в узагальненій формі відображають здатність до професійної діяльності, уміння враховувати ситуацію соціальних змін та проявляти готовність реагувати таким чином, щоб досягати оптимально можливих результатів.

Аналіз стану професійної підготовки здобувачів освіти в українських ЗВО свідчить про недостатню зорієнтованість цього процесу на цілеспрямоване формування конкурентоспроможності та недостатнє усвідомлення викладачами й здобувачами освіти необхідності здійснення цілеспрямованої системної роботи щодо формування означеного феномену у майбутніх фахівців.

Виходячи із трактування суті конкурентоспроможності як складного динамічного, багаторівневого особистісного утворення, яке характеризується сукупністю сформованих компетентностей та професійно зумовлених особистісних якостей, закономірним є припущення, що ефективність формування досліджуваного феномену у студентів ЗВО потребує системного підходу, який зумовлюється і забезпечується досконалістю освітньо-професійних програм, підходами до їх реалізації; забезпе-

ченням формування загальних і фахових компетентностей і програмних результатів навчання та створенням креативного освітньо-наукового середовища у ЗВО, яке в значній мірі зумовлюється діяльністю освітньо-наукових центрів, проблемних і наукових гуртків, студій, наукових об'єднань, дискусійних клубів; залученням студентів до участі у форумах, конференціях, олімпіадах і конкурсах студентських наукових робіт.

У кожному ЗВО функціонує своя система освітньо-наукових центрів та технологій залучення здобувачів освіти до науково-дослідницької діяльності, що зумовлено багатьма чинниками: концепцією діяльності ЗВО, заявленими освітньо-професійними і освітньо-науковими програмами; науковим потенціалом професорсько-викладацького складу, рівнем підготовленості й умотивованістю здобувачів освіти тощо.

Розробка концепцій і програм діяльності практично усіх освітньо-наукових центрів, лабораторій, наукових товариств і проблемних груп, що функціонують у ТНПУ імені В. Гнатюка, базується на ідеї активного залучення студентів, магістрантів, аспірантів до їх відкриття і функціонування та доцільності активного використання їх потенціалу у формуванні загальних і професійних компетентностей та професійно зумовлених особистісних якостей майбутніх фахівців.

Практично кожен освітньо-науковий центр, що функціонує при ЗВО завдяки інноваційності концептуального підходу, змістового наповнення та інноваційних форм реалізації своєї діяльності, знаходить свою аудиторію серед здобувачів різних спеціальностей та рівнів освіти, зацікавлених у поглибленому вивченні обраної проблеми та прагненні випробувати свої можливості щодо її вирішення.

Важливе значення у формуванні вмотивованості і віри у свою конкурентоспроможність для здобувачів освіти відіграють: (1) навчально-науковий центр проєктної та науково-технічної діяльності, що займається організацією, координацією та підтримкою наукової, науково-дослідної, інноваційної і проєктної діяльності студентів, магістрантів, аспірантів, популяризацією їх наукових здобутків, сприяє впровадженню результатів їх досліджень і розробок та (2) навчально-науковий центр міжнародної освіти та співробітництва, що займається

організацією стажування здобувачів освіти, реалізацією програми академічної мобільності (зокрема зимових і літніх шкіл), які користуються значною популярністю у студентів різних освітньо-професійних і освітньо-наукових програм.

Значний вплив на формування конкурентоспроможності студентів з інвалідністю, тимчасовим порушенням здоров'я та іншими особливими освітніми потребами відіграє інклюзивно-ресурсний центр університету, який не тільки спрямовує свою діяльність на їх підтримку в прагненні отримати доступ до якісної професійної освіти в університеті, але й займається підтримкою громадськості щодо реалізації концепції інклюзивної освіти в регіоні. Формуванню особистості майбутніх фахівців сприяють відкриті лекторії та численні тренінги з упровадження інклюзивної освіти і формування інклюзивної культури українського суспільства, які мають можливість відвідувати здобувачі освіти різних освітніх програм: «Універсальний дизайн освітнього середовища», «Філософія інклюзії», «Громадська організація у тренді інклюзії»; «Інклюзія соціокультурної сфери»; «Інклюзивна бібліотека: простір, послуги, комунікація» та їх залучення до популяризації ідеї інклюзивної освіти, до організації і проведення численних інклюзивних заходів для дітей і молоді міста та області. Платформою презентації набутих знань і розроблених інноваційних проєктів з інклюзивної освіти слугують щорічні всеукраїнські з міжнародною участю науково-практичні конференції, що проводяться з ініціативи центру.

Вважаємо за доцільне більш детально розкрити щодо формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців можливості освітньо-наукового центру «Університет третього віку», який відкрито при ТНПУ імені В. Гнатюка у 2023 році.

Формуванню конкурентоспроможності майбутніх фахівців пріє їх залучення до науково-дослідного, просвітницько-соціокультурного і навчально-методичного відділів освітньо-наукового центру «Університет третього віку». Долучаючись до науково-пошукової роботи студенти і магістранти освітніх програм «Соціальна робота», «Логопедія», «Соціальне адміністрування в громаді», «Соціальна педагогіка»

та «Інклюзивна освіта» мають можливість поглиблено вивчати і популяризувати психолого-педагогічні знання про людей літнього віку (запити, проблеми і потреби, можливості і прагнення); чинники їх соціальної ізоляції; зарубіжний і вітчизняний досвід діяльності Університетів третього віку; технології і можливі ресурси соціальної інклюзії людей літнього віку в умовах воєнного часу та інноваційні технології соціальної, соціокультурної і просвітницької роботи з означеною категорією громадян. Напрацьований матеріал згодом знаходить втілення у курсових, кваліфікаційних і магістерських роботах («Діяльність університетів третього віку в Україні»; «Світові моделі функціонування університетів третього віку»; «Організаційно-педагогічні умови функціонування університетів третього віку у Великій Британії», «Інформаційно-ресурсне забезпечення функціонування університетів третього віку», «Особливості функціонування університетів третього віку в умовах об'єднаної територіальної громади») та численних публікаціях, виступах на наукових конференціях і конкурсах студентських наукових робіт.

У процесі розробки концептуальних засад і програми діяльності освітньо-наукового центру «Університет третього віку» ініціативна група враховувала результати моніторингу потреб, запитів і побажань людей літнього віку, який було здійснено студентами ОП «Логопедія» та «Соціальна робота». Зокрема було враховано, що люди літнього віку в процесі відвідування Університету третього віку прагнуть отримати кваліфіковані консультації і практичну допомогу щодо зняття тривоги і стресу, пов'язаних з війною, втратами і розлученням з близькими і рідними людьми; оволодіння новими життєво важливими навичками з раціональних основ харчування і здорового способу життя. У процесі опитування було виявлено бажання літніх людей отримати кваліфіковану допомогу з формування правової та цифрової компетентностей. Окрім того, незважаючи на складність сучасної ситуації та непрості умови проживання (особливо це стосується вимушено переміщених осіб), люди літнього віку виявили бажання брати участь у різних видах соціокультурної діяльності, займатися різними видами творчості, змістовно і з користю проводити дозвілля (50 % із опитаних 120 респондентів).

Важливим напрямом роботи студентів і магістрантів, який навчає їх інноваційним підходам до вирішення завдань і проблем, що мають місце у вирішенні завдань соціальної інклюзії людей літнього віку в сучасних умовах, є сприяння і підтримка роботи просвітницьких і соціокультурних груп слухачів, діяльність яких організовується за британською моделлю.

Формуванню конкурентоспроможності майбутніх фахівців у значній мірі сприяє набутий ними досвід міжпоколіннєвої комунікації і взаємодії, що формується у процесі їх залучення до проведення занять, майстер-класів та різноманітних видів соціокультурної діяльності з людьми літнього віку. Так, студентки першого курсу ОП «Логопедія» підготували і провели для слухачів Університету третього віку лекцію-концерт «Вплив музики і рухової активності на самопочуття людини літнього віку»; другого курсу – лекцію-презентацію «Традиції святкування Різдвяних свят у різних країнах світу та Україні»; майстер-клас з виготовлення різдвяних прикрас (частина з яких була виставлена на продаж під час благодійної акції; інша – розіграна в лотерею, а виручені гроші було передано на потреби ЗСУ).

Слухачі УТВ із задоволенням відвідують концерти і театралізовані дійства, які проводяться в університеті студентами освітньо-професійних програм «Акторське мистецтво» і «Режисура івент-проектів» та магістрантами спеціальності «Сценічне мистецтво».

Студенти долучаються до реалізації програми формування цифрової компетентності людей літнього віку. Вони активно допомагають слухачам УТВ в оволодінні програмами Facebook, MsWord, Skype, Viber; в умінні користуватись інтернетом; здійснювати пошук необхідної інформації, опановувати знаннями і навичками, необхідними для виконання базових операцій і дій (таких, наприклад, як онлайн-запис до лікаря, подання інформації про показники лічильників тощо), які сьогодні є практично необхідними для кожної людини.

Аналіз залучення здобувачів освіти до діяльності освітньо-наукових центрів при ЗВО слугує підставою для виокремлення організаційно-педагогічних умов, що сприяють формуванню їх конкурентоспроможності:

– створення у ЗВО креативного освітньо-наукового середовища, що сприяє стиму-

люванню й розвитку мотиваційно-сміслової сфери здобувачів освіти та залученню їх до різноманітних видів науково-дослідницької діяльності;

– актуалізація у здобувачів освіти усвідомленого ставлення до формування конкурентоспроможності, яка є не тільки основою їх успішної професійної діяльності, але й необхідною умовою оперативного реагування на виклики і ризики, які матимуть місце у їх професійній діяльності;

– суб'єктна позиція, партнерська взаємодія та опора на сильні сторони усіх учасників професійної підготовки майбутніх фахівців.

Формуванню конкурентоспроможності здобувачів освіти у процесі їх залучення до діяльності освітньо-наукових центрів сприяє набутий ними соціальний досвід, що проявляється в розумінні особливостей і складностей їх майбутньої професійної діяльності в мінливому конкурентному світі.

Висновок. Наявність конкуренції породжує необхідність осмислення і впровадження ефективних технологій формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки у ЗВО.

Конкурентоспроможність майбутніх фахівців доцільно розуміти як складне динамічне, багаторівневе особистісне утворення, що характеризується сукупністю сформованих компетентностей та професійно зумовлених особистісних якостей.

Усвідомлене ставлення здобувачів освіти до формуванням своєї конкурентоспроможності слугує не тільки основою успішної професійної діяльності, але й необхідною умовою оперативного реагування на виклики і ризики, які будуть зустрічатися у процесі професійної діяльності.

Участь в діяльності освітньо-наукових центрів дає можливість донести до студентів розуміння того, що, навчаючись у ЗВО, вони є відповідальними не тільки за стан і результативність процесу їх професійної підготовки, але й мають долучатися (в міру своїх можливостей) до моніторингу і вирішення наявних проблем, які мають місце в країні.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в тому, що запропоновані практичні напрацювання щодо використання потенціалу освітньо-наукових центрів у формуванні конкурентоспроможності здобувачів освіти у процесі їх професійної підготовки можуть знайти застосування у діяльності інших ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абабілова Н. М. Конкурентоздатність – необхідна умова розвитку особистості. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. праць. Спецвипуск «Сучасні тенденції педагогічної науки України та Ізраїлю: шлях до інтеграції»*. 2010. С. 9–13.
2. Андріяко Т. Ю. Педагогічна сутність і структура конкурентоспроможності фахівця. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*. Вип. № 3. 2010.
3. Безбородих С. М. Формування конкурентоспроможних майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Старобільськ: ДЗ «Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». 2016. 272 с.
4. Бондар В. І. Конкурентоспроможність і конкурентоздатність як домінуючі характеристики сучасного фахівця – освітянина : понятійно-категоріальний контекст. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: матеріали звітно-наук. конф. викладачів ун-ту за 2007 р.; М-во освіти і науки України, Нац. пед. у-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2008. С. 3–6
5. Варій М. Й., *Загальна психологія*. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, Україна: «Центр учбової літ-ри», 2007. 968 с.
6. Гордійчук Г. Використання освітнього інформаційного середовища навчального закладу як засобу підвищення якості професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал*. 2008. №4. С.149–155.
7. Гриник І., Хавула Р. Теоетичні підходи до проблеми конкурентоспроможності особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2022. Вип. 2. С. 14–19.
8. Ільєнко О. Л. Сутність поняття «конкурентоспроможність спеціаліста» у психолого-педагогічних науках. *Актуальні проблеми державного правління, педагогіки та психології*. 2014. No 1. С. 89–92.
9. Завалевський Ю. І. Конкурентоспроможність викладача як результат його професійної компетентності. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2016. №2 (12). С. 195–199.

10. Медведь В. В. Основи формування конкурентоспроможності фахівця: чинники, складові, критерії. *Теорія та методика управління освітою*. 2011. №7. С. 45–49.
11. Невмержицька М.В. Формування конкурентоспроможної особистості в умовах масового суспільства : дис ... канд. філософ. наук : 09.00.03 ; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2014. 201 с.
12. Повідайчик О. С. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені В.Гнатюка. Тернопіль, 2019. 580 с.
13. Povidaichyk M., Illiuschenko S., Dorosh T., Demyanenko N., Ostapenko L., Maksymenko A. The Problem of Developing the Reflexivity of Future Specialists in Social and Humanistic Sciences in the Context of Postmodernism. *Postmodern Openings*. 2021. №4. Vol. 12. P. 171–183.
14. Скорнякова О.В. Компетентнісний підхід у підготовці конкурентоспроможного фахівця. Київський науково-педагогічний вісник. 2016. Вип. 9(09). С. 51–57.
15. Шепеленко Т. Психолого-педагогічні основи формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця економічного профілю у процесі професійної підготовки. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. Вип. 48. С. 150-155.
16. Scott C. B, Bradford C. J, James M. M. Competitive advantage from better interactions. *Mckinsey Quarterly*. 2006. №2. P. 52–63.
17. Toffler A., Toffler H., Gibson R. *Rethinking the Future: Rethinking Business Principles, Competition, Control and Complexity, Leadership, Markets and the World*. Hardcover: Publisher John Murray Press, 1998. 288 p.

REFERENCES:

1. Ababilova, N. M. (2010). Konkurentozdatnist – neobkhidna umova rozvytku osobystosti [Competitiveness is a necessary condition for personality development]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im.K.D. Ushynskoho: zb. nauk. prats. Spetsvypusk «Suchasni tendentsii pedahohichnii nauksi Ukrainy ta Izrailiu : shliakh do intehratsii – Scientific Bulletin of the South Ukrainian State Pedagogical University named after K. D. Ushinsky: coll. of science works Special issue "Modern trends in pedagogical science of Ukraine and Israel»*, Odesa. 9-13 [in Ukrainian].
2. Andriiako, T. Iu. (2010). Pedahohichna sutnist i struktura konkurentospromozhnosti fakhivtsia [Pedagogical essence and structure of specialist's competitiveness]. *Pedahohichna nauka: istoriia, teoriia, praktyka, tendentsii rozvytku – Pedagogical science: history, theory, practice, development trends*. Issues 3 [in Ukrainian].
3. Bezborodykh, S. M. (2016). Formuvannya konkurentospromozhnykh maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiinoii pidhotovky: dys. kand. ped. nauk. 13.00.04 – teoriia i metodyka profesiinoii osvity [Formation of competitive future teachers in the process of professional training: thesis of the candidate of pedagogical science 13.00.04 – theory and methodology of professional education]. *Starobilsk: DZ “Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka” – Taras Shevchenko National University of Luhansk*. 272 p.
4. Bondar, V. I. (2008) Konkurentospromozhnist i konkurentozdatnist yak dominantni kharakterystyky suchasnoho fakhivtsia – osvityanyna : poniatiino-katehorialnyi kontekst [Competitiveness as dominant characteristics of a modern specialist – an educator: conceptual and categorical context]. *Yednist navchannia i naukovykh doslidzhen – holovnyi pryntsyup universytetu: materialy zvitno-nauk. konf. vykladachiv un-tu za 2007 r.; M-vo osvity i nauky Ukrainy, M. P. Drahomanov National pedagogical university – The unity of education and scientific research is the main principle of the university: materials of reporting sciences. conf. university teachers for 2007; Ministry of Education and Science of Ukraine, M. P. Drahomanov National pedagogical university* . Kyiv. 3-6 [in Ukrainian].
5. Varii, M. P. (2007). Zahalna psykholohiia: navchalnyi posibnyk. 2-he vydannia [General psychology: a study guide. 2nd edition]. Kyiv: «Tsentр uchbovoi literatury» [in Ukrainian].
6. Hordiichuk, H. (2008). Vykorystannia osvitnoho informatsiinoho seredovyshcha navchalnoho zakladu yak zasobu pidvyshchennia yakosti profesiinoi pidhotovky [Using the educational information environment of the educational institution as a means of improving the quality of professional training]. *Pedagogy and psychology of vocational education: scientific and methodical journal*, 4, 149-155 [in Ukrainian].
7. Hrynyk, I., & Khavula, R. (2022). Teoretychni pidkhody do problemy konkurentospromozhnosti osobystosti [Theoretical approaches to the problem of individual competitiveness]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky*, 2, 14-19 [in Ukrainian].
8. Plienکو, O. L. (2014). Sutnist poniattia «konkurentospromozhnist spetsialista u psykholoho-pedahohichnykh naukakh [The essence of the concept of competitiveness of a specialist in psychological and pedagogical sciences]. *Aktualni problemy derzhavnoho pravlinnia, pedahohiky ta psykholohii – Actual problems of state administration, pedagogy and psychology* , 1, 89-92 [in Ukrainian].

9. Zavalevskyi, Yu. I. (2016). Konkurentospromozhnist vykladacha yak rezultat yoho profesiinoi kompetentnosti [The teacher's competitiveness as a result of his professional competence.]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pedahohika i psykholohiia»*. №2 (12). p. 195-199 [in Ukrainian].
10. Medved, V. V. (2011). Osnovy formuvannia konkurentospromozhnosti fakhivtsya: chynnyky, skladovi, kryterii. Teoriia ta metodyka upravlinnia osvityu [Fundamentals of forming the competitiveness of a specialist: factors, components, criteria. Theory and methodology of education management]. No.7. P. 45-49.
11. Nevmerzhytska M. V. (2014). Formuvannia konkurentospromozhnoi osobystosti v umovakh masovoho suspilstva [Formation of a competitive personality in mass society]. Candidate's thesis. Kyiv: KNU im. T.H. Shevchenka [in Ukrainian].
12. Povidaichyk, O. S. (2019). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do naukovo-doslidnytskoi diialnosti [Theory and practical training of future social workers' training for research] [Dissertation of the Doctor of Pedagogical Sciences] V.Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University [in Ukrainian].
13. Povidaichyk, M., Illiuschenko, S., Dorosh, T., Demyanenko, N., Ostapenko, L., & Maksymenko, A. (2021). The Problem of Developing the Reflexivity of Future Specialists in Social and Humanistic Sciences in the Context of Postmodernism. *Postmodern Openings*. №4. Vol. 12. P. 171-183.
14. Skorniakova, O. V. (2016). Kompetentnisnyi pidkhid u pidhotovtsi konkurentospromozhnoho fakhivtsia [A competent approach in training a competitive specialist]. *Kyivskiy naukovo-pedahohichnyi visnyk – Kyiv Scientific and Pedagogical Bulletin*. Issue 9(09). 51-57 [in Ukrainian].
15. Shepelenko, T. (2016). Psykholoho-pedahohichni osnovy formuvannia konkurentospromozhnosti maibutnioho fakhivtsia ekonomichnoho profilu u protsesi profesiinoi pidhotovky [Psychological and pedagogical foundations for formation of competitiveness of a future specialist in economics in the process of professional training]. *Pedahohika vyshchoi ta serezhnoi shkoly – Higher and secondary school pedagogy*. Issue 48. P. 150-155.
16. Scott, C. B., Bradford, C. J., & James, M. M. (2006). Competitive advantage from better interactions. *Mckinsey Quarterly*. №2. P. 52-63.
17. Toffler, A., Toffler, H., & Gibson, R. (1998). *Rethinking the Future: Rethinking Business Principles, Competition, Control and Complexity, Leadership, Markets and the World*. Hardcover: Publisher John Murray Press. 288 p.

УДК 373.3.5.015.31:316.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.14>

Наталія СУШИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9878-9115

Бібліографічний опис статті: Сушик, Н. (2024). Технологія соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 96–104, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.14>

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ» ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА БАТЬКІВ

У статті визначені особливості технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків: 1) багатofункціональна; 2) цілеспрямована; 3) модульна; 4) групова; 5) інтерактивна. Мета дослідження – обґрунтувати об’єкт, суб’єкт, мету, завдання, структуру, зміст, форми, методи, умови реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків на основі компетентнісного підходу. Об’єктом технології є діти молодшого шкільного віку та батьки. Суб’єктами реалізації технології є заступники директорів з виховної роботи, соціальні педагоги, практичні психологи, педагоги-організатори, вчителі початкових класів закладів загальної середньої освіти. Мета та завдання технології спрямовані на розвиток, формування інтегрованої сукупності компетентностей (життєвої, комунікативної, соціальної) дітей молодшого шкільного віку та батьків. Структура та зміст технології складається з трьох модулів: 1) «Особиста гідність»; 2) «Безпека життя»; 3) «Громадянська позиція». Форма реалізації технології – інтерактивні заняття. Методи реалізації технології: бесіда, інформаційне повідомлення, метод вправ, робота в групах, кейс-метод, програвання рухливих, рольових ігор, виконання творчих завдань. Засоби реалізації технології: інтерактивні сценарії. Тривалість реалізації технології передбачає проведення інтерактивних занять: 1) шести занять для учнів першого та другого класів – 30 хвилин (3 год.); 2) шести занять для учнів третього та четвертого класів – 45 хвилин (4,5 год.); 3) шести занять для батьків – 90 хвилин (9 год.). У статті визначені умови ефективної реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків.

Ключові слова: життєва, комунікативна, соціальна компетентність, соціальне виховання, технологія соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків.

Nataliia SUSHYK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9878-9115

To cite this article: Sushyk, N. (2024). Tekhnolohiia sotsialnoho vykhovannia «Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytysia» ditei molodshoho shkilnoho viku ta batkiv [Technology of Social Education «Personal Dignity. Safety of Life. Civic Position» of Primary School Age Children and Parents]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 96–104, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.14>

TECHNOLOGY OF SOCIAL EDUCATION «PERSONAL DIGNITY. SAFETY OF LIFE. CIVIC POSITION» OF PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN AND PARENTS

The article defines the features of the technology of social education «Personal dignity. Safety of life. Civic position» of primary school age children and parents: 1) multifunctional; 2) purposeful; 3) modular; 4) group; 5) interactive. The purpose of the research is to substantiate the object, subject, purpose, task, structure, content, forms, methods, conditions of implementation of the technology of social education «Personal dignity. Safety of life. Civic position» of primary school

age children and parents based on the competence approach. The object of the technology is children of primary school age and parents. Subjects of technology implementation are deputy headmasters for educational work, social pedagogues, practical psychologists, pedagogues-organizers and primary school teachers of general secondary education institutions. The purpose and tasks of the technology are aimed at developing and forming an integrated set of competencies (vital, communicative, social) of primary school age children and parents. The structure and content of the technology consists of three modules: 1) «Personal dignity»; 2) «Safety of life»; 3) «Civic position». The form of technology implementation is interactive classes. Methods of technology implementation: conversation, informative message, method of exercises, work in groups, case method, playing moving, role-playing games, performing creative tasks. Means of technology implementation: interactive scenarios. The duration of the technology implementation involves conducting interactive classes: 1) six classes for students of the first and second grades – 30 minutes (3 hours); 2) six classes for students of the third and fourth grades – 45 minutes (4,5 hours); 3) six classes for parents – 90 minutes (9 hours). The article defines the conditions for the effective implementation of the technology of social education «Personal dignity. Safety of life. Civic position» of primary school age children and parents.

Key words: vital, communicative, social competence, social education, the technology of social education «Personal dignity. Safety of life. Civic position» of primary school age children and parents.

Актуальність проблеми. Соціальне виховання дітей та батьків – це розвиток, формування, здобуття актуального, раціонального, оптимального, ефективного соціального досвіду особистості для успішного розв’язання різноманітних життєвих ситуацій.

Технологія соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» – це система науково обґрунтованих форм, методів, засобів, застосування яких забезпечує розвиток, формування інтегрованої сукупності компетентностей дітей та батьків.

Згідно з нашою науковою позицією, **компетентність дітей та батьків** – це «здатність особистості активізувати, мобілізувати, ефективно застосувати цінності, ціннісні орієнтації, знання, переконання, вміння, навички (Sushyk, 2021, с. 894)» в різноманітних життєвих ситуаціях.

Життєва компетентність дітей та батьків – «здатність особистості успішно вирішувати актуальні завдання на різних вікових етапах в усіх сферах життєдіяльності, спрямовувати соціальні та особистісні ресурси на самовдосконалення (самопізнання, саморозвиток, самоосвіту, самовиховання) (Sushyk, 2021, с. 894)».

Комунікативна компетентність дітей та батьків – «здатність особистості толерантно й ефективно спілкуватися з людьми в різноманітних життєвих ситуаціях (Sushyk, 2021, с. 894)».

Правова компетентність дітей та батьків – «здатність особистості відповідально, ефективно реалізувати права та обов’язки в усіх сферах життєдіяльності (Sushyk, 2021, с. 894)».

Соціальна компетентність дітей та батьків – «здатність особистості ефективно спів-

працювати з партнерами у групі, команді, колективі, виконувати соціальні ролі та функції («громадянина», «учня», «батька/матері» та інші) (Sushyk, 2021, с. 894–895)».

Економічна компетентність дітей та батьків – «здатність особистості відповідально заробляти, зберігати, заощаджувати, раціонально використовувати фінансові, матеріальні, особистісні, сімейні, суспільні ресурси (Sushyk, 2021, с. 895)».

Дозвіллева компетентність дітей та батьків – «здатність особистості ефективно й оптимально використовувати вільний час, цікаво, змістовно організовувати дозвіллеву та творчу діяльність (Sushyk, 2021, с. 895)».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми обґрунтували розвиток, формування компетентностей (життєвої, комунікативної, правової, соціальної, економічної, дозвіллевої) дітей підліткового та юнацького віку в реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Сушик, 2020, с. 161–167) на основі аналізу наукових праць: 1) програми виховної роботи та змісту тренінгових занять з учнями 7–11 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Авельцева, Бойчук, Грінчук, Гулевська-Черниш, Зверева, Зимівець, Калініна, Лях, Молочний, Москвіна, Петрович, Петрошко, Руда, Румак, Терницька, Цюман, Шеламкова, 2017); 2) програми та змісту тренінгових занять з батьками учнів 7–11 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Зверева, Мирошниченко, Руда, Румак, 2012).

Із метою обґрунтування компетентнісного підходу в реалізації технології соціального

виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків нами було проаналізовано наукові праці в таких аспектах: 1) програма виховної роботи та зміст тренінгових занять з учнями 1–4 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Бойчук, Заруцька, Нагула, Цюман, Чопик, 2023); 2) програма та зміст інтерактивних занять з батьками учнів 1–4 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Адамська, Цюман, 2023); 3) упровадження програми виховної роботи з учнями 1–4 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (Адамська, Нагула, Цюман, 2023).

Мета дослідження – обґрунтувати об’єкт, суб’єкт, мету, завдання, структуру, зміст, форми, методи, умови реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків на основі компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» спрямована на розвиток, формування життєвої, комунікативної, соціальної компетентностей дітей молодшого шкільного віку та батьків.

Технологія соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку та батьків характеризується такими особливостями:

1. Багатофункціональна тому, що виконує **розвиваючу, виховну** (розвиток, формування життєвої, комунікативної, соціальної компетентностей дітей молодшого шкільного віку та батьків), **комунікативну** (інтерактивна взаємодія педагогів, дітей молодшого шкільного віку, батьків на основі суб’єкт-суб’єктного принципу), **профілактичну** (первинна соціальна профілактика торгівлі людьми) **функції**.

2. Цілеспрямована тому, що забезпечує розвиток, формування інтегрованої сукупності компетентностей (життєвої, комунікативної, соціальної) дітей молодшого шкільного віку та батьків.

3. Модульна тому, що структура технології складається з трьох змістових модулів: 1) «Осо-

биста гідність»; 2) «Безпека життя»; 3) «Громадянська позиція».

4. Групова тому, що реалізується через групові форми соціального виховання дітей молодшого шкільного віку та батьків: інтерактивні заняття.

5. Інтерактивна тому, що застосовуються інтерактивні форми (інтерактивні заняття), методи (бесіда, інформаційне повідомлення, метод вправ, робота в групах, кейс-метод, проєктування рухливих, рольових ігор, виконання творчих завдань), засоби (інтерактивні сценарії) соціального виховання дітей молодшого шкільного віку та батьків.

Із метою ефективною реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку пропонуємо її характеристику на основі компетентнісного підходу (табл. 1).

Із метою ефективною реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» батьків пропонуємо її характеристику на основі компетентнісного підходу (табл. 2).

Висновки. Ефективна реалізація технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» залежить від урахування таких умов:

1) рівня професійної компетентності суб’єктів реалізації цієї технології (заступників директорів з виховної роботи, соціальних педагогів, практичних психологів, педагогів-організаторів, вчителів початкових класів закладів загальної середньої освіти);

2) вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку та батьків;

3) індивідуальних особливостей (цінності, ціннісні орієнтації, знання, уміння, навички, здібності, якості) дітей молодшого шкільного віку та батьків;

4) діагностики рівня сформованості компетентностей (життєвої, комунікативної, соціальної) дітей молодшого шкільного віку та батьків на початковому, основному, завершальному етапах;

5) ефективною суб’єкт-суб’єктною взаємодією заступників директорів з виховної роботи, соціальних педагогів, практичних психологів, педагогів-організаторів, вчителів початкових класів закладів загальної середньої освіти, дітей молодшого шкільного віку та батьків;

Характеристика технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей молодшого шкільного віку на основі компетентнісного підходу

№ з/п	Компоненти технології	Характеристика компонентів технології	
1.	Об'єкт технології	діти молодшого шкільного віку (учні 1–4 класів ЗЗСО)	
2.	Суб'єкти реалізації технології	заступники директорів з виховної роботи, соціальні педагоги, практичні психологи, педагоги-організатори, вчителі початкових класів закладів загальної середньої освіти	
3.	Мета технології	розвиток, формування компетентностей дітей молодшого шкільного віку	
4.	Завдання технології	розвиток, формування життєвої, комунікативної, соціальної компетентностей дітей молодшого шкільного віку	
5.	Структура технології	<i>Блок 1. «Особиста гідність» (вісім інтерактивних занять)</i> <i>Блок 2. «Безпека життя» (вісім інтерактивних занять)</i> <i>Блок 3. «Громадянська позиція» (вісім інтерактивних занять)</i>	
6.	Зміст технології	1) розвиток, формування життєвої компетентності (Sushyk, 2021, с. 894) дітей молодшого шкільного віку:	
	Блок 1. «Особиста гідність» <i>Пригода 1. «Я» вивчає себе» (1 кл.)</i> <i>Пригода 2. «Я» знайомиться з іншими «Я» (1 кл.)</i> <i>Пригода 1. «Я» і моє» (2 кл.)</i> <i>Пригода 2. «Я» моє! – «Я» твоє!» (2 кл.)</i> <i>Пригода 1. «Я» керує своїми емоціями» (3 кл.)</i> <i>Пригода 2. «Я» цінує себе» (3 кл.)</i> <i>Пригода 1. «Я» і моя гідність» (4 кл.)</i> <i>Пригода 2. «Я» гідне поваги» (4 кл.)</i>	цінність	гідне життя, гідність дітей
		ціннісна орієнтація	повага особистої гідності та гідності інших людей
		знання	особистість, гідна людина, особиста гідність, індивідуальність, індивідуальні особливості дітей; простір, особистий простір, власність, власні речі, комфорт; емоції (позитивні, негативні), самопочуття дітей; цінність, неповторність, унікальність власного «Я», гідна, відповідальна поведінка дітей
		переконання	гідне ставлення до власної особистості та інших людей; відповідальне ставлення дітей до своєї та чужої власності; саморегулювання власних емоцій; ціннісне ставлення дитини до власної особистості та інших людей
		уміння, навички	усвідомити, проявити особисту гідність, індивідуальність, поважати гідність, індивідуальність інших людей; визначити особистий простір, захистити свою та поважати чужу власність; розпізнати, виразити, регулювати власні емоції; цінувати, любити, поважати, пізнати, заохочувати, підтримувати власну особистість та інших людей
	здатність	гідно поводитися щодо власної особистості та інших людей у різноманітних ситуаціях	

	Блок 2. «Безпека життя» Пригода 3. «Я» поважає власне тіло» (1 кл.) Пригода 4. «Я» вчиться захищати себе» (1 кл.) Пригода 3. «Я» піклується про себе» (2 кл.) Пригода 4. «Я» вміє просити про допомогу» (2 кл.) Пригода 3. «Я» має секрети» (3 кл.) Пригода 4. «Я» довіряє «погані» секрети» (3 кл.) Пригода 3. «Я» відчувається захищеним» (4 кл.) Пригода 4. «Я» розуміє, що небезпека = дискомфорт» (4 кл.)	цінність	життя дітей
		ціннісна орієнтація	безпечне життя дітей
		знання	тіло, частини тіла, безпека, правила безпечної поведінки, небезпека, алгоритми поведінки в потенційно небезпечних ситуаціях, допомога батьків або інших дорослих, секрет (позитивний, негативний), загрози життю та здоров'ю людини, дискомфорт
		переконання	відповідальність за свої вчинки, особисту безпеку
		уміння, навички	захистити, піклуватися про себе; застосувати ефективні варіанти поведінки в потенційно небезпечних ситуаціях; попросити про допомогу; розповісти про негативний секрет іншій людині; захистити себе від різних небезпек; визначити загрози життю та здоров'ю людини, наслідки небезпечних дій; застосувати правила безпечної поведінки в різноманітних ситуаціях
		здатність	відповідально, безпечно поводитися в різноманітних ситуаціях
		Блок 3. «Громадянська позиція»	
		2) розвиток, формування соціальної компетентності (Sushyk, 2021, с. 894–895) дітей молодшого шкільного віку:	
	Пригода 5. «Я» вчиться поважати спільноту «Я» (1 кл.) Пригода 6. «Я» – хранитель цінностей» (1 кл.) Пригода 5. «Я» має обов'язки» (2 кл.) Пригода 6. «Я» вирішує, «Я» відповідає» (2 кл.) Пригода 5. «Я» досліджує мрії людини, громади, країни» (3 кл.) Пригода 6. «Я» діє для громади» (3 кл.) Пригода 5. «Я» – громадянин/громадянка країни Унікальна!» (4 кл.) Пригода 6. «Я» має громадянську позицію» (4 кл.)	цінність	громадянство
		ціннісна орієнтація	відповідальне громадянство
		знання	країна, громада, колектив, права та обов'язки, колективні та індивідуальні рішення; мрії людини, громади, країни; громадянин, повага до законів, прапора, гімну держави, активна громадянська позиція
		переконання	відповідальне ставлення до громадянських прав і обов'язків
		уміння, навички	поважати, допомагати, захищати, ефективно взаємодіяти, співпрацювати, досягати успішних результатів у колективі, громаді, країні; відповідально виконувати обов'язки, ухвалювати рішення, реалізовувати свої мрії та мрії інших людей, здійснювати активну громадську діяльність для особистого благополуччя та інших людей; відповідально реалізувати громадянські права та виконувати обов'язки
		здатність	гідно, відповідально поводитися в колективі, громаді, країні
7.	Форми реалізації технології	Інтерактивні заняття для учнів першого та другого класів тривалістю 30 хвилин, для учнів третього та четвертого класів – 45 хвилин	
8.	Методи реалізації технології	Методи соціального виховання дітей: бесіда, інформаційне повідомлення, метод вправ, робота в групах, кейс-метод (Sushyk, 2021, с. 914–916), програвання рухливих, рольових ігор, виконання творчих завдань	
9.	Тривалість реалізації технології	Шість інтерактивних занять для учнів першого та другого класів тривалістю 30 хвилин (3 год.); шість інтерактивних занять для учнів третього та четвертого класів тривалістю 45 хвилин (4,5 год.)	
10.	Навчально-методичне забезпечення технології Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: методичний посібник для виховної роботи з учнями 1–4 класів з питань попередження торгівлі людьми / автори-упоряд.: Н. І. Бойчук, О. В. Заруцька, О. Л. Нагула, Т. П. Цюман, С. В. Чопик / за заг. ред. Т. П. Цюман. Київ.: ФОП Буря О. Д., 2023. 178 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Print_Full-preview.pdf (дата звернення: 08.02.2024).		

Характеристика технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» батьків на основі компетентнісного підходу

№ з/п	Компоненти технології	Характеристика компонентів технології		
1.	Об'єкт технології	батьки дітей молодшого шкільного віку (учнів 1–4 класів ЗЗСО)		
2.	Суб'єкти реалізації технології	заступники директорів з виховної роботи, соціальні педагоги, практичні психологи, педагоги-організатори, вчителі початкових класів закладів загальної середньої освіти		
3.	Мета технології	розвиток, формування компетентностей батьків		
4.	Завдання технології	розвиток, формування життєвої, комунікативної, соціальної компетентностей батьків		
5.	Структура технології	<i>Блок 1. «Особиста гідність»</i> (два інтерактивних заняття) <i>Блок 2. «Безпека життя»</i> (два інтерактивних заняття) <i>Блок 3. «Громадянська позиція»</i> (два інтерактивних заняття)		
6.	Зміст технології	1) розвиток, формування життєвої компетентності (Sushyk, 2021, с. 894) батьків:		
	Блок 1. «Особиста гідність» <i>Пригода 1. «Я» досліджує себе»</i> <i>Пригода 2. «Я» вміє проявляти повагу та турботу»</i>	цінність	гідне життя, гідність батьків і дітей	
		ціннісна орієнтація	повага особистої гідності батьків і дітей	
		знання	особистість, особиста гідність, індивідуальність батьків і дітей, методи підтримки та заохочення власної особистості та дітей	
		переконання	гідне ставлення до власної особистості та дітей	
		уміння, навички	любити, поважати себе, гордитися своїми здобутками; усвідомити, визначити, проявити особисту індивідуальність, допомогти дітям усвідомити, визначити, проявити індивідуальність; любити, поважати, підтримувати дітей, допомагати дітям; ефективно застосувати метод заохочення дітей	
		здатність	гідно поводитися щодо власної особистості та дітей у різноманітних ситуаціях	
	Блок 2. «Безпека життя» <i>Пригода 3. «Я» знає, як почуватися в безпеці»</i> <i>Пригода 4. «Я» розуміє, як захищати й захищатися від небезпек»</i>	цінність	життя батьків і дітей	
		ціннісна орієнтація	безпечне життя батьків і дітей	
		знання	фізичний, психологічний, соціальний комфорт, аналіз ризиків, безпека, особисті кордони батьків і дітей	
		переконання	відповідальність за безпеку власної особистості та дітей	
		уміння, навички	визначити, захистити особисті кордони батьків і дітей, навчити дітей визначити, захистити особисті кордони в різноманітних ситуаціях	
		здатність	відповідально, безпечно поводитися щодо власної особистості та дітей у різноманітних ситуаціях	
	Блок 3. «Громадянська позиція» <i>Пригода 5. «Я» навчає гідних вчинків»</i>	2) розвиток, формування соціальної компетентності (Sushyk, 2021, с. 894) батьків:		
		цінність	сім'я	
		ціннісна орієнтація	успішна, щаслива сім'я	
		знання	гідність, гідне ставлення, гідна поведінка, спільні цілі, плани, рішення, діяльність, здобутки батьків і дітей у сім'ї	
		переконання	взаємне гідне ставлення батьків і дітей у сім'ї	
		уміння, навички	поважати, взаємодіяти, працювати, допомагати, підтримувати, захищати батьків і дітей у сім'ї	
		здатність	гідно, відповідально поводитися в сім'ї	

	Пригода 6. «Я» демонструє громадянську позицію»	цінність	громадянство
		ціннісна орієнтація	відповідальне громадянство
		знання	громада, активна громадянська позиція батьків і дітей, актуальні проблеми громади, спільні цілі, рішення, суспільно корисна діяльність, результати, здобутки батьків і дітей у громаді
		переконання	відповідальне ставлення до громадянських прав і обов'язків
		уміння, навички	визначити спільно з дітьми актуальні проблеми, ефективні методи їх розв'язання в громаді, ефективно реалізувати різні види громадської діяльності, здобути успішні результати
		здатність	гідно, відповідально поводитися в громаді, країні
7.	Форми реалізації технології	Інтерактивні заняття для батьків тривалістю 90 хвилин	
8.	Методи реалізації технології	Методи соціального виховання батьків: бесіда, інформаційне повідомлення, перегляд та обговорення відео уроків, дискусія, метод вправ, робота в групах, кейс-метод (Sushyk, 2021, с. 914–916), виконання творчих завдань	
9.	Тривалість реалізації технології	Шість інтерактивних занять для батьків тривалістю 90 хвилин (9 год.)	
10.	Навчально-методичне забезпечення технології Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: інтерактивні сценарії для роботи з батьками учнів 1–4 класів / автори-упоряд.: З. М. Адамська, Т. П. Цюман / за заг. ред. Т. П. Цюман Київ : ФОП Костінський С. Л., 2023. 108 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Parents_1-4grades_Block-final.pdf (дата звернення: 08.02.2024).		

6) добровільної участі дітей молодшого шкільного віку та батьків в інтерактивних заняттях;

7) оптимальної кількості учасників цільових груп дітей молодшого шкільного віку та батьків;

8) мотивування батьків до активної, систематичної участі в інтерактивних заняттях;

9) обговорення та визначення періодичності, тривалості проведення інтерактивних занять з батьками;

10) проведення інтерактивних занять з дітьми молодшого шкільного віку та батьками паралельно;

11) ефективного, оптимального проведення інтерактивних занять з дітьми молодшого шкільного віку та батьками згідно з розробленими сценаріями;

12) ефективного, оптимального застосування інтерактивних методів, прийомів, засобів соціального виховання дітей молодшого шкільного віку та батьків;

13) перегляд та обговорення відео уроків з батьками під час інтерактивних занять згідно з визначеною темою та метою;

14) оптимального навчально-методичного, матеріального, технічного забезпечення групової, індивідуальної роботи дітей молодшого шкільного віку та батьків.

Перспективи подальших досліджень передбачають обґрунтування компетентного підходу в реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Sushyk N. Competent approach to realization of technology of social education of personality. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes* : monograph / edited by Magdalena Gawron-Łapuszek, Yana Suchukova. Katowice : Publishing House of University of Technology, 2021. P. 893–916, 1219. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/3ae54f97de8a1480cfb229660e616f25.pdf> (дата звернення: 08.02.2024).

2. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : програма виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми ; наук. кер. та ред. І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко. Київ : ФО-П Савісько І. С., 2017.

88 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_programa_2017.pdf (дата звернення: 08.02.2024)

3. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: інтерактивні сценарії для роботи з батьками учнів 1–4 класів / автори-упоряд.: З. М. Адамська, Т. П. Цюман / за заг. ред. Т. П. Цюман Київ : ФОП Костінський С. Л., 2023. 108 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Parents_1-4grades_Block-final.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

4. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 7 клас / наук. кер. та ред. : І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. Вид. 3-тє, доповн. Київ: ФОП Савісько І. С., 2017. 188 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_7klas_2017.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

5. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 8 клас / наук. кер. та ред. : І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. Вид. 3-тє, доповн. Київ: ФОП Савісько І. С., 2017. 168 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_8klas_2017.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

6. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 9 клас / наук. кер. та ред. : І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. Вид. 3-тє, доповн. Київ: ФОП Савісько І. С., 2017. 164 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_9klas_2017.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

7. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 10 клас / наук. кер. та ред. : І. Д. Зверева та Ж. В. Петрочко. Вид. 3-тє, доповн. Київ: ФОП Савісько І. С., 2017. 140 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_10klas_2017.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

8. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми: 11 клас / наук. кер. та ред. : І. Д. Звереві та Ж. В. Петрочко. Вид. 3-тє, доповн. Київ: ФОП Савісько І. С., 2017. 132 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_11klas_2017.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

9. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція: методичний посібник для виховної роботи з учнями 1–4 класів з питань попередження торгівлі людьми / автори-упоряд.: Н. І. Бойчук, О. В. Заруцька, О. Л. Нагула, Т. П. Цюман, С. В. Чопик / за заг. ред. Т. П. Цюман. Київ.: ФОП Буря О. Д., 2023. 178 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Print_Full-preview.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

10. Сушик Н. С. Компетентнісний підхід у реалізації технології соціального виховання «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» дітей підліткового та юнацького віку. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 2 (102). С. 161–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_2_37 (дата звернення: 08.02.2024).

11. Творимо разом світ, безпечний для дитини: програма та зміст тренінгових занять для батьків: інфор.-метод. матеріали / наук. кер. та ред. І. Д. Звереві. Київ: [б. в.], 2012. 268 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Posibnyk_parent.pdf (дата звернення: 08.02.2024)

12. Упровадження програми виховної роботи з учнями 1–4 класів з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»: навч.-метод. посіб. (для системи післядипломної педагогічної освіти) / авт.-упоряд.: З. Адамська, О. Нагула, Т. Цюман ; за заг. ред. Т. Цюман. Київ: ФОП Буря О. Д., 2023. 136 с. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_methodologists_final1.pdf (дата звернення: 08.02.2024).

REFERENCES:

1. Sushyk, N. (2021) Competent approach to realization of technology of social education of personality. *Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes*. M. Gawron-Lapuszek, & Y. Suchukova (Ed.). (pp. 893-916). Katowice: Publishing House of University of Technology. Retrieved from <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/3ae54f97de8a1480cfb229660e616f25.pdf>

2. Zvierieva, I. D., & Petrochko, Zh. V. (Ed.). (2017). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: prohrama vykhovnoi roboty z uchniamy z pytan protydii torhivli liudmy [Personal dignity. Safety of life. Civic position: a program of educational work with students on issues of combating human trafficking]* Kyiv: FOP Savisko I. S. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_programa_2017.pdf [in Ukrainian].

3. Adamska, Z. M., & Tsiuman, T. P. (2023). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: interaktyvni stsenarii dlia roboty z batkamy uchniv 1-4 klasiv [Personal dignity. Safety of life. Civic position: interactive scenarios for working with parents of students in grades 1-4]* T. P. Tsiuman (Ed.). Kyiv: FOP Kostynskiy S. L. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Parents_1-4grades_Block-final.pdf [in Ukrainian].

4. Zvierieva, I. D., & Petrochko, Zh. V. (Ed.). (2017). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: metodychnyi posibnyk dlia vykhovnoi roboty z uchniamy z pytan protydii torhivli liudmy: 7 klas [Personal dignity. Safety of life. Civic position: methodological guide for educational work with students on issues of combating human trafficking: 7th grade]* (3d ed., rev.). Kyiv: FOP Savisko I. S. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_7klas_2017.pdf [in Ukrainian].
5. Zvierieva, I. D., & Petrochko, Zh. V. (Ed.). (2017). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: metodychnyi posibnyk dlia vykhovnoi roboty z uchniamy z pytan protydii torhivli liudmy: 8 klas [Personal dignity. Safety of life. Civic position: methodological guide for educational work with students on issues of combating human trafficking: 8th grade]* (3d ed., rev.). Kyiv: FOP Savisko I. S. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_8klas_2017.pdf [in Ukrainian].
6. Zvierieva, I. D., & Petrochko, Zh. V. (Ed.). (2017). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: metodychnyi posibnyk dlia vykhovnoi roboty z uchniamy z pytan protydii torhivli liudmy: 9 klas [Personal dignity. Safety of life. Civic position: methodological guide for educational work with students on issues of combating human trafficking: 9th grade]* (3d ed., rev.). Kyiv: FOP Savisko I. S. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_9klas_2017.pdf [in Ukrainian].
7. Zvierieva, I. D., & Petrochko, Zh. V. (Ed.). (2017). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: metodychnyi posibnyk dlia vykhovnoi roboty z uchniamy z pytan protydii torhivli liudmy: 10 klas [Personal dignity. Safety of life. Civic position: methodological guide for educational work with students on issues of combating human trafficking: 10th grade]* (3d ed., rev.). Kyiv: FOP Savisko I. S. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_10klas_2017.pdf [in Ukrainian].
8. Zvierieva, I. D., & Petrochko, Zh. V. (Ed.). (2017). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: metodychnyi posibnyk dlia vykhovnoi roboty z uchniamy z pytan protydii torhivli liudmy: 11 klas [Personal dignity. Safety of life. Civic position: methodological guide for educational work with students on issues of combating human trafficking: 11th grade]* (3d ed., rev.). Kyiv: FOP Savisko I.S. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/osobysta_gidnist_11klas_2017.pdf [in Ukrainian].
9. Boichuk, N. I., Zarutka, O. V., Nahula, O. L., Tsiuman, T. P., & Chopyk, S. V. (2023). *Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia: metodychnyi posibnyk dlia vykhovnoi roboty z uchniamy 1-4 klasiv z pytan poperedzhennia torhivli liudmy [Personal dignity. Safety of life. Civic position: methodical guide for educational work with students of grades 1-4 on the human trafficking prevention]* T.P. Tsiuman (Ed.). Kyiv: FOP Buria O.D. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_Print_Full-preview.pdf [in Ukrainian].
10. Sushyk, N. S. (2020). Kompetentnisnyi pidkhid u realizatsii tekhnolohii sotsialnoho vykhovannia «Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia» ditei pidlitkovoho ta yunatskoho viku [A competent approach in the implementation of the social education technology «Personal dignity. Safety of life. Civic position» of children of adolescent and youth age] *Nova pedahohichna dumka – The New Pedagogical Thought*, 2(102), 161-167. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_2_37 [in Ukrainian].
11. Zvierieva, I. D. (Ed.). (2012). *Tvorymo razom svit, bezpechnyi dlia dytyny: prohrama ta zmist treninhovykh zaniat dlia batkiv: informatsiino-metodychni materialy [Create a world that is safe for the child together: the program and content of training classes for parents: informational and methodological materials]* Kyiv: N. p. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Posibnyk_parent.pdf [in Ukrainian].
12. Adamska, Z., Nahula, O., & Tsiuman, T. (2023). *Uprovadhennia prohramy vykhovnoi roboty z uchniamy 1-4 klasiv z pytan protydii torhivli liudmy «Osobysta hidnist. Bezpeka zhyttia. Hromadianska pozytsiia» [Implementation of the program of educational work with students of grades 1-4 on issues of human trafficking combating «Personal dignity. Safety of life. Civic position»]* T. P. Tsiuman (Ed.). Kyiv: FOP Buria O. D. Retrieved from: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/Manual_methodologists_final.pdf [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 368.06

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.15>

Олексій КЛОЧКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

ResearcherID: JJE-2782-2023

Бібліографічний опис статті: Клочко, О. (2024). Медичне страхування як перспективний вид соціального страхування. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 105–110, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.15>

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ВИД СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

У статті проаналізовано медичне страхування як перспективний вид соціального страхування в Україні. З'ясовано, що сучасна система соціального захисту населення в Україні представлена добровільним недержавним медичним страхуванням, що доповнює загальну систему соціального страхування. Аналіз системи загальнообов'язкового державного соціального страхування показав, що на сьогодні в Україні повністю відсутнє державне регулювання медичним страхуванням. Це означає, що у країні немає державних механізмів, інституцій, що могли б реалізувати загальні засади державного медичного страхування в Україні.

Мета статті полягає у встановленні загальних ознак медичного страхування, а також перспективних можливостей й характеристик його уведення у систему загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Схарактеризовано медичне страхування як тип страхування, що передбачатиме медико-соціальний захист застрахованої особи від ризику високих витрат на медичне обслуговування. У статті виділено основні види медичного страхування, а саме обов'язкове медичне страхування як вид страхування, в якому участь є обов'язковою для усіх громадян, що гарантує їм право на безоплатну медичну допомогу в рамках т.зв. програми медичних гарантій; добровільне медичне страхування як вид страхування, в якому участь є добровільною, де застраховані особи можуть самостійно обирати страхову компанію, програму страхування та розмір страхового внеску.

У дослідженні визначено, що медичне страхування є важливим інструментом захисту людей від ризику високих витрат на лікування. Воно може допомогти зробити медичну допомогу більш доступною та якісною. Доведено тезу про те, що реформа системи медичного страхування в Україні може призвести до: підвищення доступності та якості медичної допомоги; зниження фінансового тягаря на родини; зменшення нерівності в доступі до медичної допомоги. Зазначено, що поряд із цим також існують й окремі ризики, що полягають у збільшенні витрат на медичне обслуговування; зниженні ефективності системи охорони здоров'я; посилення соціальної нерівності в доступі до медичної допомоги. Важливим аспектом є те, щоб реформа системи медичного страхування в Україні ґрунтувалася на наукових дослідженнях та враховувала потреби та законні інтереси усіх категорій громадян.

Ключові слова: система загальнообов'язкового державного соціального страхування, соціальне страхування, добровільне медичне страхування, послуги.

Oleksii KLOCHKO

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 87 Romenska str., Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

ResearcherID: JJE-2782-2023

To cite this article: Klochko, O. (2024). Medychne strahuvannia yak perspektyvnyi vyd sotsialnoho strahuvannya [Health insurance as a promising type of social insurance]. *Vvichlyvist. Humanitas, 1*, 105–110, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.15>

HEALTH INSURANCE AS A PROMISING TYPE OF SOCIAL INSURANCE

The article analyzes medical insurance as a promising type of social insurance in Ukraine. It was found that the modern system of social protection of the population in Ukraine is represented by voluntary non-state health insurance, which complements the general system of social insurance. The analysis of the mandatory state social insurance system showed that, as of today, there is no state regulation of medical insurance in Ukraine. This means that there are no state mechanisms and institutions in the country that could implement the general principles of state health insurance in Ukraine.

The purpose of the article is to establish the general features of medical insurance, as well as promising opportunities and characteristics of its introduction into the system of mandatory state social insurance.

Medical insurance is characterized as a type of insurance that will provide medical and social protection of the insured person against the risk of high costs for medical care. The article highlights the main types of medical insurance, namely mandatory medical insurance as a type of insurance in which participation is mandatory for all citizens, which guarantees them the right to free medical care within the so-called medical guarantee programs; voluntary health insurance as a type of insurance in which participation is voluntary, where insured persons can independently choose the insurance company, the insurance program and the amount of the insurance premium.

The study found that health insurance is an important tool to protect people from the risk of high medical costs. It can help make medical care more accessible and of better quality. The thesis that the reform of the medical insurance system in Ukraine can lead to: increasing the availability and quality of medical care has been proven; reduction of the financial burden on families; reducing inequality in access to medical care. It is noted that, along with this, there are also separate risks, consisting in an increase in the costs of medical care; decrease in the efficiency of the health care system; increasing social inequality in access to medical care. An important aspect is that the reform of the health insurance system in Ukraine is based on scientific research and takes into account the needs and legitimate interests of all categories of citizens.

Key words: *system of mandatory state social insurance, social insurance, voluntary health insurance, services.*

Актуальність проблеми. В умовах соціальних зрушень та складних процесів реформування соціальної сфери важливими залишається вирішення питань соціального забезпечення населення в Україні. Одним із важливих напрямів соціального забезпечення є налагодження ефективної системи соціального страхування громадян. Система загальнообов'язкового державного соціального страхування передбачає захист громадян від більшості ризиків, а також надання засобів для існування у разі настання останніх. Формують систему соціального страхування захист громадян від нещасного випадку на виробництві й професійного захворювання; від тимчасової втрати працездатності; від безробіття та пенсійне страхування. Однак, зазначимо, що у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування на сьогодні відсутнє обов'язкове державне медичне страхування. Сучасна система соціального захисту населення в Україні представлена добровільним недержавним медичним страхуванням, що певною мірою доповнює загальну систему соціального страхування. Медичне страхування передбачає надання допомоги громадянам у кризових медичних станах. Якісна реалізація поставлених завдань медичного страхування

можлива за умови успішного завершення медичної реформи. Саме проведення усіх етапів медичної реформи надасть перспективи розвитку та удосконалення системи медичного страхування в Україні (Клочко, Полянничко, 2021).

Аналіз системи загальнообов'язкового державного соціального страхування показує, що на сьогодні в Україні повністю відсутнє державне регулювання медичним страхуванням. Це означає, що у країні немає державних механізмів, інституцій, що могли б реалізувати загальні засади державного медичного страхування в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітлення проблемного кола у контексті дослідження перспектив розвитку медичного страхування як одного із важливих видів системи соціального страхування представлено у наукових доробках дослідників у галузі права, економіки, фахівців із соціального забезпечення. Значна частка наукових досліджень присвячена аналізу сучасного стану та установлення перспективних напрямів розвитку добровільного медичного страхування в Україні (Клочко, 2021; Ляховченко, 2010; Михайлюк, 2021). Вагомою, на наш погляд,

є експертна наукова позиція дослідників щодо сучасних реалій розвитку медичного страхування в Україні (Брежнєва-Єрмоленко, 2019; Водолазька, 2015; Кочнова, 2014). У своїх авторських наукових доробках дослідники звертають увагу на можливостях використання іноземного досвіду як обов'язкового державного та і добровільного медичного страхування (Даценко, 2015). І. Міщук та І. Віннічук розглядають сучасний стан обов'язкового медичного страхування в Україні (Міщук, Віннічук, 2019). Дослідження медичного страхування як складової соціального страхування є важливим аспектом навчально-наукових розробок (Кириленко, Толуб'як, 2016; Марич, 2022). Таким чином, з огляду на стан й динаміку розвитку системи соціального забезпечення на сучасному етапі з усіма її трансформаційними процесами, акцентуємо на необхідності продовження глибинних та системних соціально-економічних реформ, а також на належній конкретизації перспектив розвитку медичного страхування.

Мета статті полягає у встановленні загальних ознак медичного страхування, а також перспективних можливостей й характеристик його введення у систему загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових фахових джерел (Водолазька, Сіроштан, 2021; Даценко, 2015; Ключко, Полянничко, 2021; Міщук, Віннічук, 2019; Марич, 2022) дозволив установити закономірність, що незважаючи на деякі розбіжності у трактуванні поняття медичного страхування, у більшості визначень підкреслюються такі його основні характеристики:

– це вид особистого страхування: об'єктом страхування є життя та здоров'я застрахованої особи;

– ґрунтується на солідарному розподілі ризику: страхові внески застрахованих осіб використовуються для відшкодування витрат на лікування тих, хто захворів;

– спрямоване на захист від ризику виникнення витрат на лікування та медичне обслуговування: страхування гарантує застрахованим особам отримання необхідної медичної допомоги без значних фінансових затрат.

У контексті нашого дослідження важливим видається думка В. Герасимчука, який визначає медичне страхування як систему економіч-

них відносин, що виникають з приводу формування та використання страхового фонду для відшкодування витрат, пов'язаних з наданням медичної допомоги застрахованим особам у разі настання страхового випадку. Значно розширює наукове коло дослідження правова точка зору деяких дослідників, що акцентують увагу на тому, що медичне страхування функціонує як система правовідносин, що виникають у зв'язку з укладенням договору медичного страхування та спрямовані на захист майнових інтересів застрахованих осіб у разі настання страхового випадку, пов'язаного із потребою у медичній допомозі (О. Зайчук та ін.). У свою чергу соціальна точка зору деяких науковців наголошує, що медичне страхування повинно розглядатися як форма соціального захисту населення, що гарантує застрахованим особам отримання медичної допомоги у разі настання страхового випадку (Т. Лук'янова та ін.) (Марич, 2022). Отже, у найбільш узагальненому науковому вигляді термін «медичне страхування» означатиме окремий тип страхування, що передбачатиме медико-соціальний захист застрахованої особи від ризику високих витрат на медичне обслуговування. Значним аспектом буде те, що за договором страхування, страхова компанія зобов'язується відшкодувати застрахованій особі витрати, пов'язані з лікуванням у разі настання страхового випадку, наприклад, хвороби, травми, пологів.

Сучасна наукова думка виділяє головні види медичного страхування:

1. **Обов'язкове медичне страхування** як вид страхування, в якому участь є обов'язковою для усіх громадян. Така система загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування гарантує усім громадянам право на безоплатну медичну допомогу в рамках т.зв. програми медичних гарантій. Важливо відзначити, що на сьогодні можемо констатувати відсутність єдиної системи обов'язкового медичного страхування в Україні. Однак теоретичне обґрунтування його доцільності уже напрацьоване науковою спільнотою. За твердженням експертів у галузі медичного страхування, обов'язкове медичне страхування має визначатися як окремий вид загальнообов'язкового державного соціального страхування, що спрямований на захист законних прав громадян на охорону здоров'я,

а також на реалізацію соціальних гарантій на одержання безоплатної медичної допомоги (Брежнева-Єрмоленко, Байдуж, 2019). Підтримуємо наукову позицію Т. Лук'янової, О. Кириленка, В. Толуб'яка щодо визнання державного медичного страхування як єдиної державної системи соціального захисту громадян у сфері охорони здоров'я. Основною метою загальнообов'язкового державного медичного страхування повинно стати створення умов для забезпечення якісною медичною допомогою та послугами за рахунок фінансових ресурсів, що накопичуються у спеціальному страховому фонді. Головними завданнями обов'язкового медичного страхування мають стати: забезпечення рівних можливостей різних категорій громадян на отримання якісної безоплатної медичної допомоги; підвищення рівня якості надання медичної допомоги, а також сприяння розвитку національної системи охорони здоров'я та створення умов для її належного та ефективного фінансування; створення повноцінних умов для розвитку ринкових відносин у медичній сфері (Кириленко, Толуб'як, 2016).

2. Добровільне медичне страхування як вид страхування, в якому участь є добровільною. Застраховані особи можуть самостійно обрати страхову компанію, програму страхування та розмір страхового внеску. Зазначимо, що вітчизняна наукова спільнота поділяє позицію про важливість та неминучість упровадження у практику закладів охорони здоров'я системи медичного страхування. Тому значення медичного страхування важко переоцінити, так як воно забезпечить: доступність медичної допомоги: медичне страхування зробить медичну допомогу більш доступною для громадян різного соціального статусу (у першу чергу вразливих), різним рівнем доходу; захист від фінансових ризиків: медичне страхування допоможе уникнути значних витрат на лікування у разі виникнення страхового випадку; підвищення якості медичного обслуговування: страхові компанії мотивують заклади охорони здоров'я надавати якісні медичні послуги.

Перевагами медичного страхування є: гарантія отримання якісної медичної допомоги: застраховані особи матимуть доступ до кращих медичних закладів та лікарів, до медичної допомоги, що може бути недоступною для

них без страхування; економія коштів: страхування може допомогти заощадити на лікуванні у разі виникнення серйозного захворювання та медичне обслуговування; спокій за своє здоров'я: медичне страхування може дати застрахованим особам відчуття спокою, знаючи, що вони мають фінансовий захист у разі виникнення проблем зі здоров'ям; підвищення доступності та якості медичної допомоги; можливість отримання додаткових медичних послуг, податкових пільг (Кочнова, 2014; Ляховченко, 2010; Михайлюк, Роман, Танчик, 2021).

Однак, незважаючи на високу оцінку системи медичного страхування, вона також містить й певні недоліки, а саме: необхідність сплачувати страхові внески і їх висока вартість: страхові внески можуть бути високими, особливо для людей похилого віку або із хронічними захворюваннями; наявність обмежень у страхових програмах та страхового покриття: може бути обмеженим, і деякі види лікування та медичного обслуговування можуть не покриватися страхуванням; можливість відмови у виплаті страхового відшкодування; складність у виборі страхової компанії та програми страхування: оформлення медичного страхування може бути складним процесом, що потребує збору та надання великої кількості документів (Ляховченко, 2010; Михайлюк, Роман, Танчик, 2021).

Зазначимо, що третім етапом медичної реформи має стати упровадження системи єдиного державного медичного страхування разом із його органічним поєднанням із іншими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування як невід'ємної його складової (виду). Важливо відмітити, що, наразі, Україна не має досвіду упровадження на державному рівні компоненту медичного страхування. Тому важливим видається звернутися до успішного зарубіжного досвіду та вивчення різних моделей медичного страхування у світі; а також дослідження можливостей адаптування таких раціональних прикладів відповідно до національних особливостей, інституційного забезпечення, рівня фінансування тощо в Україні (Слово і діло. Аналітичний портал).

Урахування досвіду використання різних моделей медичного страхування (Слово і діло. Аналітичний портал) дозволяє виділити загальні алгоритмізовані основи обов'язкового

державного медичного страхування. Для повноцінного функціонування такої системи необхідним видається створення Державного страхового фонду. Саме до нього пацієнт (застрахована особа) повинна вносити свої страхові внески. Кошти фонду повинні направлятися до державних закладів охорони здоров'я для оплати надання медичних послуг. Важливим залишається положення про те, що фінансуватися повинні послуги закладу. Другою частиною фінансування обов'язкового державного медичного страхування повинні бути передбачені й бюджетні асигнування, що мають надходити із державного бюджету.

Відповідно, враховуючи вищевикладене, припускаємо, що основними видами медичних послуг, що можуть бути передбачені мінімальним страховим пакетом, для більшості вразливих верств населення (людей пенсійного віку, дітей, молоді, ветеранів, осіб з інвалідністю, безробітних, вагітних, багатодітних та малозабезпечених родин тощо): швидка невідкладна допомога; найпростіші аналізи; щеплення; лікування онкологічних захворювань; невідкладні хірургічні операції; пологи; консультації терапевта; лікування ВІЛ та психічних захворювань, діабету; лікування хвороб крові й кровообігу, нервової системи, психічних, інфекцій-

них хвороб, органів дихальної травної системи, органів зору та слуху.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, узагальнимо, що медичне страхування є важливим інструментом захисту людей від ризику високих витрат на лікування. Воно може допомогти зробити медичну допомогу більш доступною та якісною. Наукова спільнота поділяє тезу про те, що реформа системи медичного страхування в Україні може призвести до: підвищення доступності та якості медичної допомоги; зниження фінансового тягаря на родини; зменшення нерівності в доступі до медичної допомоги. Поряд із цим також існують й окремі ризики, що полягають у збільшенні витрат на медичне обслуговування; зниженні ефективності системи охорони здоров'я; посилення соціальної нерівності в доступі до медичної допомоги. Важливим аспектом є те, щоб реформа системи медичного страхування в Україні ґрунтувалася на наукових дослідженнях та враховувала потреби та законні інтереси усіх категорій громадян.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у дослідженні упровадження обов'язкового медичного страхування із урахуванням закордонного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брежнева-Єрмоленко О. В., Байдуж А. О. Медичне страхування в Україні: аналіз та перспективи розвитку. *Economics: time realities*. 2019. № 6(46). С. 33–38.
2. Водолазська О. А., Сіроштан Т. М., Вектори розвитку медичного страхування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 25. С. 1–4.
3. Даценко В. В. Перспективи впровадження обов'язкового медичного страхування в Україні з урахуванням досвіду іноземних держав. *Ефективна економіка*. 2015. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4019>
4. Клочко О. О., Поляничко А. О. Політика батьківських установ із надання послуг добровільного медичного страхування. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. №5. С. 98–104.
5. Кочнова І. В. Розвиток медичного страхування в Україні. *Держава і регіони. Серія. Економіка та підприємництво*. 2014. № 6(81). С. 26–30.
6. Ляховченко Л. Розвиток добровільного медичного страхування як позабюджетного джерела фінансування галузі охорони здоров'я в Україні. *Вісник Національної академії державного управління*. Серія: Соціальна та гуманітарна політика. 2010. № 1(36). С. 265–272.
7. Медичне страхування: які моделі працюють у світі. *Слово і діло. Аналітичний портал*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/13/infografika/suspilstvo/medychno-straxuvannya-yaki-modeli-pracyuyut-sviti>
8. Міщук І., Віннічук І. Сучасний стан обов'язкового медичного страхування в Україні та шляхи його розвитку. *Підприємництво, господарство і право. Серія. Адміністративне право і процес*. 2019. №2. С. 110–114.
9. Михайлюк М., Роман Т., Танчик Я. Сучасний стан добровільного медичного страхування в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2021. №3. С. 79–88.
10. Соціальне страхування : навчальний посібник / М. Г. Марич. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича. 2022. 176 с.
11. Соціальне страхування : підручник. / за ред. О. П. Кириленко, В. С. Толуб'яка. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2016. 516 с.

REFERENCES:

1. Brezhnyeva-Yermolenko, O.V., Bayduzh, A.O. (2019). Medychne strahuvannya v Ukraini: analiz ta perspektyvy rozvytku [Medical insurance in Ukraine: analysis and development]. *Economics: time realities*. № 6(46). P. 33–38 [in Ukrainian].
2. Vodolazska, O.A., Siroshant, T.M. (2021). Vektory rozvytku medychnoho strahuvannya v Ukraini [Vectors of the development of medical insurance in Ukraine]. *Economy and society*. Vol. 25. P. 1–4 [in Ukrainian].
3. Datsenko, V.V. (2015). Perspektyvy vprovadzhennya obovyazkovoho medychnoho strahuvannya v Ukraini z urahuvanniam dosvidu inozemnykh derzhav. *Efektivna ekonomika*. [Prospects for the introduction of mandatory health insurance in Ukraine, taking into account the experience of foreign countries]. *Efficient economy*. №4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4019> [in Ukrainian].
4. Klochko, O., Polyanychko, A. (2021). Polityka bankivskykh ustanov z nadannya posluh dobrovilnoho medychnoho strahuvannya [Policy of banking institutions for provision of voluntary medical insurance services]. *Vvichlyvist – Humanitas*, 5, 98-104 [in Ukrainian].
5. Kochnova, I.V. (2014). Rozvytok medychnoho strahuvannya v Ukraini [Development of medical insurance in Ukraine]. *Derzhava I rehiony. Seriya. Ekonomika ta pidpryyemnytstvo – State and regions. Series. Economy and entrepreneurship*. № 6(81). P. 26–30 [in Ukrainian].
6. Lyakhovchenko, L. (2010). Rozvytok dobrovilnoho medychnoho strahuvannya yak pozabyudzhethnoho dzherela finansuvannya haluzi okhorony zdoroya v Ukraini. [Development of voluntary health insurance as an extra-budgetary source of funding for health care in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya. Seriya: Sotsialna ta humanitarna polityka – Bulletin of the National Academy of Public Administration. Series: Social and Humanitarian Policy*. № 1(36). P. 265–272 [in Ukrainian].
7. Medychne strahuvannya: yaki modeli pratsyuyut u sviti [Health insurance: what models work in the world]. *Slovo i dilo. Analytychnyy portal – Word and deed. Analytical portal*. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/13/infografika/suspilstvo/medychne-strahuvannya-yaki-modeli-pracyuyut-sviti> [in Ukrainian].
8. Mishchuk, I., Vinnichuk, I. (2019). Suchasnyy stan obovyazkovoho medychnoho strahuvannya v Ukraini ta shlyakhy yoho rozvytk [Current state of compulsory health insurance in Ukraine and ways of its development]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Seriya. Administratyvne pravo i protses – Entrepreneurship, economy and law. Series. Administrative law and process*. №2. P. 110–114 [in Ukrainian].
9. Mykhaylyuk, M., Roman, T., Tanchyk, YA. (2021). Suchasnyy stan dobrovilnoho medychnoho strahuvannya v Ukraini [Current state of voluntary health insurance in Ukraine]. *Halytsky ekonomichnyy visnyk – Galician economic bulletin*. №3. P. 79–88. [in Ukrainian].
10. Marych, M.H. (2022). Sotsialne strahuvannya : navchalnyy posibnyk [Social insurance: study guide]. Chernivtsi: Chernivtsi national YU. Fedkovich University, 176 p. [in Ukrainian].
11. Kyrylenko, O.P., Tolubyak, V.S. (2016). Sotsialne strahuvannya : pidruchnyk. [Social insurance: textbook]. Ternopil: Economic opinion of TNEU, 516 p. [in Ukrainian].

УДК 364-054.73:331.56]:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.16>

Віктор ЛЯХ

Президент Фонду Східна Європа, вул. Саксаганського, 83, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Бібліографічний опис статті: Лях, В., Петрович, В. (2024). Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб, які втратили роботу під час війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 111–117, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.16>

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЯКІ ВТРАТИЛИ РОБОТУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення внесло свої корективи в життя українського суспільства, зокрема і в соціальну роботу. Надання соціальних послуг має відповідати потребам внутрішньо переміщених осіб. Через військовий стан для внутрішньо переміщених осіб проблема у сфері зайнятості є найбільш гострою. Ймовірність облаштуватись внутрішньо переміщеним особам на новому місці ускладнюється через можливу втрату документів, пережитий стрес і, як наслідок, емоційна виснаженість, нестабільність, депресія тощо. Тому актуалізується питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, а зокрема тих, які втратили роботу через війну.

Методами дослідження є: теоретичний аналіз та узагальнення наукових джерел із соціальної роботи та соціальних проектів і програм – для характеристики особливостей надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам в Україні.

У статті розглянуто приклад соціальної послуги – допомоги по безробіттю для внутрішньо переміщених осіб; наведено алгоритм дій, які необхідно зробити, щоб скористатись послугою допомоги по безробіттю; розглянуто послугу надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна підтримка, соціальні послуги, внутрішньо переміщена особа, безробіття, соціальний проєкт.

Viktor LIAKH

President of East Europe Foundation, Saksakhanskogo St., 83, Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

To cite this article: Liakh, V., Petrovych, V. (2024). Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osib, yaki vtratyly robotu pid chas viyny v Ukraini [Social support for internally displaced persons who lost their jobs during the war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 111–117, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.16>

SOCIAL SUPPORT FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS WHO LOST THEIR JOBS DURING THE WAR IN UKRAINE

The full-scale invasion of Ukraine has significantly impacted Ukrainian society, including the realm of social work. Social service delivery must now adapt to the needs of internally displaced persons (IDPs). The Law of Ukraine "On

Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" guarantees the observance of the rights, freedoms, and legitimate interests of IDPs, including those forced to leave or abandon their place of residence as a result of or to avoid the negative consequences of armed conflict, temporary occupation, etc.

Due to the martial law, employment is the most pressing issue for IDPs. The possibility of settling down in a new place for IDPs is complicated by the possible loss of documents, experienced stress, and, as a consequence, emotional exhaustion, instability, depression, etc. Therefore, the issue of social assistance to IDPs, especially those who have lost their jobs due to the war, becomes актуальним.

The research methods used in this study include: theoretical analysis and generalization of domestic and foreign scientific sources on social work – to characterize the peculiarities of social service delivery to IDPs in Ukraine.

The article examines an example of a social service – unemployment benefits for IDPs; provides an algorithm of actions that must be taken to use the unemployment benefits service; considers the service of providing the employer with compensation for the cost of labor for the employment of IDPs.

Key words: social work, social assistance, social services, internally displaced person, unemployment, social project.

Постановка проблеми. Початок повномасштабного вторгнення спричинив масове вимушене переміщення населення, збільшення відсотка безробітних людей, які з об'єктивних причин втратили роботу (поранення і втрата працездатності, потреба в зміні місця проживання через пошкодження житла, втрата годувальника). Так, внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) входять до числа найбільш вразливих категорій населення, які змушені переїхати до іншого міста, селища, громади, не маючи ресурсів, часто без житла та роботи.

Дослідження Міжнародної організації з міграції щодо вимушеної міграції та стану безробіття ВПО свідчить, що із 40 % ВПО, які на сьогодні залишаються в країні, 4 % самозайнятих мають роботу. Якщо порівняти, то рівень зайнятості серед непереміщеного населення становить 50 % (до війни працювали 62 %, які нині є ВПО, і 53 % – серед непереміщеного населення). Важливо, що майже всі ВПО (90 %), які раніше працювали, стали безробітними внаслідок повномасштабного вторгнення (*Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення, 2023*). Тобто через військовий стан для ВПО проблема у сфері зайнятості є найбільш гострою. Тому, на думку авторів статті, важливо розвивати соціальну підтримку ВПО, які втратили роботу під час війни в Україні з метою забезпечення їхніх потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі розглядали В. Буковська, А. Конончук, Т. Семигіна, Т. Спіріна, І. Трубавіна; етапи адаптації ВПО до нових умов соціального середовища та послуги, які можна отримати перебуваючи у шелтері, досліджували В. Лях, Г. Скіпальська, Н. Федорович;

особливості здійснення представництва інтересів ВПО недержавними організаціями з метою забезпечення потреб, захисту прав та інтересів ВПО аналізували А. Дуля, В. Лютий.

Мета статті. Повномасштабне вторгнення внесло свої корективи в життя українського суспільства і в соціальну роботу зокрема. Надання соціальних послуг має відповідати потребам ВПО, тому є необхідність розгляду питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, тим, які втратили роботу через війну. У статті застосовані методи дослідження: теоретичного аналізу та узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел із соціальної роботи – для характеристики особливостей надання соціальних послуг ВПО в НУО в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблеми безробіття ВПО, їхньої адаптації на новому місці, потребують від держави та приймаючих громад значних зусиль та підтримки.

Ці завдання регламентуються законами України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (в якому встановлено гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб) (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, 2023); «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (який визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття) (Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, 2023); «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» (яким врегульовано питання

реєстрації та ведення обліку безробітних під час дії воєнного стану) (Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану, 2022); «Про соціальні послуги» (в якому визначено організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах) (Про соціальні послуги, 2023) та актуалізуються постановами Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» (2014), «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» (2022).

Завчасна організація профілактичних заходів щодо цієї цільової групи фахівцями має бути спрямована на мінімізацію можливих ризиків, як-то дезадаптація у незвичному, незнайомому середовищі (Лях та ін., 2020). Обов'язковим в інформаційних заходах для ВПО є поширення повідомлень про шелтери – безпечне місце, де можна отримати первинну соціально-психологічну, правову та медичну допомогу, допомогу в облаштуванні місця тимчасового проживання тощо (В. Лях, 2023).

Також ВПО мають право на соціальну послугу представництва інтересів, яке здійснюється фахівцем із соціальної роботи та спрямоване на забезпечення прав отримувача соціальних послуг та/або його сім'ї у разі, якщо вони не можуть зробити це самостійно. Тоді, фахівець із соціальної роботи діє за таким алгоритмом: здійснює збір інформації та проводить оцінку потреб отримувача; досліджує права отримувача; інтерпретує інформацію та погоджує з отримувачем індивідуальний план дій; намагається досягти домовленостей; застосовує формальні механізми задоволення потреб (Дуля & Лютий, 2023, с. 18).

Залежно від поставленого завдання в процесі внутрішнього переміщення людини або сім'ї (надання відповідної соціальної послуги, впровадження соціальної програми), науковці А. Дуля та В. Лютий виокремлюють три етапи та зазначають їх тривалість:

1) до 1 місяця – переїзд та тимчасове облаштування;

2) до 1 року – облаштування та адаптація на новому місці внутрішнього переселення;

3) залежно від ситуації – інтеграція на місці внутрішнього переселення та/або реінтеграція після повернення до свого місця проживання (Денисюк та ін., 2023, с. 244).

Планування допомоги ВПО повинно обов'язково передбачати вивчення потреб отримувачів послуг, бо часто вони не знають, на яку допомогу можуть розраховувати. Тому на початкових етапах адаптації доречно спланувати проведення заходів у формі індивідуальної роботи, сімейного консультування, тренінгу та ін.

В умовах невизначеності і загроз воєнного часу з'явилися нові професійні виклики для фахівців соціальної сфери у роботі з учасниками/учасницями бойових дій та ВПО. З метою надання якісних соціальних послуг цим цільовим групам, актуальності набуває потреба в підвищенні ІКТ компетентності соціальних працівників (Faidiuk et al., 2022), формування навичок роботи з цифровими сервісами, онлайн-сервісами державних послуг, які створені для оперативного отримання різноманітних послуг.

Розглянемо приклад соціальної послуги – допомоги по безробіттю для ВПО (українців, які до повномасштабного вторгнення були офіційно працевлаштовані та втратили роботу або не можуть продовжувати діяльність як ФОП через військовий стан; також вони повинні бути зареєстровані на тимчасово окупованих територіях чи там, де ведуться активні бойові дії) (*Нова послуга в Дії — оформлення соціальної допомоги для тих, хто втратив роботу під час війни*, 2022). Цю послугу можна отримати через використання онлайн-сервісу державних послуг – Дія (через портал Дія або мобільний застосунок порталу Дія), оформивши статус безробітного й отримувати щомісячну допомогу. Послуга розроблена за підтримки USAID/UK aid проекту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS», який у межах компонента електронних послуг підтримує цифровізацію державних послуг на порталі Дія та надає допомогу у розробленні законодавчої бази для оцифрування таких послуг, а також сприяє утворенню довіри

українців до уряду на основі прозорості, підзвітності та покращеної якості послуг (TAPAS, 2023).

Алгоритм дій, які необхідно зробити, щоб скористатись послугою допомоги по безробіттю, наведено на рис. 1.

За стандартною формою (алгоритмом) заяву по отриманні послуги можуть подати всі громадяни, які втратили роботу. Щойно безробітний знайде роботу, він може подати заяву на скасування статусу безробітного.

Для категорії осіб, які втратили роботу через війну, передбачена спрощена процедура. Нею можуть скористатися ВПО та особи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях або територіях, де ведуться (велися) бойові дії, та не мають документів, необхідних для реєстрації.

Також на порталі Дія з'явилась нова послуга для підприємців, які працевлаштовують ВПО. Умови, механізм виплати та порядок використання коштів для надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за кожну працевлаштовану особу з числа ВПО регулюються постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» (Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойо-

вих дій під час воєнного стану в Україні, 2023). Тепер, коли підприємець наймає на роботу українця, який отримав довідку ВПО, він може отримати грошову компенсацію. Критерії, за якими нараховується компенсація підприємцю: у разі, якщо ВПО було працевлаштовано після 24 лютого 2022 року та за умови, що переселенець отримав довідку теж після цієї дати; заробітна плата нараховувалась не менша від мінімальної; сплачувався єдиний внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування; подавалась податкова звітність за 4 квартал 2021 року.

Наразі відбулися зміни у нормативних документах, що регулюють надання послуги, і відповідно до цих змін буде модернізуватись сама послуга на порталі Дія (Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні, 2023). Зокрема, змінена сума компенсації і наразі вона буде не сталою та дорівнювати офіційній мінімальній заробітній платі. Також продовжена виплата за 3-й місяць працевлаштування ВПО, за працевлаштування ВПО, які мають інвалідність – за 3, 4, 5, 6 місяців.

За інформацією Міністерства цифрової трансформації України, успішно скористались сервісом і отримали статус безробітного та допомогу по безробіттю понад 83 тисячі українців, скасували статус безробітного – понад 76 тисяч осіб.

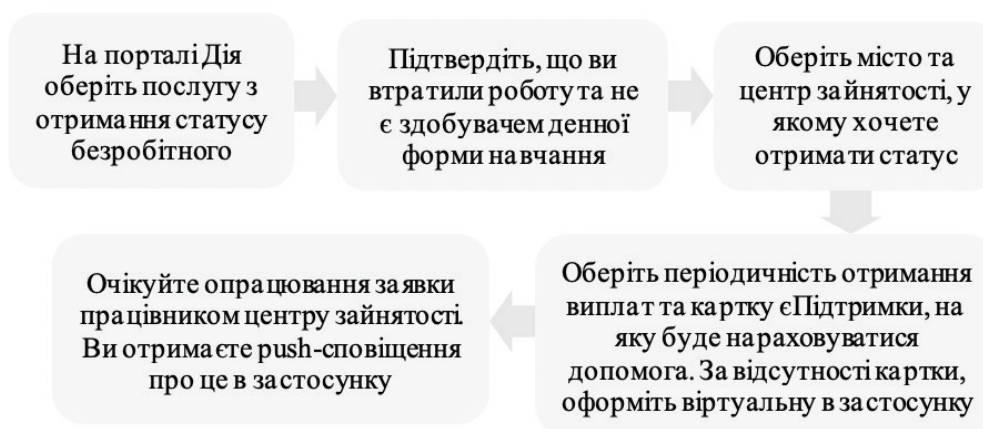

Рис. 1. Алгоритм отримання послуги допомоги по безробіттю

Джерело: Міністерство цифрової трансформації України <https://thedigital.gov.ua/news/nova-posluga-v-dii-oformlennya-sotsialnoi-dopomogi-dlya-tikh-khto-vtrativ-robotu-pid-chas-viyni>

Стосовно ж послуги для підприємців, які працевлаштовують ВПО, то на початку запуску послуги вона дозволяла отримати компенсацію за працевлаштування за 1-й та 2-й місяці його роботи. З травня 2022 року було отримано більше ніж 21 тисячу заяв від роботодавців на отримання компенсації за працевлаштування майже 45 тис. співробітників. Під час опитування якості сервісу, користувачі оцінили послугу по отриманню статусу безробітного на порталі на 9 балів із 10, а якість надання послуги для підприємців, які працевлаштовують безробітних ВПО, користувачі оцінили на 10 із 10.

Низка із вище нами зазначених послуг була реалізована Міністерством цифрової трансформації України у партнерстві із Фондом Східна Європа. Фонд Східна Європа – українська благодійна неприбуткова організація, історія якої бере початок ще від 1992 року. Наразі Фонд Східна Європа є одним із лідерів громадського сектору в Україні, реалізувавши понад 100 соціальних програм різного масштабу, тривалості та складності. Серед напрямків програмної і проектної діяльності – розвиток демократії та громадянського суспільства, впровадження електронного урядування, розвиток малого та середнього бізнесу і соціального підприємництва, енергоефективні проекти, соціальна підтримка вразливих категорій населення тощо.

У своїй роботі фахівці фонду спираються на широку мережу партнерів: державні та місцеві органи влади, громадських лідерів, НДО, асоціації, університети, дослідні інституції та організації, що надають технічну допомогу.

Фонд Східна Європа є членом Мережі Фонду Євразія (Eurasia Partnership Network), тож має доступ до досвіду організацій Фонду Євразія у світі.

Так, ФСС реалізував програму виплати одноразової допомоги фізичним особам-підприємцям (ФОП) та найманим працівникам, діяльність яких була призупинена на час перебування області в «червоній» зоні. Зазначені особи змогли подати заявку в електронний спосіб та отримати одноразову матеріальну допомогу з Державного бюджету України в розмірі 8 тисяч гривень (*Одноразова допомога ФОПам та найманим працівникам: інструкція для отримання послуги*, 2024).

У співпраці із Міністерством цифрової трансформації України та за підтримки Google.org ФСС розробив та запустив портал «Дія.Освіта», що надає можливість особам, які втратили роботу, пройти перенавчання онлайн та отримати додаткові освітні послуги: тестування поточного стану знань, навичок, умов пошуку роботи, за результатами якого завдяки інтеграції елементів штучного інтелекту формується індивідуальна траєкторія навчання, а по завершенні навчання – пропонується перелік вакансій, які доступні за місцем проживання. На березень 2024 року більше ніж 250 тисяч українців пройшли навчання та отримали принаймні один сертифікат (*Головна | Фонд Східна Європа*, б. д.).

Висновки. За час повномасштабного вторгнення РФ проти України велика кількість громадян України потрапили у складні життєві обставини (були змушені змінити місце проживання, втратили житло та роботу, змушені пристосовуватись до нових умов життя тощо). Тому наразі для багатьох ВПО дієвим механізмом виведення їх зі складних життєвих обставин є отримання соціальної допомоги від держави та надання якісних соціальних послуг, які будуть відповідати їхнім потребам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малиновська О., Яценко Л. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vumusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh>
2. *Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб* : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII (редакція від 30.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
3. *Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття* : Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text>
4. *Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану* : Закон України від 21.04.2022 № 2220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text>
5. *Про соціальні послуги* : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (редакція від 31.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

6. Спіріна Т., Лях Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. Актуальні питання гуманітарних наук : зб. наук. пр. молодих вчен. Дрогоб. держ. пед. університу ім. І. Франка. 27-ме вид. Дрогобич, 2020. Т. 3. С. 224–228. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203727>.
7. Лях В. Екстрена соціальна допомога внутрішньо переміщеним особам у воєнний час. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 59–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.8>
8. Дуля А., Лютий В. Досвід представництва інтересів внутрішньо переміщених осіб недержавними організаціями. *Ввічливість. Humanitas*, 2023. № 3. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3>
9. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/>.
10. Faidiuk O., Lekholetova M., Liakh T. Professional self-improvement of social workers in working with female combatants: the potential of the MOOC. *E-learning in the Transformation of Education in Digital Society Scientific Eugenia Smyrnova-Trybulska "E-Learning"*, 14, Katowice-Cieszyn 2022, pp. 178–190. DOI: <https://doi.org/10.34916/el.2022.14.13>
11. *Нова послуга в Дії — оформлення соціальної допомоги для тих, хто втратив роботу під час війни.* (2022). Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/nova-posluga-v-dii-oformlennya-sotsialnoi-dopomogi-dlya-tikh-khto-vtrativ-robotu-pid-chas-viyni>
12. Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS. 2023. Фонд Євразія. URL: <https://tapas.org.ua/>
13. *Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні* : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text>
14. Одноразова допомога ФОПам та найманим працівникам: інструкція для отримання послуги. *Державні послуги онлайн | Дія*. URL: <https://diia.gov.ua/8000> (дата звернення: 01.01.2024).
15. Головна | Фонд Східна Європа. *East Europe Foundation*. URL: <https://eef.org.ua/> (дата звернення: 01.01.2024).

REFERENCES:

1. Malynovska, O, & Yatsenko, L. (2023). Vnutrishni vymusheni peremishchennia: obsiahy, problemy ta sposoby yikh vyrishennia [Internal displacement pressures: obligations, problems and ways to overcome them]. Retrieved from <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahu-problemy-ta-sposoby-yikh> [in Ukrainian].
2. Verhovna rada Ukraine. (2014). *On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons* : Law of Ukraine No. № 1706-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].
3. Verhovna rada Ukraine. (2020). *On mandatory state social insurance in case of unemployment* : Law of Ukraine No. 1533-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> [in Ukrainian].
4. Verhovna rada Ukraine. (2022). *On making changes to some laws of Ukraine regarding the functioning of the spheres of employment and mandatory state social insurance in case of unemployment during martial law* : Law of Ukraine No. № 2220-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2220-20#Text> [in Ukrainian].
5. Verhovna rada Ukraine. (2019). *On Social Services: Law of Ukraine No. 2671-VIII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
6. Spirina, T., Liakh, T., & Rohozhynska, V. (2020). Pryntsypy mizhdystyplinarnoi vzaiemodii u sotsialnii roboti [Principles of interdisciplinary interaction in social work]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* (27-me vyd., T. 3, s. 224–228). Drohobyt'skyi derzh. ped. universytet im. I. Franka. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203727> [in Ukrainian].
7. Liakh, V. (2023). Ekstrena sotsial'na dopomoha vnutrischnyo peremishchenym osobam u voyennyi chas [Emergency social assistance to displaced persons in times of war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 59–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.8> [in Ukrainian].
8. Dulia, A., & Liutyi, V., (2023). Dosvid predstavnytstva interesiv vnutrishno peremishchenykh osib nederzhavnymy orhanizatsiiamy [Experience of representation of the interests of internally displaced persons by non-governmental organizations]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 15–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3> [in Ukrainian].
9. Denysiuk, O.M. et al. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty : navch. posib [Current Issues in Social Work: A Study Guide]. Editors: O.V. Epel, T.L. Liakh, I.V. Sylantieva. Uzhhorod: RIK-U, 420 p. DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3> [in Ukrainian].
10. Faidiuk, O., Lekholetova, M., & Liakh, T. Professional self-improvement of social workers in working with female combatants: the potential of the MOOC. *E-learning in the Transformation of Education in Digital Society Scientific Eugenia Smyrnova-Trybulska "E-Learning"*, 14, Katowice-Cieszyn 2022, pp. 178–190. DOI: <https://doi.org/10.34916/el.2022.14.13>

11. *A new service in Diya is the registration of social assistance for those who lost their jobs during the war.* (2022). <https://thedigital.gov.ua/news/nova-posluga-v-dii-oformlennya-sotsialnoi-dopomogi-dlya-tikh-khto-vtrativ-robotu-pid-chas-viyini> [in Ukrainian].

12. Transparency and accountability in public administration and services /TAPAS. (2023). Retrieved from <https://tapas.org.ua/> [in Ukrainian].

13. Cabinet of Ministry Ukraine. (2022). *On the approval of the Procedure for providing the employer with compensation for labor costs for the employment of internally displaced persons as a result of hostilities during martial law in Ukraine : Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 331.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

14. *Odnorazova dopomoha FOPam ta naimanym pratsivnykam: instruksiiia dlia otrymannia posluhy [One-time assistance to self-employed persons and employees: instructions for receiving the service].* (b. d.). Derzhavni posluhy online | Diia. <https://diia.gov.ua/8000> (date of access: 01.01.2024) [in Ukrainian].

15. Home | East Europe Foundation. *East Europe Foundation.* Retrieved from <https://eef.org.ua/en/> (date of access: 01.01.2024).

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Лариса АРНАУТОВА

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АКТИВАЦІЇ ПСИХІЧНИХ ФУНКЦІЙ У ДІТЕЙ
ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ ШКОЛИ.....3

Олена БЄЛКІНА-КОВАЛЬЧУК, Діана МЕЛЬНИЧУК

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ У СИСТЕМІ СПОРІДНЕНИХ ПОНЯТЬ.....10

Юрій БРИНДІКОВ

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....19

Інна ВІТКОВСЬКА

ДОСТУП ДО СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИХ
ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....25

Віта ГРИЦАНЮК, Емілія КОСТИШИН

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ДОСВІД КАНАДИ.....31

Аліна ДУЛЯ, Тетяна СПІРИНА

ДО ПИТАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ.....38

Оксана КРАВЧЕНКО, Ірина КАРПІЧ

РОБОТОДАВЦІ ЯК ЗОВНІШНІ СТЕЙКХОЛДЕРИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....44

Ольга МОРОЗ

СТВОРЕННЯ У МАЛИХ ГРУПОВИХ БУДИНКАХ УМОВ, НАБЛИЖЕНИХ ДО СІМЕЙНИХ.....52

Марія МОТОРНА

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН.....59

Валентина НИКОЛАЄВА, Наталя МАЛЯРЧУК

УПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ ДЕЙСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ
ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ 68

Юлія ОВОД

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВИПУСКНИКІВ
ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....74

Тетяна ОПАЛЮК, Наталія ГЕВЧУК

ОСВІЧЕНІСТЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....81

Віра ПОЛІЩУК, Оксана ПРИЩЛЯК, Тетяна ЦЕГЕЛЬНИК

ВПЛИВ ОСВІТНЬО-НАУКОВИХ ЦЕНТРІВ ПРИ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....87

Наталія СУШИК

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ «ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ. БЕЗПЕКА ЖИТТЯ.
ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ» ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА БАТЬКІВ.....96

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Олексій КЛОЧКО

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ
ВИД СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ 105

Віктор ЛЯХ, Валерій ПЕТРОВИЧ

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЯКІ ВТРАТИЛИ РОБОТУ
ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....111

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Larysa ARNAUTOVA MODERN APPROACHES TO ACTIVATING MENTAL FUNCTIONS IN CHILDREN WITH MENTAL DELAY IN INCLUSIVE SCHOOL CLASSES.....	3
Olena BIELKINA-KOVALCHUK, Diana MELNYCHUK SUSTAINABILITY IN THE SYSTEM OF RELATED CONCEPTS.....	10
Yuriy BRYNDIKOV PREVENTION OF BULLYING IN TEENAGE ENVIRONMENT: SOCIAL AND PEDAGOGICAL ASPECT.....	19
Inna VITKOVSKA ACCESS TO SOCIAL SERVICES AND ASSISTANCE FOR VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE.....	25
Vita HRYTSANIUK, Emilia KOSTYSHYN PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY: THE EXPERIENCE OF CANADA.....	31
Alina DULIA, Tetiana SPIRINA ON THE ISSUE OF REHABILITATION OF PARTICIPANTS OF COMBAT ACTIONS IN UKRAINE.....	38
Oksana KRAVCHENKO, Iryna KARPYCH EMPLOYERS AS EXTERNAL STAKEHOLDERS IN ENSURING THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION.....	44
Olha MOROZ CREATING FAMILY-LIKE CONDITIONS IN SMALL GROUP HOMES.....	52
Mariia MOTORNA FUTURE SOCIAL WORKERS' PREPARATION FOR VOLUNTEERING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE: CURRENT STATE.....	59
Valentyna NYKOLAIEVA, Natalia MALIARCHUK IMPLEMENTATION OF THE REFORM OF SOCIAL SERVICES DEINSTITUTIONALIZATION FOR ELDERLY PEOPLE IN UKRAINE: TODAY'S CHALLENGES.....	68
Julia OVOD THE PROBLEM OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR GRADUATES OF RESIDENTIAL INSTITUTIONS AT THE CURRENT STAGE.....	74
Tetiana OPALIUK, Nataliia HEVCHUK EDUCATION AS AN INTEGRAL CHARACTERISTIC OF THE QUALITY OF THE SOCIAL WORKER'S PROFESSIONAL TRAINING	81
Vira POLISHCHUK, Oksana PRYSHLYAK, Tetiana TSEHELNYK THE INFLUENCE OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC CENTERS AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS ON THE FORMATION OF THE COMPETITIVENESS OF FUTURE SPECIALISTS.....	87
Nataliia SUSHYK TECHNOLOGY OF SOCIAL EDUCATION «PERSONAL DIGNITY. SAFETY OF LIFE. CIVIC POSITION» OF PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN AND PARENTS.....	96

SECTION 2

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Oleksii KLOCHKO HEALTH INSURANCE AS A PROMISING TYPE OF SOCIAL INSURANCE.....	105
Viktor LIAKH, Valeriy PETROVYCH SOCIAL SUPPORT FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS WHO LOST THEIR JOBS DURING THE WAR IN UKRAINE.....	111

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 1

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Юрій Васильович Ковальчук

Підписано до друку 29.03.2024
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 13,95. Замов. № 0524/315. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.